

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**AMERİKA ARŞİV BELGELERİNİN IŞIĞINDA ABD
YÖNETİMİNİN TÜRKİYE'YE BAKIŞI (1945-1953)**

**Yüksek Lisans Tezi
SEMİHA AKDENİZ**

TEMMUZ 2019

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**AMERİKA ARŞİV BELGELERİNİN IŞIĞINDA ABD
YÖNETİMİNİN TÜRKİYE'YE BAKIŞI (1945-1953)**

**Yüksek Lisans Tezi
SEMİHA AKDENİZ**

**DANIŞMAN
PROF. DR. RECEP KARACAKAYA**

TEMMUZ 2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Semiha Akdeniz

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. Recep Karacakaya

İMZA SAYFASI

Semiha Akdeniz tarafından hazırlanan “Amerika Arşiv Belgelerinin Işığında ABD Yönetiminin Türkiye'ye Bakışı (1945-1953)” başlıklı bu yüksek lisans tezi, Tarih Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

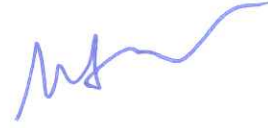
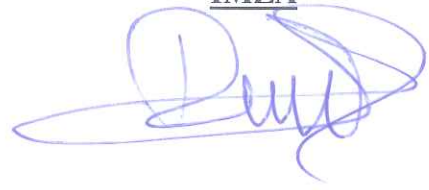
Doç. Dr. Mert SUNAR

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ

Kurumu: İstanbul Üniversitesi

İMZA



Tez Savunma Tarihi: 19.07.2019

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın konusu Truman Arşivi belgelerine dayanarak 1945-1953 arası Amerikan Başkanı Harry S. Truman dönemi Amerikan yönetiminin Türkiye'ye bakışıdır. Belirtilen yıllar aynı zamanda Soğuk Savaş dönemi de olduğundan ve dönemin dış politikasının temellerinin iyi anlaşılması amacıyla tezin zaman aralığının dışına çıkılarak 1945 yılı öncesine de genel bir bakışla değinilmiştir. Türk-Amerikan ilişkilerini inceleyen bu tezde dönemin politikalarını etkileyen siyasi olaylar ele alınmış ve bunlar kronolojik sıraya göre verilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin 1945-1953 arası dış politikası iki bölüme ayrılarak incelenebilir. Birinci bölüm İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi hükümeti dönemi, ikincisi ise Adnan Menderes ve Demokrat Parti hükümeti dönemidir. Belirtilen tarih aralığında ele alınan Türk-Amerikan ilişkileri, ABD yönetimi açısından da Başkan Harry S. Truman dönemidir. Bu dönemin politikaları incelenirken daha önceki yaşanan siyasi olaylara bir göz atmak gerekmektedir. Zira belirtilen tarihlerde uygulanan politikalar daha öncesinde yaşanan bazı önemli iç ve dış siyasi gelişmelerin gölgesinde belirlenmiştir. Bu nedenle savaş öncesi iç ve dış gelişmelere bakılması, üzerinde durulacak dönemin dış politikasını anlamak açısından önemlidir.

Tezin birinci bölümünde 1945 yılı öncesinde yaşanan iç ve dış gelişmelerin soğuk savaş döneminde Türk dış politikasının belirlenmesindeki rolü ele alınarak ana konunun temelini oluşturan önemli gelişmelere değinilmiştir. II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'nin destek arayışları, ABD politikasının şekillenmesine neden olan olaylar ve dış politikadaki gelişmelerin Türkiye'nin iç politikasına etkileri tezin ikinci bölümünde ele alınmıştır. Son bölümde ise tezin ana konusu güvenlik sorunu işlenmiştir.

Konular ele alınırken bu dönemle ilgili yazılmış tezler, makaleler ve kitaplar incelenmiş olup, konunun arşiv belgelerine dayalı olan bir araştırma olmasından dolayı daha fazla birincil kaynak kullanılmasına özen gösterilmiştir.

Bu çalışmayı yaparken pek çok değerli insandan yardım aldım. Bu çalışma fikrini ilk paylaştığımda beni yüreklendirerek çalışmam boyunca sabırla ve titizlikle bana yol gösteren, anlayışla yaklaşarak her zorluğun altından kalkmamı sağlayan ve fikirleriyle yolumu aydınlatan değerli Hocam Prof. Dr. Recep KARACAKAYA'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Kendisine minnettarım. Çalışmamın en başından sonuna kadar özellikle Amerika'daki araştırma ve çalışmalarım boyunca maddi ve manevi destekleriyle hep yanımda olan, fikirlerini benimle paylaşan, yardıma ihtiyacım olduğunda kıymetli zamanlarından ayırmakta hiç tereddüt etmeyen Doçent Dr. Sabri ÇİFTÇİ ve değerli eşi Semra ÇİFTÇİ 'ye sonsuz teşekkür ederim. Bu çalışmayı yaparken benden hiçbir konuda desteğini esirgemeyen, yardımcı olan değerli aileme ve özellikle kardeşim Abdulhamit AKDENİZ'e çok teşekkür ederim. Amerika'daki çalışmalarım boyunca bana keyifli bir ortam sağlayan ve güler yüzleriyle motivasyonumu artıran Kansas State Üniversitesi ve Hale Kütüphanesi çalışanlarına ve yine arşiv araştırmalarımnda bana yardımcı olan değerli kütüphaneci David HOLBROOK'a teşekkür ederim.

Semiha AKDENİZ

Temmuz 2019

ÖZET

AMERİKA ARŞİV BELGELERİNİN IŞIĞINDA ABD YÖNETİMİNİN TÜRKİYE'YE BAKIŞI (1945-1953)

Akdeniz, Semiha

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Recep Karacakaya

Temmuz, 2019. 157 sayfa.

Bu çalışma 1945-1953 yılları aralığında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry S. Truman dönemi Türk-Amerikan ilişkilerine odaklanmaktadır. Araştırmada zikredilen zaman dilimi içinde iki ülke ilişkilerini derinden etkileyen önemli konulara değinilmiştir. Bunlar Truman Doktrini, Marshall Planı, Askeri Yardım Programı ve NATO ile olan ilişkilerdir. Türk-Amerikan ilişkilerinin temelini oluşturan bu konuların ekonomik, askeri ve siyasi kökenleri olup etkileri günümüze kadar uzanmaktadır. Çalışma bu konuları iki ülkenin “güvenlik sorunu” kapsamında ve tarihsel açıdan ele almaktadır. Tezin çıkış noktası, belirtilen tarihlerde Amerikan yönetiminin Türkiye’ye bakış açısını Amerikan arşiv belgelerine dayanarak ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Güvenlik Sorunu, Dış Politika, Truman Doktrini, Marshall Planı, Askeri Yardım Programı, NATO.

ABSTRACT

THE INTERNATIONAL RELATIONS BETWEEN TURKEY AND USA IN 1945-1953 ACCORDING TO THE AMERICAN ARCHIVES

Akdeniz, Semiha

Master Thesis, Department of History

Supervisor: Prof. Recep Karacakaya

July, 2019. 157 pages.

This study focuses on the Turkish-American relations during the US President Harry S. Truman between 1945-1953. Some significant issues that affected the the relations between the two countries in this period are addressed. These issues include Truman Doctrine, Marshall Plan, Military Aid Program, and relations with NATO. These issues have economic, military, and political origins and their long term effects extend to present time. This study examines these issues in the context of "security problem" from a historical perspective. The motivation of the thesis is to demonstrate the American administration's perception about Turkey based on the documents from the American archives.

Key Words: Cold War, Security Problem, Foreign Policy, Truman Doctrine, Marshall Plan, Military Aid Program, NATO.

İÇİNDEKİLER

<u>ÖNSÖZ</u>	I
<u>ÖZET</u>	III
<u>ABSTRACT</u>	IV
<u>İÇİNDEKİLER</u>	V
<u>KISALTMALAR</u>	VII
<u>GİRİŞ</u>	1

Bölüm I

1.1945 YILI ÖNCESİ TÜRK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	5
1.1.1945 Yılı Öncesinde Yaşanan Gelişmelerin Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikasının Belirlenmesindeki Rolü.....	5
1.2.Savaş Sırasında Türkiye'nin İç ve Dış Politikası.....	8

Bölüm II

2.II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER.....	18
2.1.II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Destek Araışları ve ABD Politikasının Şekillenmesi.....	18
2.2. Dış Politikadaki Gelişmelerin Türkiye'nin İç Politikasına Etkisi.....	21
2.3.1950-1953 Arası Dönemde İzlenen Politikalar ve Bunun ABD İle İlişkilere Yansımaları.....	29
2.4.Soğuk Savaş Dönemi Türk ve Amerikan Dış Politikası.....	34

Bölüm III.

3.GÜVENLİK ARAYIŞI.....	41
3.1.Türkiye'nin ve ABD'nin Güvenlik Anlayışları ve Politikaları.....	41
3.2.Truman Doktrini ve Türkiye'nin Ekonomik ve Askeri Yönden ABD'ye Bağımlı Hale Gelmesi.....	52

3.3.Marshall Planı’ndan NATO’ya : Türkiye’nin Birliğe Katılması.....	72
3.4.Kore Savaşı ve Türkiye’nin Batı Müttefikliğindeki Yerini Sağlamlaştırması.....	111
Sonuç.....	121
Kaynakça.....	125
Ekler.....	132
Özgeçmiş.....	146

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

a.g.b: Adı geçen belge

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

B.k.z: Bakınız

CENTO: (Central Treaty Organization) Merkezi Antlaşma Teşkilatı

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CIA: (Central Intelligence Agency) Merkezi İstihbarat Teşkilatı

Cong: Congress

DDEPLMA: Dwight D. Eisenhower Presidential Library and Museum Archive

DP: Demokrat Parti

EAM: (Ethniko Apeleftherotiko Metopo) Ulusal Kurtuluş Cephesi

Ed: Editör

FRUS: Foreign Relations of the United States

HSTPLMA: Harry S. Truman Presidential Library and Museum Archive

MİT: (Milli Emniyet Hizmeti) Milli İstihbarat Teşkilatı

NATO: (North Atlantic Treaty Organization) Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

No: Numara

S: Sayı

s: Sayfa

Sess.: Session

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

USA: United States of America

vb: ve benzeri

vd: ve diğçerleri

US: Birleşik Devletler

UNRRA: (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) Birleşmiş
Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi

GİRİŞ

Türkiye ve Amerika arasındaki ilişkinin temeli 1800'lere kadar dayanmaktadır. O dönem Osmanlı Devleti ile başlayan diplomatik ilişkiler daha sonra ticari ilişkilerle geliştirilmiştir. İlk Amerikan Sefarethanenin 1831'de açılması ile bu ilişkiler önemli bir boyut kazanmıştır. Ancak bu durum I. Dünya Savaşı'nda Amerika'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi ve bu nedenle Türkiye'nin 20 Nisan 1917'de ABD ile olan ilişkisini kesmesine kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını müteakip Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile 17 Şubat 1927'de ilişkiler yeniden kurulmaya başlamıştır. Günümüzün yakın ilişkisi ise 12 Temmuz 1947 tarihli Truman Doktrini'nin uygulanması ile başlamıştır. Bu doktrin ve sonrasında devam eden Marshall Yardımı, Askeri Yardım Programı ve Çoklu Güvenlik Anlaşması ile Türkiye askeri ve ekonomik alanlarda Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım alarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ekonomik bunalımı ve Sovyet (komünizm) tehlikesini bertaraf etmeyi amaçlamıştır.

Bilindiği gibi Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmamıştır fakat bu savaşın etkilerini fazlasıyla hissetmiştir. Sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle savaş boyunca askeri harcamalara çok fazla ödenek ayırmak zorunda kalması gelişmekte olan Türkiye'nin tarım, ticaret ve sanayi gibi alanlarını sekteye uğratmıştır. Bu duruma savaş psikolojisinden etkilenmiş, vergilerle bunalmış Anadolu halkının hezeyanları ve Sovyet Rusya'nın Komünist yayılcı politikalarının etkileri de eklenince Türkiye için bu süreç oldukça yıpratıcı olmuştur. Bu nedenlerle Türkiye hem gelişmesinin önündeki ekonomik problemleri kaldırmak hem de ülkenin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyabilmek için ittifak arayışına girmiştir ve tercihini Batı'dan yana kullanmıştır. Türkiye'nin geçmişten gelen Batılılaşma serüveni göz önüne alındığında ve ülkenin kurulduğu ilk andan itibaren en büyük hedefi çağdaşlaşma ve batılılaşma olduğundan yüzünü bu nedenlerle Batı'ya çevirmesi doğaldır. Bunda etkili en önemli faktör ise Batı'nın bilim ve teknikte daha ileride ve ekonomik olarak da daha refah içinde olmasıdır.

Türkiye'nin ayrıca Soğuk Savaş döneminde var olan iki kutuplu dünya içerisinde bir seçim yapması gerekiyordu; ancak Rusya'nın Türkiye'nin rejimi ve toprak bütünlüğü açısından bir tehlike arz etmesinden dolayı kalan tek seçenek Batılı devletlerdi. Bu dönemde Batılı devletler savaş yorgunu ve ekonomik olarak ise bir hayli yıpranmış haldeydiler. Ancak yine de Türkiye'ye göre daha iyi durumdaydılar. Özellikle İngiltere bunların başında geliyordu. İngiltere'nin de savaş sonrası yerini Amerika Birleşik Devletlerine bırakması ile Türkiye aradığı müttefike kavuşmuştu.

Bu araştırma ABD Başkanı Harry S. Truman dönemindeki Türk-Amerikan ilişkilerini, konu ile alakalı Amerikan arşiv belgeleri ışığında ele almaktadır. Kullanılan belgeler FRUS belgeleri olmayıp Truman Arşivi'nden alınmış özgün belgelerdir. Bu bağlamda incelenen konu alanında yapılmış benzer konuları içeren araştırmalardan ayrılmaktadır. Amerikan belgelerine göre ABD-Türkiye ilişkilerinin ele alınmasından maksat iki ülke arasındaki ilişkileri tarihsel anlamda irdeleyerek günümüz ilişkilerine ışık tutmak ve Amerikalıların bakış açılarını ortaya koymaktır. Ayrıca devletlerarası ilişkilerin uzun vadede oluşan ve sürekli değişken bir yapı arz etmesinden dolayı bugünkü Türk-Amerikan ilişkilerinin temelinde yatan etmenleri anlayabilmek adına doğru tarihsel bir çerçevede bunu irdelemek ve bu anlamda tarihsel açıdan katkıda bulunmak bir diğer amaçtır.

Bu araştırmada ele alınan konu zamanı ve içeriği bakımından hem tarih hem de uluslararası ilişkiler alanını kapsadığından iki alanda da konunun belli zaman aralıkları ile alakalı araştırmalar yapılmıştır. Bunlar içinde en dikkat çekenler Akın Berk Pakel'in "*1945-1980 Yılları Arasında Türk-Amerikan İlişkileri: Güvenlik Arayışı Değişme ve Adaptasyon*" ve Ayşegül Güler'in "*Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri: Bölgesel ve Küresel Etkileşim*" isimli yüksek lisans tez çalışmalarıdır. Bu tez çalışmaları uluslararası ilişkiler alanında yazıldığından ikinci el kaynak kullanılarak yapılmış güzel çalışmalardır. Tarih alanında bu konuda çalışılmış tezlere Rıfat Melih Aktaş'ın "*1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü*" ve Nuri Karakaş'ın "*Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri 1939-1952*" isimli doktora tezleri birer örnektir. Nazmiye Çiğdem Avcı Kanat'ın "*Türk-Amerikan İlişkileri ve Basındaki Yansımaları (1945-1952)*", Gülşen Doğramacı'nın "*Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1949-1960)*" ve son olarak Faruk Celep'in "*Hürbilek Gazetesi*" adındaki yüksek lisans tezleri de örnek olarak verilebilir. Bu

tezlerden Akın Berk Pakel'in tezi 1945-1980 yılları arasındaki dönemin siyasi, ekonomik ve askeri gelişmeleri ışığında Türk-Amerikan ilişkilerini ele almıştır. Tezde zikredilen dönem içerisinde iki ülke ilişkilerinin diğer ülkelerle olan ilişkilerine yansımalarına ve bölgesel politikalara değinilmiştir. Ayşegül Güler'in tezi, Türk-Amerikan ilişkilerini Soğuk Savaş döneminden başlayarak 11 Eylül olayı sonrasına kadar ele almıştır. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ilişkileri bölgesel, politik ve ekonomik örgütlenmeler ve gelişmeler çerçevesinde incelemiş, bunun iki ülke ilişkilerine etkilerini ve sonuçlarını değerlendirmiştir. Rıfat Melih Aktaş'ın tezi, Demokrat Parti döneminde Türk-Sovyet ilişkilerini etkileyen Amerika ve onun Türkiye üzerinden uyguladığı politikaları ele almaktadır. Tez o dönem Adnan Menderes'in özel kalem müdürü olan H. Basri Aktaş'ın özel arşivinden yararlanılarak hazırlandığından içeriğinde dönemle ilgili değerli bilgilere ulaşılmaktadır. Tezde Sovyetler Birliği'nden gelen notalar ve Türkiye tarafından bunlara verilen cevaplar dikkati çekmektedir. Yine eş zamanlı olarak ABD girişimlerine ve Türk-Amerikan ilişkilerine değinilmektedir. Nazmiye Çiğdem Avcı Kanat'ın tezi, II. Dünya Savaşı sonrası Türk-Amerikan ilişkilerini Türk basınındaki verilere dayanarak ele almış o dönem bu ilişkilerin sadece siyasi, politik ve ekonomik ilişkilerle sınırlı kalmayıp kültür ve eğitim konularında da var olduğunu ortaya koymuştur. İlaveten iki ülke ilişkilerinin yansısı Sovyet Rusya ile Türkiye ilişkilerini etkileyen dönemin önemli olayları da bu tezde ele alınan konular arasındadır. Gülşen Doğramacı tezinde, Türk-Amerikan ilişkilerini, Sovyet Rusya'ya karşı Amerika'nın Türkiye üzerinden uyguladığı politikaları dönemin önemli olayları çerçevesinde ele almıştır. Ayrıca bu iki ülkenin Sovyetler Birliği'ne karşı müttefik haline gelmesinin sonuçlarına ve Türkiye'nin Orta Doğu ile alakalı oluşan siyasi örgütlenmelerin içinde yer almasına ve bunların etkilerine değinmiştir. Faruk Celep'in tezi İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin yayın organı olarak 1948-1950 yılları arasından yayınlanmış olan Hürbilek gazetesine dayanarak Türkiye'deki sendikal faaliyetleri incelemiş bu incelemeyi yaparken komünizmin sendikal faaliyetlere etkilerine değinmiştir. Hürbilek gazetesi yürüttüğü antikomünist düşünceye dikkat çekmek ve bu düşünceyi daha etkili kılmak amacıyla özellikle Amerika'dan birçok örnek ve karşılaştırmalar yapmış bu bağlamda Türkiye ve Amerika'daki komünist karşıtlığını ve bunun gerekçelerini basın ve sendikalaşmalar üzerinden vermiştir. Nuri Karakaş ise, tezinde Türk-Amerikan

ilişkilerini 1939-1952 yılları arasında incelemiş bu bağlamda Türkiye'nin ileriki dönemdeki Türk-Amerikan ilişkilerinin dayanak noktasını, neden ve sonuç ilişkileri içerisinde ele alarak döneme genel bir bakış sağlama açısından alanında özgün bir çalışma yapmıştır. Özellikle bizimde bu tezde ele aldığımız konuları gerek arşiv belgeleri ve gerekse ikincil kaynaklara dayanarak ele almıştır. Konular kronolojik sıraya göre takip ettiğinden bu dönem Türk dış politikasının yönünü ve bu yönü tayin eden faktörleri görmemiz açısından da önemli bir çalışmadır. Çalışma FRUS belgeleri kullanılarak yapıldığından bizim kullandığımız arşiv belgelerinden bu yönüyle ayrılmaktadır. Adı geçen tezler alanında yapılmış güzel araştırmalara birer örnektir.

Bu çalışma Truman Arşivi belgeleri kullanılarak hazırlandığından ve konuyu Amerikan tarafının bakış açısından ele alarak bu yönüyle yapılmış diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Tez çalışması yapılırken karşılaşılan en büyük sorun Amerikan yönetiminin yaşanan bazı iç politik gelişmelerden dolayı arşivlere erişimi zaman belirtmeden bir süre kapatması olmuştur. Türkiye' de Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ne yapılan başvuru sonuncu tarafımıza 96 belge gönderilmiştir. Ancak bu belgelerden iki tanesi dışında kalan tüm belgeler araştırılan dönemin Truman Arşivi kaynakları ile karşılaştırılmasına izin vermeyen ve içerik olarak da konu ile örtüşmeyen belgeler olmasından dolayı kullanılamamıştır. Tezde kongre konuşmaları, basın bildirileri, kanunlar, kanun hükmünde bir kararname ile memorandumlar ve devlet ileri gelenleri arasındaki yazışmalar birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Bu belgeler ışığında Truman politikaları irdelenmiştir. Tez çalışmasının bu yönüyle başka araştırmacılara da yardımcı olabilmesi hedeflenmiştir. Bu çalışmada ayrıca hem uluslararası ilişkiler hem de tarih alanlarında yazılmış Türkçe ve İngilizce birçok eserden faydalanılmıştır. Bu eserlerden Türkçe olan kitaplara örnek olarak Mehmet Gönübol editörlüğündeki “*Olaylarla Türk Dış Politikası*”, Baskın Oran'ın “*Türk Dış Politikası*” ve Sina Akşin editörlüğündeki “*Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye*” ve Faruk Sönmezoğlu'nun “*İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*” ve “*II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*” kitapları verilebilir. İngilizce eserlere ise, George S. Harris'in “*Troubled Alliance*”, Douglas Little'ın “*American Orientalism*”, Nur Bilge Criss editörlüğünde hazırlanmış olan “*American Turkish Encounters Politics and Culture 1830-1989*” ve Walter LaFeber'in “*America, Russia, and the Cold War 1945-1992*” örnek verilebilir.

BÖLÜM I

1. 1945 YILI ÖNCESİ TÜRK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1.1. 1945 YILI ÖNCESİNDE YAŞANAN İÇ VE DIŞ GELİŞMELERİN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ BELİRLENMESİNDEKİ ROLÜ

I. ve II. Dünya savaşları arasında geçen dönem boyunca Türk dış politikasına hâkim olan anlayış Lozan Antlaşması'yla sağlanan durumu korumak olmuştur. Bu anlayış Türkiye'nin bölgede kendi güvenliğini sağlamak ve oluşabilecek herhangi bir tehdit karşısında sorunları barışçı yollarla halletmek anlayışından ileri gelmektedir. Türkiye'nin dış politikasındaki bu anlayışı özellikle Avrupalı devletlerin sürdürmeye çalıştığı denge politikasına da olumlu anlamda etki etmiştir.¹ Bu dönemde, Avrupa devletlerinin dış politika anlayışına ise Versay Antlaşması temeline dayanan iki farklı bakış açısı hâkimdi. Almanya ve İtalya'nın başını çektiği revizyonist devletler Versay Antlaşmasından sonra oluşan durumun değiştirilmesini amaçlarken, Anti revizyonist devletlerin başını çeken İngiltere ve Fransa ise adı geçen antlaşma ile sağlanan düzenin devam ettirilmesini amaçlıyordu. Kısaca iki dünya savaşı arası dönem bu iki grubun siyasal, politik, kültürel, ideolojik ve askeri olarak birbirlerine mücadele ettiği dönemdir.²

Türkiye II. Dünya Savaşı'nın ayak sesleri duyulduğunda öncelikli olarak kendi iç problemleri ile uğraşmaktaydı. Atatürk'ün ölümüyle beraber en büyük problem onun boşluğunu kimin dolduracağı oldu. O dönem görev yapan TBMM üyelerini Atatürk ve İnönü beraber belirlemişlerdi. Bu dönemde İnönü'nün meclis içinde büyük bir

¹ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950" *Türkiye Tarihi*4 - *Çağdaş Türkiye*, Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul 1990, s.154

² Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.156

saygınlığı vardı ve bundan dolayı 11 Kasım 1938’de İsmet İnönü meclisin oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçildi.³

Ülkenin içinde bulunduğu durum dikkate alındığında hem inkılapların yerleşmesini, rejimin oturmasını, yenilenme ve ilerleme faaliyetlerinin devamını sağlamak hem de Atatürk’ün yerini doldurabilecek vasıfta bir cumhurbaşkanı seçmek gereği göz önüne alındığında süreç hakikaten zor olmuştur.

Atatürk’ün ölümünün ardından ülke yine CHP ile yönetilmeye devam etmiş ve Milli Şef payesi ile İsmet İnönü ülke yönetimini devralmıştır. Bu dönemde yönetimin her alanında İsmet İnönü’nün ağırlığı hissedilmiş, hükümet ve meclis hukuksal boyutları dışında bir varlık gösterememiştir. Bu durumun bir uzantısı olarak “*Milli Şef tek seçici ve Türk dış siyasetinin de tek karar vericisi*” olmuş ve bu bağlamda yönetimin en ince ayrıntısını bile elinde tutmuştur.⁴ Frederick Frey’in dediği gibi, “*iğneleyici bir gözle bakılırsa, İnönü’nün İnönü’den başka kimsesi yoktu.*” Başka türlü söyleyecek olursak İnönü, hükümetin işleyişini sıkı bir denetim altına almıştı.⁵

II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında tek parti hükümetinin egemen olmasından⁶ bu yönetimin izlediği politikalara karşı tek muhalefet edebilecek güç basın olmuştur.⁷ Bu dönem içinde sınırlı bir muhalefete izin verilmiştir. CHP’liler dışında; devletin, üniversitelerin ve basının ileri gelenleri İsmet İnönü’nün danışmalığını yaparak, İnönü’nün, Atatürk’ün çizdiği politikalar çerçevesinde devleti yönetmesine destek olmuşlardır. Atatürk’ün politikaları şu üç önemli sacayağına oturtulmuştur: Bağımsızlığın ve toprak bütünlüğünün korunması, ülkeyi olabilecek akıllıca olmayan politikalardan korumak ve uluslararası arenada diğer devletlerle denge politikasına devam etmek.⁸ Bu yönüyle İnönü’nün dış politika anlayışı Atatürk döneminin dış politikasından farklı olmamış, hatta onun tutarlı bir devamı olmuştur.⁹ Atatürk’ün dış

³ Ahmet Demirel, *Tek Parti İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset*, İletişim Yayınları 2013, s.216-217

⁴ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013, s.57-58

⁵ Edward Weisband, *II. Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası*, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, Temmuz 2000, s.7

⁶ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2011, s.399

⁷ Ali Balcı, *a.g.e.*, s.58-59

⁸ Edward Weisband, *a.g.e.*, s.3

⁹ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.171

politikasının özü Batıya yönelikti. Bu bağlamda Oral Sander'in de belirttiği gibi Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan beri izlediği dış politikasının değişmeyen en temel özelliği Batıya dönük olmasıdır.¹⁰ Dolayısıyla dış politika ile ilgili gelişmeler Çankaya tarafından dikkatle izlenmiş ve dış politika konularında tüm önemli kararlar yine Çankaya tarafından alınmıştır.¹¹

Bu dönemde izlenen politikaların çerçevesi aslında Atatürk'ün “*Yurtta sulh, cihanda sulh*” sözüyle belirlenmiş ve bu söz, Türkiye'nin ileriki dönemlerde de izleyeceği hem iç hem de dış politikanın esası olmuştur. Ancak bu söylem çok genel bir söylem olduğundan uygulamada şu şekilde dış politikaya uyarlanmıştır: I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesinin kritik günlerinde destek veren genç Sovyet rejimi ile dostluğu korumak, özellikle parlamento uygulaması Türkiye siyasi süreci için uzun menzilli bir model teşkil eden Büyük Britanya ve Fransa ile normal ilişkilerin yeniden tesisine çalışmak, Balkan ve Yakın Doğu ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurarak bölgesel ittifaklar kurmak ve Almanya ile dostane ilişkiler sürdürmek.¹² Atatürk'ün belirlediği ve Türkiye'nin günümüze kadar uyguladığı bu politikanın özü statükocu bir dış politika anlayışındandır. Bu statükocu yaklaşımın temelinde de iki önemli fikir vardır birincisi; mevcut sınırları sürdürme anlayışı, ikincisi ise; mevcut dengeleri sürdürme anlayışıdır. Statükoculuğun yanında Batıcılık anlayışı da dış politika anlayışımıza yön veren temel bir diğer önemli öğedir.¹³ Her iki yaklaşımda Osmanlı Devleti'nden gelen ve gelişerek devam eden dış politika anlayışının ve Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgesel, ekonomik ve kültürel kaynaklı nedenlerin ürünüdür.

¹⁰ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Yayınları, İstanbul 2000, s.71

¹¹ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.171

¹² George S. Harris, *Troubled Alliance: Turkish-American Relations in Historical Perspective 1945-1971*, American Enterprise Institute Hoover Policy Study 2, Washington 1972, s.11

¹³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.46-49

1.2. SAVAŞ SIRASINDA TÜRKİYE’NİN İÇ VE DIŞ POLİTİKASI

İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığı yaptığı yıllarda iç politika ağırlıklı olarak çok partili siyasi hayata geçme çalışmaları, Atatürk’ün gerçekleştirdiği devrimlerin devamı ve yapılan uygulamaların halka benimsetilmeye devam etme hususlarının ele alınmasıyla geçmiştir. Dış politikada ise, Hatay sorunu ve II. Dünya Savaşı’nın etkilerinin bertaraf edilmeye çalışılması ve aynı zamanda savaş dışı kalma politikası önemli konular olmuştur. Bu nedenle alınan tüm siyasi ve ekonomik kararlar bu politika çerçevesinde alınmıştır. Türkiye’nin İnönü cumhurbaşkanlığındaki dış politikasını üç ana başlık altında toplayabiliriz: Hatay’ın anavatana katılması, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’nin dış politikası ve son olarak savaştan sonraki dönemde Türk dış politikası. Hatay’ın 23 Haziran 1939’da Türkiye topraklarına katılma kararı alarak bunu ilan etmesiyle bu sorun bertaraf edilmiştir.

İnönü “ *savaşta izlediğim dış politikayı kararlaştırırken benimsediğim temel ilke, daha başlangıçta işlenecek bir hatanın düzeltilmesinin zor olduğunu bilmektir*”¹⁴ sözleriyle izlediği dış politikanın temel esasını açıkça ifade etmiştir. Zira savaş kaçınılmaz bir gerçek olarak İnönü’nün karşındayken onun yapmaya çalıştığı en önemli icraat Türkiye’yi savaştan ve onun etkilerinden uzak tutmak olmuştur.¹⁵ O dönemde dünya müttefik ve mihver olarak iki gruba ayrılmış ve her iki grupta kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye’yi kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Türkiye denge politikasıyla her iki grupta ilişkilerinin devam ettirerek hem yalnız kalmamayı hem de tarafsız olabilmeyi amaçlamıştır, politikalarını da ona göre şekillendirmiştir.¹⁶

Türkiye’nin kuruluşundan beri devam ettirdiği politika Avrupa’nın büyük devletleri ve komşuları ile dostluk ilişkileri kurarak kendi toprak bütünlüğünü olabilecek her türlü tehlikeden korumak olmuştur. Ancak Avrupa’da yayılmacı faşist rejimlerin kurulması ve özellikle İtalya’nın davranışları Türkiye’yi harekete geçiren önemli etkenler olmuştur. Bu nedenle Türkiye’nin Ortadoğu’da giriştiği ittifaklar (Balkan Antantı ve Sadabad Paktı) faşist İtalya tehdidinden kaynaklanmıştır.¹⁷ Aslında

¹⁴ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.400

¹⁵ Edward Weisband, *a.g.e.*, s.2

¹⁶ Ahmet İlyas - Orhan Turan, “İnönü Dönemi Türk Dış Politikası”, *Atatürk Dergisi*, cilt 1, Sayı 1, s.319-341

¹⁷ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ocak 2001, s.87-88

İtalya'nın bu kadar önemli bir tehdit olmasının bazı mühim nedenleri var. Bunlar İtalya'nın Boğazlar'ı en çok kullanan ve Akdeniz'in en güçlü devletlerinden biri olmasıdır. Bundan dolayı Türkiye İtalya'ya dış ilişkiler konusunda ayrı bir önem vermiştir. İtalya'nın Türk dış politikası üzerindeki bu etkisini Savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin Türk dış politikası üzerindeki etkisiyle mukayese etmek mümkündür. Sovyetler Birliği'nin de daha sonraki yıllarda Türkiye'nin bağımsızlığı ile bağdaşmayacak taleplerde bulunması Türkiye'yi Batılı Devletlerle daha sıkı ilişkiler içine girmeye itmiştir.¹⁸

İnönü savaş boyunca, iç siyasetten çok, dış ilişkilere yakın ilgi göstermiştir. Bu bağlamda dış politika konusunda kendisinin güvendiği önemli devlet adamları ile çalışmıştır. İnönü'nün dış siyaset konusunda danışmanları kendisinin Dışişleri Bakanlığı yaptığı 1939'dan, Başbakan olduğu 1942'ye kadar Şükrü Saraçoğlu ve Dışişleri bakanlığında genel sekreterlik yaptığı 1933 yılından dışişleri bakanı olduğu 1942'ye kadar Numan Menemencioğlu'dur.¹⁹ İnönü'nün yönetimi boyunca bu iki isim, onun en önemli danışmanları olup dış politikaya İnönü ile beraber yön vermişleridir.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı içte ve dışta önemli felaketlerin yaşandığı dönem olmuştur öncelikli olarak II. Dünya Savaşı'nın çıkması hem ülke açısından hem de dünya açısından çok büyük zararlar meydana getirmiştir. Bu savaş nedeniyle millet ekonomik bunalıma düşmüştür.²⁰

1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti ana siyaset olarak Atatürk'ün “*Yurtta Barış, Dünyada Barış*” ilkesi doğrultusunda savaşın dışında kalmayı kararlaştırdı. Türkiye sürdürdüğü bu siyaset sonucunda sonradan savaşa katılacak olan devletlerle çeşitli antlaşmalar imzalayarak²¹ kendisini savaştan uzak tutmayı başarmıştı. Bu bağlamda 19 Ekim 1939'da Türkiye, İngiltere ve Fransa

¹⁸ Mehmet Gönlübol - Cem Sar, “1919-1938 Yıllar Arasında Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s.113-114

¹⁹ William Hale, *Türk dış Politikası 1700-2000*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s.75-76

²⁰ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III Milli Şef Dönemi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, s.55-57

²¹ Süleyman Beyoğlu - Ali Satın, *Modern Türkiye Tarihi*, Marmara Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2014, s.263

arasında Ankara’da karşılıklı yardım antlaşması imzalandı.²² Bu antlaşmayla İngiltere ve Fransa, Türkiye’ye askeri yardım yapacağı konusunda taahhüt vermiştir ve yine bu antlaşma sayesinde Türkiye Sovyetlerle muhtemel bir savaş yükümlülüğünden uzak kalmayı da sağlamıştır.²³ Böylece, Türkiye bir Avrupa gücünün saldırısına uğrarsa İngilizler ve Fransızlar, Türkiye’ye yardım edeceklerdi, Türkiye ise İngiltere ve Fransa’nın, Yunanistan ve Romanya’ya verdiği garantiler sebebiyle savaşa girmeleri durumunda bu iki devlete yardım edecekti.²⁴ Bu antlaşma ile Türkiye isteklerinin çoğunu elde etmişti.²⁵ Ayrıca antlaşmaya eklenen ek 2 numaralı ayrı bir protokol sayesinde Türkiye kendisini Sovyet Rusya ile yaşanabilecek bir sorundan garanti etmeyi hedeflemişti.²⁶

Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinin yakın dostu ve komşusu olan Sovyetler Birliği, Türkiye’nin İngiliz ve Fransızlarla yakınlaşmasını, “Üçlü İttifak”ın imzalanmasını hoş karşılamadı, buna bağlı olarak Sovyet Dışişleri Komiseri Molotov 2 Kasım 1939’da bu ittifakı şu sözlerle sert bir biçimde eleştirdi: “*Türkiye ihtiyatlı tarafsızlık siyasetini kati suretle terk etmiştir... Türkiye acaba bir gün bu hareketine esef etmeyecek midir?*” Türkiye ve Sovyet Rusya’nın Kurtuluş Savaşı yıllarından beri süregelen dostane ilişkisi böylece ilk kez ciddi bir sıkıntı içine sürüklenmiştir.²⁷

Türkiye, Fransa’nın hem bir Alman saldırısını yeterince uzun zaman meşgul edip yıpratacağı, hem de Fransız donanmasının İtalya’yı Akdeniz’e inmesini engelleyeceği düşüncesi ile İngiltere ve Fransa ile üçlü ittifakı yapmıştı.²⁸ Ancak 10 Haziran 1940’ta İtalya’nın Fransa ve İngiltere’ye savaş açmasıyla durum değişmiştir. Fransa’nın yenilmesi güç dengesini kökten değiştirmiş ve Türkiye tüm yükümlülüklerine rağmen ek protokolü mazeret göstererek savaş dışı kalmaya çalışmıştır. Ancak İngiltere, Türkiye’yi değerli bir insan gücü olarak gördüğünden onu savaşa sokmak için ciddi

²² William Hale, *a.g.e.*, s.61

²³ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.602

²⁴ William Hale, *a.g.e.*, s.62

²⁵ William Hale, *a.g.e.*, s.295

²⁶ Ahmet Şükrü Esmer - Oral Sander, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası” *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993, s. 143

²⁷ Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye – 1, Kaynak Yayınları*, İstanbul 2003, s.160

²⁸ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.388

baskılar yapmıştır.²⁹ 22 Haziran'da Fransa'nın, Almanya ile mütareke imzalayarak savaştan çekilmesiyle İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa çekme planları da saf dışı kalmıştır zira yapılan ittifak antlaşmasına göre taraflardan biri savaştan çekildiğinde Türkiye'nin savaşa girme zorunluluğu ortadan kalkıyordu.³⁰

Fransa'nın yenilgisinden dolayı tek başına Türkiye'ye yardım etmenin zorluğu ve aynı zamanda Türkiye'nin savaşa girmesiyle savaşın Orta Doğu'ya yayılma riskini göze alamadığından İngiltere'de artık Türkiye'ye baskı yapmaktan vazgeçmiştir. Sovyetler Birliği'nin tutumu da yine Türkiye'nin savaşa girmemesinde etkili olmuştur, şayet Türkiye savaşa girerse Rusya'nın kendisine dostane tavır güdeceğinden emin olamamaktadır.³¹ Bunu hisseden Sovyet yetkilileri 9 Mart 1941'de Türkiye'ye bir tebligatta bulunmuştur. Buna göre, şayet Türkiye herhangi bir saldırıya maruz kalırsa saldırmazlık paktına istinaden Türkiye'nin Sovyet Rusya'nın bitarafılığına güvenebileceği ifade edilmiş ve var olan korkuların yersiz olduğu dile getirilmiştir.³² Ancak bu beyanat Sovyetler Birliği hakkındaki endişelerin sona ermesini engelleyememiştir.

Bulgaristan'ın 1941'de Mihver saflarına geçmesi savaşı artık Türkiye sınırına dayandırmıştır. Bunun ardından Türkiye Haziran 1941'de, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgaliyle hemen hemen aynı zamanda, Almanya ile bir dostluk antlaşması yapmıştır.³³ Güç dengesinin zamanla Almanya lehine değiştiğini gören İnönü ve Alman Büyükelçisi Von Papen'in de girişimleriyle 18 Haziran 1941'de imzalanan Türk-Alman Dostluk Antlaşması ile taraflar birbirinin toprak bütünlüğünü ve dokunulmazlığını kabul etmiştir.³⁴ Bu antlaşmanın imzasından önce 1 Mart 1941'de Hitler İnönü'ye bir mektup göndererek, gerçekleşen hiçbir eylemin Türkiye'nin siyasi ve ülkesel bütünlüğüne karşı yönlendirilmediğini ve Almanya'nın bölgede hiçbir toprak çıkarı olmadığını belirterek, Türkiye ve Almanya arasındaki dostluk ilişkilerinin gelecekte de devam edeceğini tüm kalbi ile dilediğini ifade etmiştir.

²⁹ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 296

³⁰ Ahmet Şükrü Esmer - Oral Sander, *a.g.e.*, s.146

³¹ Ahmet Şükrü Esmer - Oral Sander, *a.g.e.*, s.145-147

³² Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk Sovyet İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 2004, S.15, s.330

³³ Eric Jan Zürcher, *a.g.e.*, s. 296

³⁴ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s.119-120

Ayrıca, savaştan sonra iki ülke arasındaki ticaretin de önemine vurgu yapmış, savaş sonrası yapılacak toprak düzenlemelerinin Almanya'yı Türk politikasının amaçlarına karşı koyacak bir durumda bırakmayacağı inancını taşıdığını belirtmiştir. Bunlara ilaveten, Bulgaristan'da bulunan birliklerinin belli bir uzaklıkta kalacağını ancak Türk Hükümeti'nin bunu değiştirecek bir tutum takınmayacağını umduğunu belirterek Türk Hükümetine gözdağı vermiştir.³⁵ Türkiye'nin buna karşılığı, Almanya ne şekilde davranırsa Türkiye'nin de o şekilde davranacağı yönünde olmuştur.³⁶

Türk- Alman Saldırmazlık Paketi İngiltere'den çok ABD'yi kızdırmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bu durum karşısındaki tutumu, Türkiye'ye yapılan yardımı kesmek olmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull, 9 ve 14 Şubat tarihlerinde Türk ve Yugoslav Hükümetlerine birer nota göndererek, savaşı İngiltere'nin kazanacağından emin olan Amerika'nın Alman işgaline uğrayan ülkelere silah ve malzeme yardımı yapacağını belirtmiştir. Bunun da bir moral verme taktiği olduğunu kabul etmek gerekir.³⁷ Ancak pakta tepki duyan ABD, Ankara'daki elçisi Murray'ın tavsiyelerine rağmen, yardımı durdurmuştur ve bu duruma Türkiye'nin Almanya'ya stratejik bir madde olan krom satışını sürdürmesi rol oynamıştır. Bir ay sonra yeniden başlayan yardım bir miktar azalmasına rağmen, devam etmiştir.³⁸ ABD başkanı Roosevelt, 4 Aralık 1941'de Türkiye'nin savunmasının ABD'nin savunması bakımından faydalı olduğu gerekçesi ile Türkiye'ye yardım yapacağını ilan etmiştir. Böylece Türkiye, 1942 yılından itibaren Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'ndan yararlanmaya başlamıştır.³⁹ Bir süre sonra ABD Dışişleri bakanı Hull 9 Nisan'da yaptığı bir konuşmada tüm tarafsız ülkelerin Almanya ile ticari ilişkilerin kesilmesi yönündeki isteği ve İngiltere ile beraber Türkiye'ye verilen bir notada Almanya'ya stratejik maddeler verilmesi devam ederse, Türkiye'ye abluka tedbirlerinin uygulanacağını söylemesi Türkiye için ciddi bir problem teşekkül etmiştir. Ayrıca iki ülkenin büyükelçisi, gerekirse Türk ve Bulgar sınırındaki Meriç ırmağı üzerindeki iki köprü'nün patlatılarak Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulabileceği yönünde ülkelere tavsiyede bulunmuşlardır. Sonuç olarak Türkiye önce Almanya'ya krom

³⁵ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.439 (Bkz. Hitler'den İnönü'ye mektup)

³⁶ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.163

³⁷ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.164

³⁸ Ahmet Şükrü Esmer - Oral Sander, *a.g.e.* s.158-159

³⁹ Ahmet Şükrü Esmer - Oral Sander, *a.g.e.* s.160

satışını azaltmış daha sonrada tamamen durdurmuştur. Tüm bu gelişmelerden sonra ABD, İngiltere ve Türkiye arasında bir ticaret anlaşması imzalanmış ve bu anlaşmayla; Türkiye Mihver ile olan ilişkisini %50 azaltacağını bunun karşılığında ihracat azaldıkça ABD ve İngiltere, Türkiye'nin ithalat ve ihracat ihtiyaçlarını mümkün olduğunca karşılayacağını taahhüt etmiştir.⁴⁰

Türkiye, Alman yayılmasının yoğun olduğu bu dönemde gerek Fransa'nın savaştan çekilmesini gerek hazırlık eksiklerini ve gerekse İngiltere'den gelecek yardıma olan ihtiyacını öne sürerek titizlikle tarafsız bir konumu muhafaza etmiştir.⁴¹

Türkiye, 1941 yılının Aralık ayında Moskova'da başlayan İngiliz-Sovyet (Eden-Stalin) görüşmelerini, Sovyetler Birliği'nin Türk toprakları üzerindeki emellerini İngiltere'ye kabul ettirmeye çalışması açısından değerlendirmeye başlamıştı. Bu arada Stalin'in On İki Ada'nın ve Bulgaristan ile Kuzey Suriye'nin bazı topraklarının Türkiye'ye verilmesini istediği Türk hükümetine bildirilmişti. Bunun Türkiye için anlamı şu olabilirdi, Stalin durup dururken Türkiye'ye bazı toprakların verilmesini önerdiğine göre, bu ödünler karşılığında Türkiye'den Boğazlar'ı isteyecekti. Türkiye'nin endişesi 12 Mayıs 1942'de İngiliz-Sovyet ittifakının açıklanmasıyla azalmış fakat 1942 yılının sonunda daha çok artmıştır.⁴²

1942 yılına gelindiğinde iç politikada önemli gelişmeler olmuştur. Bunlardan ilki Ocak 1942'de ekmeğin karneye bağlanması ve 11 Kasım 1942'de Varlık Vergisi adında yasa çıkarılmasıdır. Ayrıca bu yasanın yanı sıra hükümet bu dönemde Milli Koruma Yasası, Basın Yasası, Polis Yetkileri Yasası gibi yasaları çıkararak, toplumsal ve ekonomik özgürlükleri kısıtlama yoluna gitmiştir.⁴³

1942 yılı sonunda ve 1943 yılı başında iki önemli dış gelişme yaşanmıştır, birincisi Alman kuvvetlerinin Kuzey Afrika'daki yenilgisi, ikincisi ise Stalingrad'daki Alman kuşatmasının kaldırılmasıdır. Bu durum Amerikalılar ile İngilizleri yeni sorunlarla karşı karşıya getirmişti. Bu nedenle, ABD Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı

⁴⁰ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.466 (Bkz. Aynı eserde Türkiye, ABD, İngiltere arasındaki ticaret hacminin yıllara göre tablosu, s.466)

⁴¹ Eric Jan Zürcher, *a.g.e.*, s.297

⁴² Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s.153

⁴³ Mustafa Albayrak, “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk On Yılı”, *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara, 2014, sayı 1, s.297

Churchill, Ocak 1943'te Afrika'nın Kazablanka şehrinde görüşmeyi kararlaştırdılar ve bu görüşmeye Stalin'i de davet ettiler fakat savaş halinden dolayı Stalin görüşmeye katılamayacağını belirtmiştir.⁴⁴ Bu konferansın Türkiye açısından önemi şudur, iki lider Türkiye'nin savaşa girmesi için gerekli teşebbüslerde bulunulmasını kararlaştırmış, ayrıca bu girişiminde iki ülke adına doğrudan Churchill tarafından yapılmasına karar vermişlerdir. Alınan bu kararlar üzerine her iki lider 25 Ocak'ta İnönü'ye ayrı ayrı mesaj göndererek kendisiyle görüşme talebinde bulunmuşlardır.⁴⁵ 1943 yılından itibaren müttefiklerin üstünlüğü ele geçirmesi ile müttefikler, Ocak 1943'te Adana Görüşmesinde ve Aralık 1943'te gerçekleşen Kahire Konferansı'nda, Türkiye ile ilgili isteklerini ısrarla dile getirmişleridir.

30 Ocak 1943'te İnönü ve Churchill Adana'da bir araya gelerek görüşmelere başlamış, her iki tarafta isteklerini açıkça belirtmiştir. Churchill bu görüşmelerde, Türkiye'nin silahlanmasına ve ülkeye askeri açılardan yardım verilmesine karşılık Türkiye'nin Mihver güçleri tarafında savaşa girmesini talep etmiştir. İnönü ise, Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda Almanya'nın Türkiye'ye saldıracağını, Balkanlar üzerinden gelebilecek tehlikelerle İstanbul Zonguldak gibi Batı'daki birçok ilin harap olabileceği, zaten yetersiz olan sanayi tesislerinin Alman hava saldırıları ile vurulabileceğini, Almanların yenilmesi durumunda da Türkiye'nin komünizm tehdidiyle karşı karşıya kalabileceği gibi pek çok çekincesini dile getirmiştir.⁴⁶ Churchill genel olarak Türkiye'ye yönelik tehditlerin Stalingrad ve Kahire'de kazanılan başarılarla bertaraf edildiğini, Sovyetlerin kuzeyden Müttefiklerin de güneyden Türkiye üzerinden ve Türkiye desteği ile saldırmasıyla Almanların kısa sürede yenilgiye uğratılacağını belirtmiştir.⁴⁷ Ancak Churchill büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır, çünkü İsmet İnönü savaşa katılmanın karşılığında, Türk askeri teşkilatının neredeyse tamamının yeniden donatılması gereğini belirtmiştir. Bu, tartışmasız doğru bir istektir, zira Türk ordusu aşırı modası geçmiş bir orduydı, savaş sekreteri Robert P. Patterson'un daha sonra dediği gibi *‘‘Türk ordusu, belki de 1910 devrinden kalma bir orduydı.’’*⁴⁸

⁴⁴ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s.193-194

⁴⁵ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.451

⁴⁶ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.* s.197-198

⁴⁷ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.451-452

⁴⁸ George S. Harris, *a.g.e.*, s.13

İngilizler, Adana temasından sonra, Türklerin esaslı bir yardım görmeden harekete geçmeyeceklerini anlamışlardı. Churchill, Ortadoğu'daki komutanlarına Türkiye'nin taleplerinin karşılanması hususunda emir vermiş böylece Türkiye'yi savaşa çekebileceğini düşünmüştü. Türk liderler ise bu durumda Almanlardan çok Ruslardan ve onların savaş sonrası niyetlerinden korkuyordu. Bu nedenle İngilizlerin Türkiye'yi savaşa sokma çabası Türkleri endişelendiriyordu.⁴⁹

5-22 Kasım 1943 tarihleri arasında İngiltere Dışişleri Bakanı Eden ile Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu Kahire'de buluştular. Churchill Türk hava sahasının İngiliz hava üslerine açılması talebinde bulunmuş fakat Numan Menemencioğlu bunu reddetmiştir. Gerekçe olaraksa eğer böyle bir şeye izin verilirse Almanların açıkça çileden çıkacağını ve olası bir Alman saldırısında Türkiye'nin istilasının önlenemeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine görüşmeler sonuçsuz kalmış ve taraflar çözüme kavuşturulamayan konular ve yeni gelişmelerin de ele alınabilmesi için bir buluşma daha yapılmasına karar kılınmıştır. Stalin daha önceki görüşmelere katılmadığı için Rusya'ya yakın bir yer olan Tahran'da buluşulmasını teklif etmiştir.⁵⁰

Roosevelt, Churchill ve Stalin 22-28 Kasım 1943'te Tahran'da bir araya geldiler. Taraflar konferansta Japon işgalinde olan ülkelerin kurtarılması, savaşın kazanılmasına katkısı olduğundan dolayı İran'a bağımsızlık verilmesi, Türkiye'nin savaşa sokulması gibi konuları ele aldılar. Konferans bitiminde Roosevelt ve Churchill tekrar Kahire'ye uğrayıp İnönü ile görüştüler ve savaşa katılma çağrılarını yenilediler.⁵¹ Ancak İsmet İnönü tüm isteklere rağmen Türkiye'nin savaşa girmemesi için elinden geleni yapmaya kararlı bir politika izlemeye devam etti. Müttefik devletler tarafından gerçekleştirilen tüm konferanslarda ana konuların başında Türkiye'nin savaşa katılması konusu ele alınmıştır. Fakat müttefiklerin tüm çabalarına rağmen İnönü savaşa dâhil olmaktan kaçınmış ve böyle bir girişimin Türkiye'yi felakete sürükleyebileceğini iyi hesap etmiştir. Savaş boyunca Müttefikler, Türkiye'nin savaş sonunda Sovyetler'in istekleri ile baş başa bırakılacağı tehdidiyle Türkiye'yi savaşa müdahil etme konusunda ciddi baskılar uygulamışlardır. Balkanlar'ın müttefik

⁴⁹ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.169

⁵⁰ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s.223-227

⁵¹ Oral Sander, *a.g.e.*, s.192

devletler tarafından kurtarılması şartıyla savaş sonunda Türkiye Müttefikler yanında savaşa girmeyi kabul etmiştir. Fakat bu tutum Müttefik devletler tarafında görüş ayrılıklarına neden olmuş ve kabul edilmemiştir.

Savaşın sonuna doğru 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında gerçekleştirilen Yalta Konferansı'nda Montreux Sözleşmesi'nde değişiklik yapılarak Rusların Türk boğazlarından daha geniş bir geçiş serbestisine sahip olmasına sıcak bakıldıysa da, Roosevelt ve Churchill boğazlar üzerindeki Türk hâkimiyetini tartışmaya yanaşmadılar.⁵² Yine bu konferansta 1 Mart'a kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden devletlerin, 25 Nisan'da San Francisco'da toplanması kararlaştırılan konferansa katılabilecekleri ve Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesi olabileceklerine ilişkin karar almıştır.⁵³ Bu karar Türkiye'yi yakından ilgilendirmekteydi bu sebeple savaşın sonu belli olduğunda, Türkiye 23 Ocak 1945'te Almanya ve Japonya'ya sembolik olarak savaş ilan etmiştir. Türkiye bu şekilde, savaşa girmekten daha ziyade Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi olmak üzere San Francisco Konferansı'na katılma hakkını elde etmeyi amaçlamıştır.⁵⁴

24 Nisan 1945'te Berlin Rus kuvvetlerince kuşatılmış ve San Francisco Konferansı'nın toplandığı 25 Nisan 1945 tarihinde Berlin'i kuşatan Rus kuvvetleri Elbe nehri üzerindeki Torgau'da Amerikan kuvvetleri ile birleşmişti. Bu olayın sonrasında 30 Nisan 1945'te, Hitler intihar etti. Yerine geçerek devlet başkanı olan Amiral Dönitz, savaşı durdurdu ve Alman ordusu kayıtsız şartsız Amerikalılara teslim olma emrini verdi. 5 Mayıs 1945'te İngiliz kuvvetleri komutanı Mareşal Montgomery'nin karargâhında savaşın bittiği tüm dünyaya ilan edildi.⁵⁵

Görüldüğü üzere Türk dış politikasının amaçları, dönemin başından sonuna kadar, savaşın gidişatına göre değişiklikler göstermiştir. Türkiye savaşın başında, daha önce de gördüğümüz gibi, kendisi için tam bir nimet sayılan bir olguyu, İngiliz dostluğu ile Sovyet dostluğunu bağdaştırabilmeyi hedeflemiştir. Ancak, Alman-Sovyet ittifakı üzerine hem bu düşüncesini değiştirmek zorunda kalmış hem de 1941 ilkbaharında ülke doğuda Sovyet batıda Alman orduları arasına sıkışınca, Türkiye'nin amacı

⁵² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007, s.414

⁵³ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.472

⁵⁴ Süleyman Beyoğlu - Ali Satan, *a.g.e.*, s.263

⁵⁵ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s.331

Polonya (Eylül 1939) ve İran (Ağustos 1941) gibi çift yönlü işgale uğramamak olmuştur. Baskın Oran'a göre aslında Türkiye hiçbir zaman tarafsız olmamış, dış politikasını savaş dışı kalmaya çalışma politikası üzerinden yürütmüştür.⁵⁶ Türkiye bir tek silah bile ateşlemeden, toprak ve can kaybı vermeden bu savaşı atlarmayı başarmıştır. İnönü Hükümeti yürüttüğü başarılı diplomasi sayesinde, tüm Avrupa'yı içine çeken savaş vahşetinden ülkeyi uzak tutarak Türkiye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumuştur.⁵⁷ Bu bağlamda da Türkiye denge politikasını başarı ile uygulamıştır. Kısacası II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin dış politikasındaki hedefi, tarafsızlık politikasıyla, savaşın olabilecek tüm etkilerden ülkenin bütünlüğünü koruma olmuştur.⁵⁸

II. Dünya Savaşı Türkiye'nin dış politikasının şekillenmesinde ve incelenmesinde ayrıca dönemlendirilmesinde önemli bir kalkış noktasıdır. Bu yönüyle Cumhuriyet tarihi içerisinde bu yönüyle ayrılan ve benzer özelliklere haiz başka bir döneme rastlanamaz. Çünkü bu dönem hem uluslararası sistemde hem de ülke içerisinde bazı temel değişikliklere neden olmuştur.⁵⁹ Tüm bu yönlerinden dolayı özellikle Türk dış politikası incelenirken daha sonraki yıllara etkilerinden dolayı bu savaşın öncesi ve sonrasındaki gelişmeler büyük bir önem arz etmektedir.

⁵⁶ Baskın Oran, *a.g.e.* s.393-394

⁵⁷ William Hale, *a.g.e.*, s.100

⁵⁸ Ufuk Erdem, "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri ve İngiltere (1945-1946)", *Tarih Okulu Dergisi*, Aralık 2017, Yıl 10, S.32, s.204

⁵⁹ Faruk Sönmezoglu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2006, s.2

BÖLÜM II

2. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER

2.1. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI SOVYET TEHTİDİ KARŞISINDA TÜRKİYE’NİN DESTEK ARAYIŞLARI VE ABD POLİTİKASININ ŞEKİLLENMESİ

II. Dünya Savaşı’nın ardından gücünü kaybeden Avrupa dünya politika sahnesinden çekilmek zorunda kaldı. Rusya’nın ve Amerika’nın ise bu savaş sonunda güçlü devletler olarak ortaya çıkması sonucu, dünya kesin çizgileriyle birbirinden ayrılan ve bu iki devletin etrafında kümelenen “*iki kutuplu*” bir nitelik kazandı. Bu savaşta Almanya ve İtalya’yı Avrupalı devletler değil Amerika ve Sovyet Rusya durdurmuştu. Güçler dengesi bu iki devletin lehine çevrilince dünya devletleri de birbirine zıt bu iki devlet çevresinde kümelenerek ikisi arasındaki mücadeleye destek vermiş oldu.⁶⁰ İnönü’nün savaş boyunca izlediği politikalar Türkiye’nin bu iki kutuplu dünya ekseninde yalnız kalmasına yol açtı. Avrupalı Devletlerle zamanla ilişkilerinin düzelden Türkiye, Soğuk Savaş başlayınca Batılı Devletlerin tekrar müttefiki olmuştur.⁶¹

Savaş yıllarında Türkiye’nin izlediği tarafsızlık politikası bazen müttefikleri sinirlendirdiyse de Türkiye sonunda 1944’te Mihver devletlerle münasebetlerini keserek ve 23 Şubat 1945’te Almanya’ya savaş ilan ederek, ardından 24 Şubat’ta Birleşmiş Milletler Beyannamesi’ni imzalayarak Batı kanadına kaydığını alenen gösterdi.⁶² Aslında savaş yıllarında Türk dış politikasının temel çizgisini belirlemesinde, savaştaki genel askeri gidiş çok önemli bir rol oynamıştır. Savaştaki askeri gelişmelerle Türkiye’nin diplomatik manevraları her zaman koşutluk göstermiştir. İnönü, Türkiye’nin askeri açıdan zayıf ve hazırlıksız olduğunu ileri

⁶⁰ Oral Sander, *a.g.e.*, s.201-202

⁶¹ Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.266

⁶² Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.228

sürerek, Müttefiklerin ülkesini savaşa sokma baskılarından kurtulabilmiştir. Ayrıca İnönü bu süreçte ülkesini savaş dışı tutabilmek için İngiltere ve ABD'nin görüş farklılığından da yararlanmasını bilmiştir.⁶³ İnönü'nün, tarafsız kalma ve Türkiye'yi savaşa sokmama gayretleri bu bağlamda Sovyet Rusya ile ilişkilerinin bozulmasına da sebep olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan güçlü çıkan Sovyet Rusya'nın, yayılmacı bir politika anlayışıyla komşularından başlayarak birçok ülkeyi işgale girişmesi ya da bazı ülkelerin rejimlerine müdahale edip kendine yakın yönetimlere destek vererek bu ülkelerin başına geçirmesi müttefik devletleri oldukça rahatsız etmiştir. Müttefiklerin bu tutumu şüphesiz kendilerinden daha güçlü bir devlet görmemek istememelerinden kaynaklanmaktaydı. Sovyet Rusya'nın Türkiye'den de bazı taleplerde bulunmasıyla İngiltere ve Amerika devreye girmiş, Rusya'nın bu taleplerine karşı net bir tavır göstermeleriyle beraber Rusya bu emellerinden vazgeçmiştir. Ancak Türkiye bu davranışlarından dolayı Rusya'yı düşman olarak algılamaya başlamıştır. Bu durum Türkiye'nin daha çok Batı'ya yakınlaşmasını sağlamış ve sonunda Türkiye'nin NATO üyeliğine kadar uzanmıştır.⁶⁴

İsmet İnönü, savaş ertesinde, Türkiye'yi savaş içinde kalmış olduğu yalnızlığından kurtarmak, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve güvenliğini tehdit etmesine karşı koyabilmek ve ekonomik yardım sağlamak gerekçeleriyle, savaştan en güçlü devlet olarak çıkan ABD'nin yanında yer almayı yeğlemiştir.⁶⁵ Kısacası II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Türkiye'nin izlediği dış politika anlayışı Sovyet korkusuna dayanarak Batı'ya özellikle de Amerika'ya yakınlaşma çabaları çevresinde gelişmiştir. Bunda Osmanlı Devleti'nden süregelen Batılılaşma anlayışı ve buna bağlı olarak gelişen ve Türkiye'nin ilgi duyduğu Batılı liberal bir demokrasiye sahip olma arzusu önemli bir yere sahiptir.⁶⁶ Türkiye'nin başından beri takip ettiği Batıcılık anlayışının yanında, kendi ekonomik ve siyasi çıkarları da Batı'ya yakınlaşmayı gerektiriyordu. Bunlar Türkiye'nin Batı kanadına daha çok eğilmesindeki önemli faktörlerdir. Savaştan sonra dünyadaki tek parti rejimlerinin sarsılmasıyla da

⁶³ Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s.186

⁶⁴ Ufuk Erdem, *a.g.m.*, s.205

⁶⁵ Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.169

⁶⁶ Ali Ayata, "Türkiye-ABD ilişkileri", *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası*, (Ed.) Murat Ercan, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2011, s.86

demokratik rejimler daha bir güç kazanmaya başlamıştır ancak hala tek partili rejimle yönetilen Türkiye'nin Batı kanadına kayarken demokratik rejimler nezdinde itibar kazanma isteği ülke içindeki tek partili rejimi temellerinden sarsmıştır. Türkiye çok partili duruma geçmeden istediği itibarı kazanmayacağını anlamıştı.⁶⁷

Hem bu nedenlerle hem de 4-11 Şubat 1945'te yapılan Yalta Konferansı'nda Avrupa'da demokratik yönetimlerin oluşturulmasına dair alınan kararlar neticesinde Türkiye ve onun gibi bazı devletler kendilerini demokratikleşmek zorunda hissetmişlerdir. Türkiye'nin bu savaş sonunda ve zikredilen durumlardan dolayı demokratikleştiğini söyleyebiliriz.⁶⁸ Uluslararası politikadaki bu durum Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasını etkilemiştir. Dolayısıyla 1945'in başında itibaren artık Türkiye'de tek partili sistem sona ermeye başlamıştı. Zaten Batı ile ittifak içinde olmak isteyen Türkiye'nin başka bir seçeneği de yoktu.⁶⁹

Bu noktada, savaş sonrası dünya olaylarının aldığı yeni karakter ve bu yeni oluşumdan kaynaklanan itici etkenleri de gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Savaşın getirdiği büyük yıkım ve acılardan sonra, ufuklarda yeni açılımlar ve siyasetler kendini göstermeye başlamıştır. 1945 yılının bahar aylarında San Francisco'da 59 ülkenin temsilcileri Birleşmiş Milletler'in kuruluşuna imza atmıştır. Yani bu dönemde artık demokrasi ilkelerinin egemen olması yönünde önemli adımlar atılıyordu. Bu gelişmelerden Türkiye'nin de uzak kalması düşünülemezdi. Özellikle Sovyetler Birliği'nin, 1925 Türk-Sovyet Dostluk Antlaşmasını uzatmayacağını Mart 1945'te Türkiye'ye bildirmesi, Kars, Ardahan, Artvin ile Boğazları Türkiye'den istemesi gibi Türkiye üzerindeki emellerinin daha net biçimde ortaya koyması, ilaveten bu ülkenin hem Balkanlar hem de Doğu Avrupa'ya yönelik yayılmacı politikası Türkiye'nin Batı odaklı oluşumların içinde yer almasında önemli nedenlerdir.⁷⁰ Sonuç olarak San Francisco Konferansı'nda 26 Haziran 1945'te imzalanan ve 24 Ekim 1945'te

⁶⁷ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s.228-229

⁶⁸ Abdolvahap Akıncı, "Türkiye'de Darbe Geleneği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan 2014, Cilt 9, S.1, s.57

⁶⁹ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.134

⁷⁰ Leyla Kırkpınar, "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.9-10, 2000, s.85

yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Anayasası'nı, Türkiye 15 Ağustos 1945'te imzalayarak onaylamıştır.⁷¹

2.2. DIŞ POLİTİKADAKİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE'NİN İÇ POLİTİKASINA ETKİSİ

Birleşmiş Milletler Anayasası'nı kabul ederek, Türkiye bu anayasanın demokratik ilkelerine uygun bir rejime geçmeyi söz vererek çok partili hayata geçiş yapması gereği ile karşı karşıya kalmıştı. Türkiye şayet Batı'yı yanında görmek istiyorsa bu önemli bir atılımdı. Zira Batı tek partili yönetimlerden hoşlanmıyordu. Bunun en büyük örneği dünya savaşı sırasında görülmüştü. Batı bir daha böyle bir felaketle karşılaşmamak için demokratik yönetimleri destekliyordu. 1945'te San Francisco'da toplanan konferansa katılan bir Türk delegesi, Reuters Ajansı muhabirine verdiği demeçte, Türkiye'nin modern demokrasi yolunda ilerlediğini ve Türk Anayasa'sının diğer ülkelerle karşılaştırıldığında hatta bazılarında demokrasi anlamında daha üstün olduğunu ve Türkiye'nin demokrasinin gelişmesi için çalışacağını ifade ederek ülkenin çok partili hayata geçiş sinyalini vermiştir. İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1919'da verdiği bir demeçte, Türkiye'nin demokrasisinin gelişiğine vurgu yaparak savaştan sonra koşulların da değişmesiyle memlekette siyasal ve kültürel hayatta demokrasi ilkelerinin giderek hâkim olacağını söylemesi de San Francisco'da verilen bu beyanati destekler niteliktedir.⁷² Birleşmiş Milletler Anayasası onaylanmak üzere meclise geldiğinde, Menderes ise; “*Türkiye, Anayasayı imzalamakla, gerçek demokrasiyi uygulamayı kesinlikle taahhüt etmiştir*”⁷³ diyerek demokrasinin tam anlamıyla uygulanması gerektiğini vurgulamıştır.

Keza bu konferansa gitmeden önce 1944 yılı sonbaharında kapatılmış olan ve yönetime karşı muhalefetleri ile tanınmış Tan, Vatan ve Tasviri Efkâr gazetelerine 22 Mart'ta yeniden yayınlanma izni verilmiştir. Bu durum basına karşı liberal bir tutumu⁷⁴

⁷¹ Birleşmiş Milletler Antlaşması, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> , [Erişim 27.2.2019]

⁷² Kemal Karpat, *a.g.e.*, s.229-230

⁷³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s.304

⁷⁴ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.134-135

yansıtması bakımından önemlidir. Ayrıca bunun konferans öncesi yapılması da dikkat çekicidir. Tüm bunlar var olan ortamın yumuşaması ve demokratikleşme sürecine kesin bir şekilde başlamasının da habercisiydi. Dolayısıyla Türkiye'nin iç politikası bu dönemde dış politika gündeminden etkilenerek şekillenmiştir. Türkiye her ne kadar savaşa girmemeyi seçse de etrafındaki kargaşanın tesirinden kurutulmaya muvaffak olamamıştır. Bir yandan seferberlik halindeki orduyu beslerken, diğer yandan adeta bir polis devleti hüviyetinde iç dinamikleri dizginlemiştir. Sıkıyönetim altında huzursuz hale gelen halkın, temel ihtiyaç ve gıda tedarikinde karaborsacıların ve stokçuların insafına kalması bu yolla zenginleşen bir kitle doğurmuştur. Bu durumdaki bir halkın mevcut iktidara hüsnü zan beslemesi elbette pek mümkün olmadığı gibi, hak ve hukukun takibinin yapılması arzusu ve tutunacak yeni bir dal arayışı da halk arasında baş göstermiştir. Savaşın sona ermesi devleti büyük miktarda zaruri harcamadan kurtarmış olsa bile, uluslararası zeminde hâkim devletlerin baskısıyla hareket etmekten kurtaramamış ve bir yandan dış baskıları hazmetmeye çalışan hükümet diğer yandan yeni türeyen zengin tabakanın isteklerine cevap vermek durumunda kalmıştır.⁷⁵ Bu kendine güvenli ve ihtiraslı yeni zenginler sınıfı, bir yandan sıkıntı içinde ve hoşnutsuz işçi ve köylü kütlesiyle, öte yandan da, savaş zamanı politikalarıyla iş ihtiyaçlarına tehlikeli bir anlayışsızlık, mülkiyet haklarına saygısızlık içinde ve yetersiz bir iktisadi pederşahilik göstermiş olan, bir bürokratlar ve askerler hükümeti ile karşı karşıya idiler.⁷⁶ Aslında bu hoşnutsuzluğun ana temeli harp zamanı 18 Ocak 1940'ta çıkarılan Milli Koruma Kanunu ile yakından ilgilidir. Bu kanun, Hükümete, iktisadi hayata çok geniş müdahale hakkı sağlamış ve özellikle üretici sınıf üzerinde ciddi bir baskıya neden olmuştur. Hükümet özellikle bu kanunla, üretimle ilgili programlamayı yapıp bunu kendi uygun gördüğü programlarla işletmeci veya üreticilere empoze hakkını elde etmişti. Bu kanunun ikinci bir önemi ise, devlet iç ve dış piyasaya alıcı olarak girebilecek ve ticareti, karaborsayı önleyecek şekilde düzenlemek için tedbirler alabilecekti. Tüm bunlara ek olarak fiyat kontrolünü de üstlenecekti. Son olarak bu kanun ile birlikte devlet İş Kanunu'nun işçilere sağladığı hakları adeta yok ederek, iş hayatını düzenlemeye çalışma hakkını elde etmiştir.⁷⁷

⁷⁵ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1990, s.18

⁷⁶ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s.466

⁷⁷ Taner Timur, *a.g.e.*, s.191-192

Milli Koruma Kanunu'nun uygulanması ile beraber, özellikle fiyat düzenine yapılan müdahalelerle ortaya çıkan savaş zengini zümrenin, savunma masrafları altında ezilen siyasi iktidarın yeni bir hücumunun hedefi olmuş, hükümet fiyat artışını önleyemeyince, ordunun iâşesini sağlamak için yeni gelirlere muhtaç olmuştur. Bu nedenle de normal vergi ile karşılayamadığı bu gelirleri olağanüstü vergilerle karşılama yoluna gitmiştir. Bu vergiler Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri vergisidir. Burada önemli olan Varlık Vergisi'dir, çünkü bu vergi zengin çiftçileri de kapsamına alarak esas olarak sanayi ve ticaret burjuvazisine konulmuştur.⁷⁸

Tüm bu etmenler toplum içindeki tüm sınıflar tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış gerek savaşın getirdiği sorumluluklardan yorgun ve gerekse tek parti hükümetinin uygulamalarından duyulan rahatsızlık ülke içinde toplumu yeni arayışlara sevk etmiştir.

İçte ve dışta yaşanan gelişmeler tek parti yönetimini artık daha demokratik bir yönetim anlayışına eğilmek zorunda bırakmıştır.⁷⁹ Tamda böyle bir ortamda CHP içinde muhalif seslerin yükselmeye başlamasına neden olmuş ve bu durum statükocu CHP'liler tarafından hoş karşılanmamasına rağmen yaşanan iç ve dış gelişmeler CHP'lileri, bunu kabullenmeye zorlamıştır. Tüm bu gelişmeler içinde CHP Meclis Başkanlığına verilen "*Dörtlü Takrir*" ile çok partili siyasal hayata geçiş için önemli bir adım atılmıştır. Bu takrir, 7 Haziran 1945'te İzmir milletvekili Celal Bayar tarafından takririn diğer imza sahipleri olan Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü adına CHP meclis grubu başkanlığına sunulmuştur. Takririn amacı, savaş zamanı uygulamaların artık yerini demokratik açılımlara bırakması arzusuuydu. Bu takrir ile aynı zamanda vatandaşlara vaat edilmiş hukukun ve ideal bir şekilde çok partili hayata geçişin sağlanması konularına dair çağrılarda bulunuluyordu. Ayrıca takririn meclise açık bir oturum halinde görüşülmesi isteniyordu. Bu takrir ile CHP tüzüğünün de revize edilmesi tavsiye ediliyor ve bunun onları şimdiye kadar destekleyen halka karşı bir borç olduğu dile getiriliyordu. CHP bu takrire karşı ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı, takrire karşı sert tepki verilmeden takririn geri çekilmesini sağlamak gereğini savunurken diğer bir kısmı ise, bu takririn partiyi yıpratdığı gerekçesiyle bunun bedelinin sert bir şekilde

⁷⁸ Taner Timur, *a.g.e.*, s.202

⁷⁹ William Hale, *a.g.e.*, s.110

sorumlulara ödetilmesi gerektiğini savunuyordu. İnönü ise yaptığı açıklama ile bu iki görüşe de katılmadığını belirtiyordu.⁸⁰ Dörtlü Takrir'in parti grup başkanlığınca yöntemi bakımından uygun görülmediğine dair tepkisini dile getirirken İnönü'nün kullandığı şu ifadeler CHP yönetiminin göze aldığı hatta belki de amaçladığı noktayı da açığa vuruyordu: “*Bunu parti içinde yapmasınlar, çıksınlar karşımıza geçsinler, teşkilâtlarını kursunlar ve ayrı parti olarak mücadeleye girişsinler.*”⁸¹

Zaman ve atmosfer demokrasiye elverişli bir durumdaydı. Cumhurbaşkanı'nın gerek 19 Mayıs'ta yaptığı açıklama ve gerekse Dörtlü Takrir'den sonra yaptığı açıklama yeni bir partinin oluşumu için lazım gelen ortama hâkim olunduğunun göstergesiydi. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinde “*Toprak Reformu*” na ciddi anlamda karşı çıkan bir zümrenin varlığı da çok partili hayata geçişi hızlandıran etmenlerden biri olmuştur. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, büyük toprak sahiplerinin iktisadi ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan siyasi gücüne karşı yönelmiş bir kanundur. Zira tek partili rejimin CHP saflarında toplanmış bulunan toprak ağaları rejimin otoriter niteliğine rağmen, sınıf çıkarlarını yakından ilgilendiren bu kanuna isyan etmişlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken husus aslında, bilindiği gibi incelediğimiz dönemde asker- sivil bürokrasinin ideolojisi çeşitli biçimlerde (milliyetçilik, pozitivizm) sınıf mücadelesini reddeden bir ideolojidir. Bu durumda, aslında sınıf mücadelesini körükleyen bu kanun nasıl teklif edilmiştir? Bu yönüyle kanun bir sınıfla bir zümrenin (bürokratlar) mücadelesi tabanına oturduğu için uygulama şansına sahip değildir.⁸² Aslında kanunun amacına uygun şekilde, yani ciddi bir toprak reformu teşkil edecek şekilde uygulanamamıştır.⁸³

Tüm bu gelişmelerin ardından Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) kuruldu ve partinin genel başkanlığına Celal Bayar getirildi.⁸⁴ Cumhuriyet Halk Partisi ve Hükümeti, Demokrat Parti'nin kuruluşunu olumlu karşılamış ve bu partinin, kendi parti programlarından

⁸⁰ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye Geçiş*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1980, s. 90

⁸¹ Metin Toker, *a.g.e.*, s.91

⁸² Taner Timur, *a.g.e.* s.222-223

⁸³ Bkz. Taner Timur, *a.g.e.*, s.223 (47. Dipnot: Muzaffer Sencer, Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri, Ant Yayınları, İstanbul 1971, s.90-93,)

⁸⁴ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.141

farklı bir programla ortaya çıkacağını umduklarını dile getirmişlerdir.⁸⁵ Ancak, aynı gün parti program ve tüzüğü açıklanmış ve bunun CHP'den ciddi bir farkı olmadığı görülmüştür. DP programı iki ana görüş etrafında toplanmıştı: Birincisi partinin siyasal amacı ülkede demokrasinin ileri ölçüde gerçekleşmesini sağlamak. Bu bağlamda özellikle temel hak ve hürriyetlere, dernek kurma özgürlüğüne programda vurgu yapılmıştır. İkincisi ise, ekonomik faaliyetlerde özel girişimin ve sermayenin esas olmasından yana olmalarıdır. Ayrıca parti din özgürlüğünün de üzerinde durmuş ve bunun diğer özgürlükler kadar önemli olduğu savunmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye' de bazı partiler kurulmuş ancak ülkeye egemen olan devletçi ve tek parti anlayışı ancak Demokrat Parti'nin kurulması ve onun geniş bir halk desteğine sahip olması ile sona ermiştir.⁸⁶ Demokrat Parti'nin kurulması savaş sırasında ihmal edilen kırsal kesimde yaşayanlara, yine savaştan olumsuz etkilenmiş büyük ve küçük sermaye çevrelerine ve aynı zamanda demokrasiye susamış aydın kesime büyük bir umut kaynağı olmuştur.

Demokrat Parti'nin kuruluşu ABD tarafından da yakından takip edilmiştir, gerek parti ve gerekse partinin kurucuları ve bilhassa Adnan Menderes hakkında ABD Dış İşleri Bakanlığı'na, Yönetim Sekreterliği tarafından detaylı bilgi sunulmuştur. İlgili bilgilendirmede Adnan Menderes'in öz geçmişi, CHP ile ters düştüğü noktalar, partisinden ayrılma süreci ve DP'yi oluşturan kişiler ve bu partinin oluşum süreci hakkında bilgiler bulunmaktadır.⁸⁷ Bu durum ABD'nin Türkiye'yi ve onun iç gelişmelerini de her zaman yakından takip ettiğinin en büyük delilidir. Nitekim ileriki dönemde kurulacak ilişkiler açısından bu onlar için önemlidir. ABD'nin yürüttüğü temel dış politikada özellikle muhatap olduğu veya olacağı kişileri daha yakından tanıma ve ona göre bir strateji belirleme önemlidir. Buna benzer bilgilendirmeleri başka devlet adamları ve büyükelçiler içinde yapmıştır.

⁸⁵ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s.239

⁸⁶ Yusuf Ziya Keskin, "Demokrat Parti ve Günümüze Yansımaları", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2002, Cilt 5, Sayı 1, s.109

⁸⁷ Memorandum for Mrs Ann Withman The White House, Papers as President 1953-1961, International Series, Ann Whitman File, Box 49, Turkey 2, Department of State, Declassified, E.O. 12065, Sec.3-402, EA:GLJones:If, Dwight D. Eisenhower Presidential Library and Museum Archive, Abilene, Kansas State s.6

DP Parti savunduğu liberal düşünceler uzun yıllardır CHP yönetiminden hoşnut olmayan gruplar tarafından benimsenmiştir. Bunun içinde pek çok girişimci, tüccar ve iş adamı grubu gibi grupların varlığı Demokrat Parti'nin başarılı olmasındaki rolü büyüktür. DP sadece bu gruplar değil özellikle savaş sırasında yorgun düşmüş ve yine CHP yönetiminden memnun olmayan köylüler ve yerel seçkinler tarafından da büyük bir sempati ile karşılanmıştır. Demokrat Parti'nin bu çok çeşitli halk zümresinin hepsine hitap etmesi onu taşıyan ana etmen olmuştur. Demokrat Parti'nin amacı da tüm bu grupları demokratik anlamda temsil etmeyi amaçlamak olmuştur.⁸⁸ DP'den önce siyasi partiler kurulmuş ancak başarılı olamamışlardır. Bunun altında yatan ana neden o dönem siyasi koşulların buna elverişli olmaması ve bu nedenle toplumda bir demokrasi bilici fikrinin oluşmamasıdır.⁸⁹

Çok Partili hayata geçildikten sonra CHP yönetimi iktidarını devam ettirebilmek için muhalefetle sıkı bir mücadele içine girmiş ve Türk Devrimi'nin amaçlarını ve hedeflerini unutarak “*ulusal plan*” anlayışını rafa kaldırmıştır. Yönetim Amerika'dan alınan Truman Doktrini ve Marshall Planı yardımları çerçevesinde ülkenin gelişimini sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca CHP yönetimine küskün olan köylülerin bu küskünlüğünü ortadan kaldırmaya yönelik uygulamaya konulan Toprak ve Tarım Reformu Yasası 'da toprak ağalarının iktidara baskıları sonucunda uygulanamamış ve CHP'nin seçimlerde oy kaybetme korkusu yüzünden yasa “*bütün toprak sahipleri lehine*” değiştirilmiştir. Bunlara ilaveten “12 Temmuz Bildirisi” ile muhalefetin yolunu açmaya çalışırken, ilkokullara din dersleri konulması ve İmam Hatip Kursları ile İlahiyat Fakültesi açarak toplumun sempatisini kazanmaya çalışmıştır.⁹⁰

Ocak 1946 seçimlerinden önce Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Meclisin yeni toplantısını açış konuşmasında birçok önemli değişiklik teklif ederek demokrasi yolunda çok önemli bir adım atmıştır. Bunlardan en önemlileri, seçim sisteminin değiştirilmesi ve vatandaşların hürriyetlerini kısıtlayan yasaların kaldırılmasıdır. İnönü ayrıca Türkiye'nin diktatörlük olmadığını söylemiş, fakat ülkenin bir muhalefet partisi olmadığından, bu nedenle kanunların değiştirilerek farklı düşünenlerinde kanıları ve programlarıyla açıkça bir parti olarak çalışabilmeleri sağlanması gerektiği yönünde

⁸⁸ Yusuf Ziya Keskin, *a.g.m.*, s.110

⁸⁹ Leyla Kırkpınar, *a.g.m.*, s.85

⁹⁰ Mustafa Albayrak, *a.g.m.*, s.298

düşüncelerini dile getirmiştir. Bunun, siyasi hayatının gelişmesi için doğru yol olduğunu, milletin siyasi olgunluğa erişmesine katkıda bulunacağından milletin yararına olduğunu ifade etmiştir.⁹¹

21 Temmuz 1946 Genel Seçimlerinde, CHP 395, DP 64, bağımsızlar 6 milletvekilliği kazanmıştır. Ancak, seçim sırasında yaşanan pek çok olumsuzluk seçimlerin şaibe altında kalmasına neden olmuştur. DP sonuçların açıklanmasını beklemeden İnönü'ye bir telgraf çekerek şikâyetle bulunmuş bunun yanı sıra bir dizi protesto ve miting düzenlemiştir ancak bir sonuç alamamışlardır. Halk Partisi dönemin yürürlükte olan sıkıyönetim politikasından yararlanarak tüm tartışmaları yasaklama yoluna gitmiştir.⁹² Seçimlerden sonra var olan atmosferi, Celal Bayar “*Başvekilim Adnan Menderes*” isimli kitabında şöyle nakletmektedir: “27 Temmuz’da Demokrat Parti Genel İdare Kurulunda, seçim sonuçlarının ve seçim sonunda memleketin gösterdiği manzarayı dikkatle inceledik. Karşımızda vahim bir tablo vardı. Memleket, sahte seçim tutanaklarıyla aldatılmış olmanın öfkesi içindeydi. Olaylar, gözlerimizin önünde cereyan etmiş, birçok partili arkadaşımız, haksız, kanunsuz, yersiz baskı ve müdahalelerle, ölüme kadar uzanan felaketlerin içine düşmüştü... Fakat iktidarın bu tutumu ile memleketin içine düştüğü şartlar, kendi istidatları istikametinde gelişmesine engel olunmaz, duygular ve öfkeler yatıştırılmazsa, parti de, memleket de sonu gelmez maceralara sürüklenmiş olurdu. Partinin değişmez politikası olarak, “Kanun içinde mücadele” prensibini benimsemiş insanlardık. Her çeşit kanunsuzluğa karşı da kanun içinde kalarak savaşmak zorunluluğu vardı. Memleket, elbette partiden önce düşünülecekti. Öyle ise, kamuoyunda beliren öfkeyi yatıştırmak, gelişen istidatları tadil etmek, bugüne kadar olduğu gibi, bugünden sonra da kanun içinde kalarak devam etmek prensibini tercih etmek lazımdı.”⁹³ Celal Bayar’ın bu ifadeleri, Demokrat Parti’nin o günün şartlarında takındığı tavrı net biçimde ortaya koymaktadır.

DP’nin seçim sonuçlarının şaibeli olduğu doğrultusundaki düşüncelerine en büyük delil kendi sandık müşahitleri eliyle topladığı sonuçlar ve dönemin meclis başkanının verdiği bir demecidir. Bu sonuçlara göre; DP 279 milletvekili ve CHP ise 186 milletvekili çıkarıyordu fakat meclisteki durum bunun tam tersini gösteriyordu.

⁹¹ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s.305

⁹² Hamza Çakır - Deniz Elif Yavalar, “Demokrat Parti ve Basın”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, Cilt 6, Sayı 3, s.259 (Bkz. Atilla Girgin, Türkiye’de Yerel Basın kitabı “Sıkıyönetim Dönemi (1940-1947)” maddesi,)

http://atillagirgin.net/s/2170/i/Yerel_Bas%C4%B1n_2009.pdf , [Erişim 27.02.2019]

⁹³ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Truva Yayınları, İstanbul 2010, s.81-82

Dönemin Meclis Başkanı Kazım Karabekir'in seçimlerden önce verdiği bir demeçte, *“Meclis'te 60-70 muhalif milletvekilinin bulunması yeterli bir ölçüdür”* ifadeleri de DP'nin fikirlerini bu doğrultuda desteklemiştir.⁹⁴

Koşullar göz önüne alındığında, partinin bu tutumunun ne kadar doğru bir karar olduğu bir sonraki seçimlerde Demokrat Parti lehine kendini belli etmiştir. Seçimlerden sonra muhalif birçok gazete dergi kapatılmış bu durum ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Tüm bunların sonucu olarak parti programları birbirinden farklı olmayan bu iki parti birbirlerini komünistlikle karalamaya çalışmışlardır.⁹⁵ Bu seçimden sonra artan baskı, toplumda daha ciddi bir birikim yaratmış ve bu durum, 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'ye büyük bir başarı sağlamıştır.

Demokrat Parti'nin seçimlerden önce izleyeceği iç ve dış politika çok merak edilmiş, özellikle yabancı basın partinin dış politikası konusunda bilgi sahibi olmak istediğinden Celal Bayar bir basın toplantısı düzenlemiş ve yabancı basını bilgilendirmiştir. Bayar bu toplantıda *“İktidar partisi ile iç meselelerde belki çok çatışacağız. Fakat memleketin kaderi, dış politikada iki partinin müşterek hareket etmesini icap ettirir. Bu bakımdan, dış politikada CHP ile tamamen mutabıkız. Atatürk'ün, Türkiye'nin istikbalini ve dünya barışını hedef tutan siyaseti partimizin de daima sadakatle takip edeceği yoldur. Esasen, bir dış tehdit veya tehlike karşısında, haysiyet ve şerefın emrettiği tek yolda yürümekte gerek Halkçı gerek demokrat bütün yurttaşlar arasında en ufak bir düşünce farkı bulunabileceğine asla ihtimal verilemez”*⁹⁶ diyerek DP'nin dış politikasının nasıl olacağı konusunda bilgi vermiştir.

DP iç ve dış politikasına dair vaatleri partinin bu seçimlerden başarı ile çıkmasının bir önemli nedeni olarak görünmektedir. Buna göre DP, seçimi kazanması halinde ilk olarak tasarrufa giderek bütçeyi dengeye sokacağını ve bu yolla elde edilen geliri, üretimi artıracak yatırımlara dönüştüreceğini belirtiyordu. Ayrıca özel sektörün gelişmesi amacıyla bürokratik işlemler kolaylaştırılacak ve devlet müdahalesi asgari düzeye indirilecekti. İşçi ve köylünün hayat şartlarının iyileştirilmesi için iktisadi

⁹⁴ Celal Bayar, *a.g.e.*, s.86

⁹⁵ Eric Jan Zürcher, *a.g.e.*, s.309-310

⁹⁶ Celal Bayar, *a.g.e.*, s.67

imkânlar çerçevesinde atılımlar yapılacaktı. İlâveten ülkenin tek parti zihniyetinden, kanunlarından, alışkanlık ve anlayışından kurtarılacağı vaat ediliyordu.⁹⁷

14 Mayıs 1950 seçimine kadar Türkiye Cumhuriyeti'ni tek başına yönetmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu seçimle beraber iktidardan düşmesi ve yeni hükümetin Demokrat Parti tarafından kurulması, Türk siyasal yaşamı açısından en mühim olaylardandır.⁹⁸ Demokrat Parti'nin yönetimi devralışı halkın beklentilerinin karşılanacağına inandığı ve bu anlamda büyük umutlar beslendiği bir başlangıç olarak kabul edilmiştir.⁹⁹

CHP'nin yirmi yedi yıllık yönetimi boyunca iç ve dış politikada yaşanan olumsuzluklar, yönetimin uyguladığı baskılarla halk içinde artan hoşnutsuzluk 1950 seçimlerinden DP'nin başarılı çıkmasındaki ana faktörlerdendir. Ayrıca DP yönetimin ülke içinde iyi örgütlenmesi ve basının da DP yönetimini desteklemesi bu başarıda önemli bir rol oynamıştır.¹⁰⁰ DP'nin Türk siyasal hayatına etkileri sadece yönetimde kaldığı on yıllık iktidarı boyunca sınırlı kalmamış kendisinden sonra kurulan birçok partiyi de bu anlamda derinden etkileyerek iz bırakmıştır.¹⁰¹

2.3.1950-1953 ARASI DÖNEMDE İZLENEN POLİTİKALAR VE BUNUN ABD İLE İLİŞKİLERE YANSIMALARI

Demokrat Parti'nin Mayıs 1950'de iktidara gelmesinden sonra kurulan meclis nitelik bakımından daha önceki meclislerden farklılık arz etmekteydi. CHP yönetimindeki mecliste asker kökenli ve bürokrat formasyonlu milletvekilleri yoğunluktaydı. Oysa DP içinde bu nitelikte milletvekili neredeyse hiç yoktu. İlâveten DP milletvekilleri ortalama olarak daha genç ve seçim bölgeleri ile yakın ilişkiler içinde olan kişilerden müteşekkil, daha az üniversite eğitimi görmüş, ticaret ve hukuk formasyonuna sahip

⁹⁷ Muharrem Turp, “Demokratikleşme Sürecinde 1950 Seçimleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 18, S. 37, s.690

⁹⁸ Leyla Kırkpınar, *a.g.m.*, s.85

⁹⁹ Olcay Özkaya Duman - Haktan Bırsel, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler”, *Atatürk Dergisi*, 2012, Cilt1, S.1, s.300

¹⁰⁰ Yusuf Ziya Keskin, *a.g.m.*, s.111

¹⁰¹ Filiz Çolak, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945- 1950)”, *Türkler Ansiklopedisi*, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.781.

olanların çoğunluğu oluşturduğu bir niteliğe sahipti.¹⁰² Ayrıca ağalar, köylüler, eski dini sınıf mensupları ve gayrimüslimler azınlık mensupları 1950'deki seçimlerde Demokrat Parti destekleyicileri arasındaydı.¹⁰³

Bu özelliğinden dolayı DP, bazılarına göre, uzun yıllar tek parti yönetiminden bunalmış çoğunluğun sesi ve bu bağlamda demokrasinin kurucusudur. Bazılarına göre ise, Atatürk Devrimlerinin yok edilmesini amaçlayan bağnaz bir siyasal akımın öncüsüdür.¹⁰⁴ Aslında tek parti döneminde CHP iktidarına karşı gelişen yaygın hoşnutsuzluğu siyasete kanalize etmeyi başaran DP hiçbir zaman açıktan Atatürk'ün mirasına başkaldırmamış, ezanın Türkçe okunması gibi sembolik değişiklikler dışında Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan reformları değiştirme yoluna gitmemiştir. DP, Atatürkçülüğün devletin tartışma götürmez kurucu ilkesi ve meşruluk kaynağı olarak kalacağını kabul ediyor, ama vatandaşların da dinlerini ancak devletin gözetim ve denetimi altında öğrenip yaşayabileceklerini savunuyordu. DP, bu çerçevede bir yandan geniş halk kesimlerine patronaj ilişkileriyle maddi çıkarlar sağlayıp siyasete etki kanallarını açarken, öte yandan da tek parti döneminin katı laiklik anlayışını yumuşatarak Anadolu insanın psikolojik ihtiyaçlarını karşılayarak bu sayede ülkedeki cumhuriyet rejiminin vatandaşlar nezdindeki meşruiyetini de pekiştiriyordu.¹⁰⁵ Menderes'e göre, Atatürk devrimleri artık millete mal olmuştu ve bunlar büyük bir dikkatle korunacaktı. Hükümet aşırı sağ ve sol akımların karşısında yer alacaktı. Ayrıca o, laikliğin din düşmanlığı olmadığını ve devletin, bütün dini inançlara karşı eşit saygıda olması, yürütüm ve yönetimde bunlardan etkilenmemesi gerektiği görüşündeydi.¹⁰⁶ Adnan Menderes'in Türkiye'ye nasıl baktığını ve ülkede hangi işlere el atmak istediğini onun hükümet programına bakarak da görmek mümkündü. Programda, hükümetin, hürriyetçi bir anlayışa sahip olduğu, ferdi hem siyasi hem de iktisadi hakların devlet gücü ile desteklenmesi yolunda oldukları belirtiliyordu. Devleti güçlendirmek için, milleti güçlendirmek gerektiğine inandıkları ve bu sebeple de, milli gelirin artırılması için gereken çarelerin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu

¹⁰² Eric Jan Zürcher, *a.g.e.*, s.321

¹⁰³ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s.316

¹⁰⁴ Filiz Çolak, *a.g.e.*, s.381

¹⁰⁵ Birol Akgün, "Türkiye'de Siyasi Parti Gelişimi ve Demokratik İstikrar", <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/27/17-birol-akgun-turkiye-de-siyasi-parti-sisteminin-gelistimi-ve-demokratik-istikrar.pdf>, [Erişim 15.04.2017]

¹⁰⁶ Celal Bayar, *a.g.e.*, s.150

masatla her şeyden önce, üretime yönelik bir politika izleyeceklerini belirtmişleridir. Milli gelirin artırılması için, ulaştırma politikasının da yeniden düzenleneceği, akaryakıt hatları, gümrük tarifeleri elden geçirilip, yol ve hayvan vergisi gibi üretimi köstekleyen vergilerin kaldırılacağını ifade etmişlerdir.¹⁰⁷

DP hükümeti güvenoyu aldıktan sonra ilk icraatları, Genel Kurmay Başkanlığı'ndan başlayarak orduda değişime gitmeleri olmuştur. Çünkü DP'liler CHP'ye yakınlık duyan ordu mensuplarının kendilerine darbe yapmalarından daima endişe etmişlerdir.¹⁰⁸ DP'nin iktidara geldikten sonra en büyük problemi aslında anayasanın uygulanması olmuştur. Zira 1924 Anayasası, bir “*Devrim Anayasası*”dır. Bu anayasa devrimi gerçekleştirenler tarafından halka sorulmadan, halkın yararına yapılmış bir anayasadır ve Saltanat ve Halifelik makamını kaldırarak, birinci elden halka bağlı bir Cumhuriyet kurmuştur. Dolayısıyla rejimin dostları ve düşmanları olmuştur. DP'nin amacı muhalefeti de yanına alarak I. TBMM gibi şahsiyetli bir meclis oluşturarak ve toplumun tüm kesimlerini anayasanın verdiği hak ve hürriyetler çerçevesinde bağlamaktır.¹⁰⁹ Hemen ardından Arapça ezan yasağı kaldırılmış ve 14 Temmuz'da da genel bir af yasası çıkartılarak daha öncesinde işlenmiş tüm suçlar affedilmiştir.¹¹⁰

1950 yılına kadar Türkiye'de karma ekonomi modeli ve devlet işletmeciliği sistemi uygulanmış; 1950'den sonra DP ile birlikte liberal ekonomiye geçilmiş ve iktisadi devlet teşekküllerinin satışı fikri ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte, devlet bürokrasisinin gelenekleri, kamu iktisadi teşebbüslerinin yöneticilerinin tutumları, yeni dönemdeki uygulamaların tam anlamıyla sonuçlanmasına imkân vermemiştir.¹¹¹

Yeni hükümetin ekonomi siyaseti, özel girişimleri desteleyerek devletin bu anlamda ekonomideki etkinliğini sınırlama üzerine kuruluydu. Bundan maksat dış yardım olanaklarına imkân sağlayarak yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve ekonomiyi

¹⁰⁷ Celal Bayar, *a.g.e.*, s.148-149-150

¹⁰⁸ Mete Tuncay, “Siyasal Tarih 1950-1960”, *Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye*, Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul 1990, s.178

¹⁰⁹ Celal Bayar, *a.g.e.*, s.154-155

¹¹⁰ Mete Tuncay, *a.g.e.*, s.179

¹¹¹ Mehmet Evsile, “Demokrat Parti'nin İktisadi İstiklal Mücadelesi”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2018, Cilt 2, S.3, s.62

olabilecek zararlardan korumaktı.¹¹² DP bu anlayışla 1950 Temmuz’unda dış ticarete büyük bir liberasyona gitmiştir. Aynı ayın sonlarında dış politikada da önemli bir gelişme yaşanmış Türkiye, Kore’ye 4500 kişilik bir tugay gönderilmesine karar vermiştir. Zira Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, bu dönemde Kuzey Kore’nin Güney Kore’ye saldırmasına karşı konulmasını kararlaştırmıştır. Türkiye Hükümeti ise böyle bir jestle NATO’YA kabul edilmemizi kolaylaştırmak istemiştir. Nitekim ertesini yıl 17 Ekim 1951’de Türkiye, NATO’ya çağrılmış ve imzalanan antlaşma 16 Şubat 1952’de TBMM tarafından onaylanmıştır.¹¹³ Bu onayda TBMM oybirliği ile antlaşmayı onaylamıştır. Bunun nedeni CHP’nin bu antlaşmayı Türkiye’nin güvenlik gerekçesi ile kabul etmesi gerektiğini düşüncesine DP’nin ise, bu antlaşmanın Türkiye’nin demokratikleşmesine olumlu katkılar yapacağı görüşüne sahip olmasıdır.¹¹⁴

II. Dünya Savaşı’ndan sonra bloklaşan dünya da Batılı ülkeler, Rusya çevresinde toplanan Doğu blokuna karşı örgütlenerek kısa adı NATO olan Kuzey Atlantik İttifakı’nı¹¹⁵ kurmuşlardır. Böylece iki blok arasındaki soğuk savaş denen mücadele günden güne keskinleşmiştir. Bu dönemde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile beraber Avrupa ülkelerini içine alan Avrupa Konseyi kurulmuştur. Türkiye her iki örgüte girmeye talip olmuş; ancak, 8 Ağustos 1949’da Konseye kabul olunduysa da, NATO’ya girmesi Kuzey ülkelerinin itirazları yüzünden ancak Kore Savaşı’na katılmamızdan sonra, 1951’de gerçekleşmiştir.¹¹⁶ Kore Savaşı’nın 25 Haziran 1950 tarihinde başlamasıyla Türkiye Kore’ye kara askeri gücü göndererek bu anlamda ABD’den sonra bu ülkeye askeri yardım gönderen ikinci devlet olmuştur. Bu hareket Türkiye’nin NATO’ya kabul edilmesini sağlamıştır.¹¹⁷

Menderes Yönetimi boyunca başta Menderes’in kendisi ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmak üzere bu dönemde dış işleri bakanı olarak görev yapmış Fuat Köprülü

¹¹² Mahir Taş, “Menderes Dönemi Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı”, *Mevzuat Dergisi*, Nisan 2004, Yıl 7, S.76; <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/02.htm#> , [Erişim 10.04.2019]

¹¹³ Mete Tuncay, *a.g.e.*, s.179

¹¹⁴ Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, s.28

¹¹⁵ Yusuf Sarıay, “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 2000, Cilt 16, S. 48, s.866

¹¹⁶ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.173

¹¹⁷ Bülent Akkaya, “Türkiye’nin NATO üyeliği ve Kore Savaşı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Ocak-Şubat 2012, S.28, s.1

(1950-1956) ile Fatin Rüştü Zorlu (1957-1960) dış politika kararlarının alınmasında en etkili kişiler olmuştur. Hatta bu kişilerin dışında dönemin politikalarına etki eden politikacı yok denecek kadar azdır. Örneğin Temmuz 1950’de Kore’ye asker gönderme kararı meclise başvuru yapılmaksızın alınmış ve söz konusu süreç bütünüyle Menderes ve ekibi tarafından yönetilmiştir. Buna başka bir örnek ise, DP iktidarının meclisi ve kamuoyunu karar verme süreci dışında tutarak ABD ile yaptığı silah antlaşmaları olmuştur. Ekim 1959’da NATO kapsamında Nükleer başlıklı füzelerin Türkiye’ye yerleştirilmesi hususunda kamuoyuna bilgi verilmeden antlaşma imza edilmiştir.¹¹⁸

DP iktidarı boyunca ABD ile ilişkiler çok samimi bir havada cereyan etmiştir. Türkiye ABD’yi kendi güvenliğinin garantörü ve gelişimi için önemli bir müttefik olarak görmekte, dönemin var olan antikomünist havasından istifade ederek ABD’nin desteğini daha çok sağlamaya çalışmıştır. ABD ise, Orta Doğu’daki çıkarlarından dolayı Türkiye’yi konumu sebebiyle önemli bir müttefik olarak kabul etmekteydi. Ancak DP Hükümeti’nin ABD ile ilişkilerinde ilerleyen yıllarda vermiş olduğu tavizler yönetimin gerçeklikten uzaklaşarak adeta ABD uydusu olmasına sebep olmuştur. 1953-1957 yılları arasında Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı’nın (CIA) Türk Milli Emniyeti’ne (MİT’in o dönemdeki adı) elden maaş ödemesi, Menderes’in de bu durumu iki kurum arasında irtibat tesis etmek ve birbirine malumat vermek amacıyla müşterek bir çalışma olarak belirtmesi bu duruma iyi bir örnektir.¹¹⁹ Ayrıca Türkiye’nin, ABD’ye olan bağı NATO ile üyeliğiyle beraber derinleşmiş ve bununla sınırlı kalmamıştır. Türkiye 3’ü 1950’den önce, 31’i DP zamanında ve 22’si ise 1960’ların başında olmak üzere yapılmış 56 ayrı anlaşma ile Türkiye-ABD bağı kuvvetlendirilmiştir. Bu ikili antlaşmalar Türkiye’nin NATO üyeliğini tavizkar bir şekilde oluşturmalarına neden olmuştur. Türkiye, takip eden dönemde topraklarında lojistikten istihbarata birçok Amerikan üssü kurulmasına izin vermiştir. Güvenliğini bir uluslararası ittifak içinde arayan Türkiye ikili anlaşmalarla siyasi hareket alanını

¹¹⁸ Ali Balcı, *a.g.e.*, s.82

¹¹⁹ Mürsel Bayram, “Soğuk Savaş Döneminde Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askeri Darbelerin Rolü”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, Cilt 2, S 1, s.33

sınırlandırmıştır.¹²⁰ Bu durumda ABD'nin Türkiye üzerinde kurduğu etkinliğe bir örnektir. Bu dönemde dış politikayı şekillendiren ana etken; Sovyet tehdidi olduğundan Türkiye kendini güvence altına alabilmek için Batı merkezli askeri, ekonomik ve siyasi ittifaklar içinde yer almaya önem vermiştir.¹²¹ 1950'li yıllarda Türkiye, kendi ulusal çıkarlarını ABD yanında yer almakla bir tuttuğundan bu yıllar Türk-Amerikan ilişkilerinde en yoğun dönem olmuştur.¹²²

2.4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK VE AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI

29 Haziran 1945'te ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından ABD Başkanı Harry Truman'a sunulan bir brifing belgesinde, bu ülkenin Türkiye'ye bakışı şu satırlarla özetlenmekteydi: “*Amiral Bristol döneminden günümüze kadar Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler şu ilkeler çerçevesinde barışçıl ve dostane bir biçimde sürmüştür: 1) İnsanların özgürce istedikleri siyasal, ekonomik, ve toplumsal sistemi seçmeleri. 2) Ticarete fırsat eşitliği. 3) Basının haber alma ve verme özgürlüğü. 4) Amerikan eğitim kurumlarının faaliyetlerinin devam etmesi. 5) Amerikan vatandaşlarının haklarının korunması. Bu ilkeler aslında, II. Dünya Savaşı'nın son yıllarından itibaren izlenmeye başlayan ABD dış politikasının temel unsurlarının Türkiye ile ilişkiler konusuna yansımaysdı.*”¹²³

Amerika'nın genel dış politika anlayışı ve onun ana çizgileri de bir hükümet kaydında şu şekilde belirtilmekteydi:

1. Ülkemizin ve kurumlarımızın güvenliğini, özgür ulusların güçlerinin güçlendirilmesine yardımcı olarak onları korumaya çalışmak.
2. Ana hedef, mümkün olan en kısa sürede kuvvet oluşturarak daha agresif saldırıları önlemektir.
3. Bu gücün, Sovyetler Birliği'nin en iyi çabalarımıza rağmen, bir saldırı başlatması durumunda mağlup olmayacağımızdan emin olmamız gerekiyor.

¹²⁰ Murat Özata, *Türk Amerikan İlişkileri (1971-1984)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 44

¹²¹ Bülent Akkaya, *a.g.m.*, s.6

¹²² Ali Ayata, *a.g.e.*, s.86-87

¹²³ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.522

4. Bu arada, özgür ulusları yıkılma tehdidine karşı ekonomik, politik ve psikolojik olarak güçlendirmeye çalışmak.
5. Aynı zamanda dünyada komşularımızla birlikte barış ve özgürlüğün nimetlerinin tadını çıkarabileceğimiz koşullar yaratmaya yardımcı olma konusundaki olumlu işi devam ettirmek, bu, Sovyet gücünün yayılmasını önlemeye çalışmaktan daha zor bir iştir.¹²⁴

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın Batı ve Doğu bloku olarak Amerika ve Sovyet Rusya çevresinde kümelenmesi dünyayı iki kutuplu bir yapıya dönüştürmüştür. ABD'nin Monroe Doktrini'ni terk ederek uluslararası arenada politik güç olarak birinci sıraya yükselmesi ve Sovyet Rusya'nın da savaştan sonra takip ettiği yayılmacı ve emperyalist siyaset bu iki kutuplu yapının oluşmasının en önemli nedenidir.¹²⁵

Bu iki kutuplu çekişmenin ortasında kalan Ortadoğu her iki devlet için de önem arz etmekteydi. Tüm dünyada kendi etkinliklerini kurma peşinde olan bu iki gücün Orta Doğu'ya verdikleri önem onun jeopolitik konumu ve yeraltı zenginliklerinden kaynaklanmaktaydı.¹²⁶ ABD'nin Ortadoğu'ya ilgisi 1930'ların başında kimi Amerikan şirketlerinin Suudi Arabistan'da elde ettikleri petrol çıkarlarından ibaretti.¹²⁷ Ancak soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte ABD Rusya'yı Orta Doğu'dan uzak tutma planları yapmıştır. Zira Rusya'nın ideolojik olarak burayı etkilemesi ABD çıkarlarına tersti.¹²⁸ ABD'nin buraya önem vermesinin bir diğer önemli neden ise, savaştan yorgun ve yıpranmış şekilde çıkan İngiltere'nin bu bölgede bıraktığı boşluğu doldurmaktır. Sovyetler Birliği'nin temel amacı ise, Türkiye'yi Orta Doğu'ya açılan kapı olarak gördüğünden onu batıdan kopararak yalnızlığa itmek; bu sayede Akdeniz ve Ortadoğu üzerinde nüfuz kurmaktır.¹²⁹ Başkan Truman bu nedenle Ankara ve Moskova'daki diplomatik temsilciliklerden gelen raporlarını daha fazla ciddiye almaya başlamıştır. Bu temsilciliklerden gelen raporlar Amerika'nın bölgede kendi

¹²⁴ Office Memorandum United States Government, Memorandum from R. Love to Robert G. Barnes, June 5, 1950. Acheson Papers - Secretary of State File, Standard Form no:64,1056, Harry S. Truman Presidential Library and Museum Archive, Kansas City, Kansas State, s.4-5

¹²⁵ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.419-420

¹²⁶ M. Bürkan Serbest, "Bağdat Paketi'nin Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, Cilt 5, S.5, s.402

¹²⁷ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.163

¹²⁸ M. Bürkan Serbest, *a.g.e.*, s.402

¹²⁹ Cihat Göktepe - Süleyman Seydi, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası", *Biliş Dergisi*, Kış 2015, S.72, s.201

çıkarlarını Sovyet Rusya'ya karşı korumak amacıyla bölgeye yardım yapılması doğrultusunda idi. Başkan Truman bunun üzerine Orta Doğu ile alakalı bundan sonraki izleyeceği politikalar konusunda halkı bilgilendirmeye başladı.¹³⁰ Çünkü dış politikada yapılacak atılımlar için ABD kamuoyunun desteğini almak çok önemliydi.

1947'den itibaren Soğuk Savaş'ın varlığı Türkiye'nin dış ilişkilerinde belirleyici bir faktör oldu. Savaş Türkiye'nin NATO'ya katılmasını ve kendi kültürü ve siyasal rejiminin daha belirgin bir şekilde Batı'ya yönelerek ondan etkilenmesini sağladı. Gerçekten de, Türkiye II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'ya daha fazla yakınlaştıkça, Müslüman komşularından da bir o kadar uzaklaştı (Irak, İran ve Pakistan'la birlikte içinde yer aldığı CENTO gibi NATO üyeliğinin gerektirdiği daha yakın temaslar hariç). Batı'ya yönelik politikalar benimsenmesi Türkiye'nin Batılılaşma ve Modernleşme yolunda çok büyük ilerlemeler kaydetmesini ayrıca ekonomik, kültürel ve siyasal sistemini modernize etmesini sağladı. Bununla beraber Rusya'ya karşı kendi güvenliğini garanti altına almasını sağlayarak hem iç hem de dış politika açısından önemli gelişmelerin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.¹³¹

Özellikle, Sovyet tehdidine karşı ABD desteğini arayan Türkiye, Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak'ın 12 Nisan 1949'da ABD'ye yaptığı ziyarette Bakan Dean Acheson ile görüşerek ABD'nin konu ile ilgili tutumun ne olacağını ve Türk kamuoyuna ne gibi bir açıklama yapabileceğini sormuştur. Dean Acheson yanıt olarak, hükümetinin Türk-Amerikan ilişkilerinin yakın tarihini gözden geçirme konusundaki pozisyonunu açıklamada yardımcı olabileceğini düşündüğünü ve 1945'te Genel Sekreter olarak görevlendirildikten kısa bir süre sonra Ortadoğu'nun güvenliğinin Bakanlığın karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri olduğunu söylemiştir. 1946'da da Türk Boğazlarına yönelik Sovyet talepleri yapılmış olmasından dolayı Bakanlık ve Başkan'ın, bu taleplere karşı ciddi bir görüşe sahip olduğunu belirtmiştir. Acheson ayrıca; *“Bir haftanın büyük bir kısmı boyunca, Devlet Sekreteri olarak, neredeyse tüm zamanımı bu sorunun düşüncesine adanmak benim için gerekliydi. Başkanın talimatı uyarınca, Savaş ve Deniz Kuvvetleri Sekreterleri ve Ordu, Deniz Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanları ile günlük toplantılar yapıldı. Sovyet taleplerinin gerçek amacının Türkiye'nin egemenliği olduğu ve bunun ABD'nin hayati çıkarlarına aykırı olduğu*

¹³⁰ Cihat Göktepe - Süleyman Seydi, *a.g.e.*, s.202

¹³¹ Kemal Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.162

sonucuna varıldı. Sonuç olarak, ABD Hükümeti tarafından, olası sonuçların tam bilgisi ile Türk bağımsızlığını destekleyen güçlü bir tutum alındı. Başkan, Hiroşima'nın bombalanmasının ardından aldığı en önemli kararın bu olduğunu düşünüyordu''¹³² diyerek Sadak'ı cevaplamıştır. Bu açıklamadan sonra Bakan Acheson kendi gözlemlerine ve bir özeleştiri ile cümlelerine devam etmiştir. Acheson'a göre; Sayın Sadak, yine de Türk Meclisine ve Türk kamuoyuna açıklama yapabilecekleri konusunda sorunluydu. İki yıl önce Türkiye, güvenlik meseleleriyle ilgili olarak ABD'nin meşgalelerinin ön saflarında yer almıştı. Ancak son zamanlarda ABD, çıkarlarını Batı Avrupa ülkelerine aktarmıştı ve şimdi de güvenliklerini Türkiye açısından olduğundan daha fazla garanti altına almayı başarmıştı. Batı Avrupa ülkeleriyle ilgili olarak, saldırıya uğradığı takdirde ABD onların yardımlarına hemen gitme sözü verdi; Türkiye açısından böyle bir vaat yoktur. Uluslararası ilişkilerde herhangi bir tutarlılık ya da mantık varsa, o zaman ABD'nin güvenlik konusundaki ilk sorumluluğu olan Türkiye, bir teminatın koruyucu kapağına sahip olan ilk ülke olmalıdır. Ancak bu durumun böyle olmadığı kanıtlanmıştı. Eğer belirtmiş olduğum gibi, ABD'nin Türkiye'ye yönelik pozisyonu değişmemiş olsaydı, bu Hükümetin, Atlantik Paketi'nı Türkiye'yi kapsayacak şekilde genişletmesi veya hükümetim için en azından Doğu Akdeniz Anlaşması'na benzer bir garantinin uzatılmasını düşünmesi neden imkânsızdı? Sadak, Türkiye'ye karşı saldırganlık durumunda Türkiye'nin bu Hükümet tarafından terk edilmeyeceğine dair güvenceye sahip olabilir mi?''¹³³ sorusunun cevabını bekliyordu. Acheson, Bakan Sadak'a "Türk halkının ABD Hükümeti'nin kendileriyle ilgisini kaybetmediği veya Türkiye'ye yönelik tutumunu değiştirmedikten emin olmak için ona yardımcı olması gereken üç faktörün var olduğu bunlardan birincisi, Başkan ve benim tarafımdan, Atlantik Paketi'nin imzalanmasıyla ilgili olarak 1946'nın başlangıcından itibaren Sovyetlerin Türk Boğazlarına yönelik talepleri ile ilgili yapılmış açıklamalar. İkincisi, ABD tarafından Türk Hükümetine verilen önemli askeri yardımlar. (Birkaç gün içinde Kongre'ye yeni bir askeri yardım tasarısı sunulacaktı. Kongredeki oturumlarda bu tasarıda, bu yardımın önemli bir miktarının Türkiye'ye yönelik olduğu açıklığa kavuşturulacaktır.) Üçüncüsü, Başkan'ın düşüncesinde, Orta Doğu'nun ekonomik gelişimidir. Bu konuda ABD'nin yardımları da ülkemin bölgeye olan ilgisinin bir kanıtıdır''¹³⁴ cevabını vererek Türk tarafını rahatlatmıştır. Sadak ziyaretinin son bölümünde Acheson'a teşekkür etmiş ve kendi bilgilerini göz önünde tutarak eğer

¹³² Memorandum of Conversation with the Foreign Minister and Ambassador of Turkey and Others, April 12, 1949. Acheson Papers - Secretary of State File, E.O.11652, Sec.3(E) and 5(D)or (E), NEA:JCS:red:vn S/P:ECWilson, Declassified, Truman Research File, HSTPLMA, s.3

¹³³ A.g.b., s.4

¹³⁴ A.g.b., s.5

bunlar doğruysa birinci olarak, ABD'nin Türkiye'nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını desteklemesinin önemine ilişkin konumunu değıştirmediğini ve Türkiye'ye herhangi bir saldırganlık söz konusu olursa, ABD'nin onun yanında olup olmayacağı konusunu sormuştur. İkinci olarak, ABD'nin Atlantik Paktı'nın genişletilmesi veya alternatif olarak bir Doğu Akdeniz grubunun desteklenmesi olasılığı gibi uluslararası güvenlik adına daha ileri adımlar atmaya devam etmesini isteyerek ve dolayısıyla, Türkiye'nin, yakın gelecekte ABD ile böyle sözleşmeli bir güvenlik düzenlemesinin mümkün olup olmadığını sormuştur. Bakan Acheson ise, iki ülke arasındaki ilişkilerinin arka planını akıldta tutarak bu konudaki inancını ve durumu doğru bir şekilde ifade ettiğini söylemiş; fakat Bakan'ın ülkesinin anayasal süreçlerini takdir ederek bu sorusuna hükümet adına cevap veremeyeceğini belirtmiştir. İkinci sorusuyla ilgili olarak, gelişmelerin muhtemelen olaylara bağlı olacağını söylemiştir.¹³⁵

Sovyetler Birliği'nin yukarıda belirtilen tutumuna karşılık Amerikan tutumunu ve onun altında yatan nedeni Douglas Little *“American Orientalism”* isimli kitabında şu şekilde açıklamıştır: *“Geleneksel ve içgüdüsel Amerikan güvensizlik duygusu, ABD'li politikacılara Türkiye'nin istekleriyle başa çıkmada en kötü senaryoyu benimsemelerine yardımcı oldu. 15 Ağustos'ta yapılan Oval Ofis toplantısında Truman ve üst düzey danışmanları, Sovyetler Birliği'nin öncelikli hedefinin Türkiye'nin kontrolünü sağlamak olduğu sonucuna vardılar. Kremlin'in Çanakkale Boğazı'ndan güvenli ve engelsiz bir geçişi sağlamakla sınırlandırılması olasılığını reddettiği için, ABD yetkilileri Türkiye'deki bir Rus zaferinin, Sovyetler Birliği'nin Yunanistan ve tüm Yakın ve Orta Doğu'da kontrolü ele geçirmesini engellemenin imkansız olmasa da oldukça zor olacağından endişe duyuyorlardı. İngiliz politikacılar, Sovyetler'in Türkiye'ye ve bölgeye girmesini engellemek için ABD'yi Sovyetler'in muhatabı olarak görüyordu. Eylemlerini koordine eden İngiliz Hükümeti ve Beyaz Saray, Türklere Kremlin'in tek taraflı iktidar oyununu reddetmelerini özel olarak tavsiye etti.”*¹³⁶

Türkiye'de II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru terkedilmeye başlanan tarafsızlık ilkesi 1950 yılından itibaren yerini Batı merkezli aktif Amerikancılığa bırakmıştır. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olarak kendi çıkarlarını hem ABD hem de Batı'nın çıkarları ile özdeşleştirerek ilişkilerini bu doğrultuda kurmuştur. Bu nedenle özellikle

¹³⁵ A.g.b.,s 6

¹³⁶ Douglas Little, *American Orientalism The United States and The Middle East Since 1945*, The University of North Carolina Press, 2008, s.122

Demokrat Parti zamanında Amerika'nın çizdiği her politikayı takip etmenin Türkiye'nin çıkarlarına hizmet etmek olacağı düşüncesi hâkim olmuştur.¹³⁷ Dolayısıyla Türkiye ve ABD arasındaki dış politika konularına bakış açısında bir farklılık yoktur. Özellikle NATO dâhilinde yapılan askeri antlaşmalar ile birlikte Türkiye, ABD'nin Orta Doğu politikaları kapsamında onun ileri bir karakolu görevi üstlenmiştir.¹³⁸ Türkiye'ye göre savaş sonrası oluşan iki kutuplu dünya düzeni dünyadaki en önemli problemdi. Çünkü Türkiye Osmanlı'dan beri devam ettirdiği denge politikasını artık dış politikada kullanamıyordu. Bu nedenle Türkiye'nin önünde çok seçenek yoktu. Kendi güvenliğini sağlamak amacıyla etrafındaki komşularına da güvenemezdi. Asya ve Afrikalı devletlerin yaptığı gibi iki Soğuk Savaş ülkesinin arasındaki güç dengesinden de yararlanarak savaş dışı da kalamıyordu. Şayet tarafsız olsa bu seferde kendi güvenliğini sağlamak için gerekli teknik ve askeri donanımına sahip olmadığından bu da iyi bir seçenek değildi. Bu açılardan bakıldığında onun için en doğru seçenek Batı ittifakı içinde yer almaktı.¹³⁹

Savaş bittiğinde, dünyanın genel manzarasında ciddi bir değişme olmuştu. Avrupa'dan başlayarak Uzakdoğu'ya kadar tüm güç dengesi bozulmuştu. Avrupa'nın güçlü devletleri olan İngiltere ve Fransa savaş nedeniyle oldukça yıpranmıştı. Yunanistan ve İran'da komünistlerin tahrikiyle olumsuz gelişmeler görülürken, Sovyetler artık Balkanlar ve Orta Avrupa'ya yerleşmiş buradan Akdeniz'e doğru sarmaya başlamışlardı. Bu durumda Orta Doğu'da Sovyet tehlikesi altındaydı. Bu coğrafyanın tam ortasından bulunan Türkiye'nin kendi güvenliği için tek bir çaresi kalıyordu o da ABD ile ittifaktı. Amerika ise, tüm bu durum karşısında Sovyet Rusya'nın özellikle Avrupa için arz ettiği bu tehdit karşısında ittifaklar kurarak Rusya'ya karşı bir direnç oluşturmak istemiştir. Ayrıca savaş sonrasında yaşanan Berlin buhranı, Sovyet Rusya ile anlaşmanın ve barış dolu bir dünya oluşturmanın imkânı kalmadığını göstermiştir.¹⁴⁰ Bu olay dünyanın net anlamda ikiye ayrıldığının en büyük kanıtı

¹³⁷ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil Yayınları, İstanbul 1996, s.396

¹³⁸ Ali Balcı, *a.g.e.*, s.79

¹³⁹ William Hale, *a.g.e.*, s.109-110

¹⁴⁰ Bülent Akkaya, *a.g.m.*, s.3

olmuştur.¹⁴¹ Bundan sonraki dönemde de bu iki kutuplu durum uzun yıllar devam ederek dünya politikasını şekillendiren ana etmen olmuştur.

4 Nisan 1949'da NATO'nun kurulmasıyla beraber Türkiye'de, Amerika ile ittifak kurmanın ancak NATO'ya üye olmakla gerçekleşeceği kanaati oluşmuştur. Türkiye'nin bundan sonraki politikaları da bu düşünceden etkilenmiş ve ülkenin NATO'ya üye olmasıyla Rus tehdidine karşı ülke büyük bir huzur, güven ve rahatlığa kavuşmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Batı'ya eğiliminin artması ve var olan Rus tehdidi ile ABD de, Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bunda en büyük etken komünist rejimin yayılmasından korkulmasıdır. ABD'nin bunun için belirlediği dış politika anlayışı bu tehlike altında olan devletleri içten ve dıştan desteklemek olmuştur. Sovyetlerin yayılma politikasının yanı sıra o dönem dünya politikasını meşgul eden İran meselesi bu politikanın benimsenmesinin nedenleridir.¹⁴²

¹⁴¹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.447

¹⁴² Bülent Akkaya, *a.g.m.*, s.3

III. BÖLÜM

3. GÜVENLİK ARAYIŞI

Uluslararası ilişkilerde ciddi bir öneme haiz olan güvenlik konusu, tarih boyunca da gerek savaşların temelini ve gerekse devletlerarası ilişkileri anlamaya çalışmada mühim bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu uluslararası ilişkilerde hem teorik hem de devletlerarası ilişkilerin tarihi açısından incelenirken, bu bölümde Türkiye ve ABD ilişkilerinin belli bir dönemi çerçevesinde tarihsel açıdan ele alınacaktır.

3.1. TÜRKİYE’NİN VE ABD’NİN GÜVENLİK ANLAYIŞLARI VE POLİTİKALARI

Türkiye kurulduğu anadan itibaren kendisine çizdiği hedefi Batı uygarlığı ile bütünleşebilecek şekilde siyasi, ekonomik ve kültürel sahalarda çağdaşlaşmak ve Batılaşmak olmuştur. Buna birde tarihten gelen güvenlik sorunu eklenince Türkiye kendine çizdiği bu kriterler çerçevesinde her anlamda kendini bir Avrupa devleti olarak görmüş ve bunu Batılı Devletlere kabul ettirerek Batı uygarlığı içinde kendine yer edinmeye çalışmıştır. Türkiye’nin Dış politikasının en belirgin özelliğinin Batı’ya yönelik olması da bunun nedenidir.¹⁴³

Bu temel yöneliş sadece Türkiye’nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak için olabilecek herhangi bir tehdidi karşılamak gibi belli bir süreye haiz bir politika değil aksine sürekli bir politika anlayışının ürünüdür. Türkiye’nin Batı’ya yönelik dış politika anlayışının altında yatan ana nedenler; çevresindeki hem bölgesel hem evrensel değişikliklere ayak uydurmaya çabası, Osmanlı Devleti’nden süregelen

¹⁴³ Yusuf Sarınoy, *a.g.m.*, s.857

Batılılaşma faktörü ve yine ülkenin jeopolitik konumu nedeniyle güvenlik endişelerinden kaynaklı denge politikasıdır.¹⁴⁴

Türkiye, Osmanlı Devletinin mirasçısı olarak güvenliğini tehdit eden bazı sorunları da devralmıştır.¹⁴⁵ Osmanlı'nın son dönemde toprak kaybetme ve uluslararası yalnızlığa itilme korkusu, Türk güvenlik kültürünün temel görünümü haline gelmiştir. Dolayısıyla giderek daha savunmaya yönelik bir görünüm kazanan bu güvenlik kültürünün Türkiye'yi etkilediği söylenebilir. Bununla beraber Türkiye'nin hem komşuları hem Batılı müttefikleri ile ilişkileri hem de güvenlik politikalarında yukarıda bahsedilen tarihi mirasın çok büyük etkisi olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin yaşamış olduğu acı tecrübeler ve komşuları ya da yabancı devletlerle ilişkilerindeki kötü anılar, ülkede sürekli bir tedirginlik yaratmış ve bir anlamda güvenlik sendromuna yol açmıştır. Dolayısıyla Türk güvenlik düşüncesinin yabancı müdahalesi ve ekonomik bağımlılığa ilişkin tarihi deneyimlerden fazlaca etkilendiği söylenebilir.¹⁴⁶ Ayrıca, uzun süre yaşamış ve çok uluslu bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin enkazı üzerine kurulan Türkiye bu devletten birçok sorunu da devralmıştır. Bu durum Türkiye'nin güvenliğini olumsuz anlamda etkilemiş özellikle komşuları ile daha sonraki yıllarda da devam edecek olan pek çok sorun tamamen bu nedenden kaynaklanmıştır. Rusya ve İran hariç Türkiye'nin çevresindeki tüm komşularının daha önce Osmanlı hükümrânlığı altında yaşamış olmaları ve bu ülkelerin bağımsızlık mücadeleleri de Osmanlı Devleti'ne karşı yapılmış olduğundan bu ülkeler yaşadıkları tüm sorunların kaynağı olarak Osmanlı Devleti'ni görmüş ve bu devleti hedef göstererek kendi tarihlerini yazmışlardır. Dolayısıyla Osmanlı'ya duyulan nefret daha sonraki yıllarda onun varisi olan Türkiye'ye yönlendirildiğinden, Türkiye ve bu türden duygulara sahip komşuları arasındaki ilişkiler bundan olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.¹⁴⁷ Bu bağlamda Türkiye kendi dış politikasını belirlerken evvela

¹⁴⁴ Yusuf Sarınoy, *a.g.m.*, s.858

¹⁴⁵ Soner Dursun, “Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Bahar-Güz 2008, Cilt 7, S.16-17, s.422

¹⁴⁶ Sezgin Kaya, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Değişen Ulusal Güvenlik Algılaması ve Politikaları”, *Avrasya Dosyası*, 2005, Cilt 11, S.2, s.214

¹⁴⁷ Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, s.3

güvenliğini sağlamaya öncelik vermiş kendini güvende hissedebilmek adına daha güçlü devletlerle ilişkilerini sıkı tutmuştur.

Türkiye'nin güvenlik kültürü, iki tarihsel derse ve bir ana sosyo-kültürel özelliğe dayalıdır. Birincisi, ne pahasına olursa olsun askeri ve diplomatik izolasyondan kaçınılmasıdır. Çünkü Avrupa devlet sisteminden izolasyon, Osmanlı Devleti'nin kaybına büyük bir etki yapmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Soğuk Savaş sistemi liderliğinin Osmanlı döneminin sonunda siyasal olarak sosyalleştiği göz önüne alındığında, Türkiye Batı tarafından başlatılan tüm örgütlere aktif üyeliğin çok önemli olduğuna inanmıştır. İkincisi, Ankara'nın güvenlik denetimi de bir büyük güç ile olan ikili ilişkilere karşı uyarıyordu. Bu nedenle, NATO ittifakı altında toplu güvenlik fikri Ankara için çok daha çekici görünüyordu. Sosyo-kültürel tarafta ise, özellikle siyasette muhalefete nadiren tahammül eden ataerkillik ve otoriter bir zihniyet vardır. Bu zihniyetin Amerikan ordusunun güçlü desteğiyle birleşmesi, bu dönemde Demokrat Parti'nin yalnızca iç muhaliflerine karşı sert tedbirler almakla kalmayıp, uluslararası riskler almasına da neden olmuştur.¹⁴⁸ Bu bağlamda dikkat edildiğinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin güvenlik algılamaları içerisinde Amerika Birleşik Devletleri'nin rolü artmış Türkiye, yakındaki “*Büyük Güç*” tehlikesine karşı uzaktaki “*Büyük Güç*” ile bir denge kurmak istemiştir. O dönemde var olan iki kutuplu sistem gereği Türkiye'nin oluşan bu iki bloktan birisi içerisinde yer almak durumunda kalması ve özellikle bu duruma Türkiye içinden bakanların bu bloklaşma dışında kalmanın imkânsız olduğunu düşünmesinden dolayı Türkiye Amerika'ya yakınlaşmıştır.¹⁴⁹

Güvenlik kültürüyle ilgili bir diğer husus ise, Türkiye'nin, güvenliğin sosyal ve siyasal gelişmelerin üzerinde tutulduğu bir ülke görünümüne sahip olmasıdır. Bu haliyle Türkiye, ülkesel savunmanın ve iç güvenliğin siyasi sınıf, askeriye ve kamuoyu açısından öncelikli olarak görülmeye devam ettiği “*güvenlik bilinçli*” bir toplum olarak da nitelendirilmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Nur Bilge Criss, “The American Cold War Military Presence in Turkey”, *American Turkish Encounters Politics and Culture 1830-1989*, (Editörler) Nur Bilge Criss - Selçuk Esenbel - Tony Greenwood - Louis Mazzari, Cambridge Scholars Publishing, United Kingdom 2011, s.288-289

¹⁴⁹ Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, s.26

¹⁵⁰ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s.215

Türk dış politikası başlangıçtan günümüze üç temel unsur gözetilerek oluşturulmuştur. Bunlar; toprak bütünlüğünü koruma ve bununla bağlantılı güvenlik endişesi, ülkenin ekonomik olarak refah düzeyinin yükseltecek girişimler ve buna bağlı gerekli sermayenin tedariki, rejimin ve kurulan hükümetlerin devamlılığının sağlanmasıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk-Amerikan ilişkileri de bu unsurlar çerçevesinde gelişme göstermiştir. Bu unsurların birinin veya ikisinin eksikliği ilişkilerde gerginlikler yaşanılmasına sebep olmuştur.¹⁵¹

ABD'nin yardım politikaları ile kendini toparlayan Batı Avrupa'da önemli bir gelişme olmuştur. Bu gelişme “ulus devlet” anlayışının yerini yeni kurumsallaşmalara ve “sosyal güvenlik devleti” anlayışına bırakmasıdır. Bu anlayış savaştan sonra hem kazanan hem de kaybeden tarafları etkilemiştir. Artık ulus-devletin ayağa kalkamayacağı ve meşruiyet kazanamayacağı düşüncesi bunun altındaki yatan nedendir. Bu nedenle ulus devletleri ayakta tutacak anlayışın “Avrupa Bütünleşmesi” olduğuna kanaat edildi. Savaş sonrasında Türkiye'nin karşısına çıkan uluslararası ortam ile ABD ve Batı Avrupa modelleri bunlar oldu.¹⁵²

Soğuk Savaş sırasında, Türkiye ile Avrupalı NATO müttefikleri arasında çarpıcı bir gelişme olmuştur. İç düşmanların beslediği dış düşmanlarla çevrili, çoğunlukla bakış açısına, söylemine ve politik muhalefet üzerindeki kısıtlamalarına rağmen Türkiye Ulusal Güvenlik Devleti haline dönüşmüştür. Türkiye Ulusal Güvenlik Devleti, Türkiye'nin haklı siyasi duruşunun yaygın ve belirgin bir özelliği haline gelmiştir. Türkiye'deki ulusal güvenlik, eğitimde, sivil-asker ilişkilerinde, politikacılar ve gazeteciler arasında yaşamın her kesiminde yankı yapmıştır. Birçok politikacı saldırı korkusu altında Türkiye'nin tam bir demokrasi olamayacağını iddia etmiştir.¹⁵³ Bu durum Türkiye'nin güvenlik algısını derinden etkilemiş ve Türkiye dış politikasına yön verirken bu konuya öncelik vermiştir.

1946'dan sonra çok partili bir demokrasi haline gelmesiyle birlikte, Türkiye aynı zamanda bir ulusal güvenlik devleti haline de gelmiş, bu da siyasi tepkilere zemin hazırlamış ve Soğuk Savaş sırasında dünya üzerinde gelişen iki kutupluluğun ayna

¹⁵¹ Çağrı Erhan, “Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi”, (Ed.) İdris Bal, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Nobel Yayınları, Ankara 2004, s.141

¹⁵² Baskın Oran, a.g.e., s.486

¹⁵³ Nur Bilge Criss vd., a.g.e., s.281

görüntüsü olan iç kutuplaşmaya da yol açmıştır. Bu kutuplaşma çeşitli şekillerde ülkeyi zayıflatıyordu. Öncelikle Avrupa tarzı sosyal demokrasinin büyümesini yavaşlattı. 1950 ve 1980 arasında Sol'un radikalleşmesine yol açtı. Demokrasinin tehlikeye atıldığı düşüncesiyle daha sonra birçok askeri müdahalelere neden oldu. Bu kutuplaşma, Türkiye'nin 1990'lı yıllara kadar gizlilik içinde 1950'lerin Soğuk Savaş zihniyetinde kalmasına neden oldu.¹⁵⁴

Türkiye ve ABD ilişkilerinin gelişen anatomisine bakıldığında başlangıçta iki ülke arasında kurulan çok yönlü ittifak ilişkisinin temel nedeni SSCB'dir ve Türkiye dış politikasına yön veren ana etmen bu devletten kaynaklı güvenlik endişesidir. Türkiye bu endişenin ancak ABD yardımı ile aşılabileceğine inanmıştır. ABD ise dünya ölçeğinde mücadele ettiği “*evrensel komünizm*” in Türkiye'nin bulunduğu stratejik bölgeyi denetimi altına almasını engellemek için Ankara ile yoğun bir işbirliği kurulmasını tercih etmiştir. Ancak ileriki dönemde bu tehdit ortadan kalkmasına rağmen ilişkilerin seyri değişmemiş; nitekim Kafkasya, Ortadoğu ve Balkanlar'daki gelişmeler tüm bu bölgelerin ortasında yer alan Türkiye'nin önemini ABD nezdinde artırmıştır. Bu bağlamda Batı'nın bir “*kanat ülkesi*” ya da “*ileri karakolu*” rolünü üstlenen Türkiye, bundan sıyrılarak istikrarsızlık denizinin ortasında “*güvenli ada*” rolünü üstlenmiştir.¹⁵⁵

Türkiye'nin stratejik önemi, Boğazlar'a sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu özellik nedeniyle Türkiye'nin önemi bölgesel boyuttan evrensel boyuta çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye jeostratejik konumu açısından ele alındığında onun güvenlik politikasına bütüncül bir yaklaşımla çözüm bulmak gerekmektedir.¹⁵⁶ Türkiye'nin Anadolu vasıtasıyla Avrupa, Kafkasya, Ortadoğu ve üç denizle çevrelenmiş olması onun bu yaklaşımına önemli bir etki etmektedir. Bu bağlamda ele alındığında Türkiye bölgesel olarak dini, etnik, kültürel, ideolojik farklılıkların ve zengin kaynakların bulunduğu bir coğrafyanın tam ortasında yer aldığından sadece kendisi için değil aynı zamanda başka ülkeler açısından da geçmişten günümüze büyük bir öneme haiz

¹⁵⁴ Nur Bilge Criss vd., *a.g.e.*, s.282

¹⁵⁵ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, s.143

¹⁵⁶ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.25-26

olmuştur. Bu durum gerek kendisinin ve gerekse bölgede çıkarı olan diğer devletlerin dış politikalarında ve ona bağlı gelişen güvenlik politikalarında etkili olmuştur.¹⁵⁷

ABD'nin kendi milli çıkarları onu Türkiye'ye dostça davranmaya ve nüfuzunu kullanarak Türkiye'nin Avrupa'dan tamamen kopmasını engellemeye zorlamıştır. Dolayısıyla ABD Türkiye'nin modernleşmesini desteklemek, NATO'ya kabul edilmesini sağlamak ve onu Avrupa'nın lüzumsuz düşmanlıkları, baskıları ve ayrımcılığına karşı korumak açısından önemli bir rol oynamış güçtür. ABD'nin bu politikası her zaman gerek Ortadoğu'da gerek Kafkasya'da ve gerekse bizzat Türkiye'de Amerikan çıkarlarına hizmet etmiştir. Nitekim daha sonrasında da ABD'nin tutumunu değişmesini gerektirecek hiçbir mantıklı gerekçe olmamıştır.¹⁵⁸

Amerikan güvenliği, herhangi bir devlet; özellikle Avrasya, Orta Doğu ve Afrika'nın insan, doğa ve sanayi kaynaklarını kontrol eden ve bu kaynakları organize eden ve dönüştüren demokratik olmadığı gibi demokrasi karşıtı ve askeri güce sahip bir devlet tarafından tehdit altındaydı ve bu devlet bir gün Kuzey Amerika'ya saldırabilirdi. Bu, İngiltere'nin mağlup edilmesi ve İngiliz donanmasının artık batı yarımküreye giden deniz yolunu korumamış olması durumunda özellikle geçerli olacaktı. İngiltere kendi donanmasını Almanya, onun müttefikleri ve yenilmiş milletlerin filoları ile birleştirdiğini görmek yerine batırsa bile, Alman donanması, Batı Yarımküre 'ye Atlantik yaklaşımlarına hükmetmeye başlayabilirdi. Almanya İngiliz filosunu zapt ederse bu kesinlikle doğru olurdu. Bu şartlar, Birleşik Devletlerin, daha fazla insan ve daha üstün kaynaklara sahip bir rakibin olası bir saldırısı için kaynaklarını tamamen harekete geçirmelerini ve sürekli uyanık olmalarını gerektirirdi. Büyük olasılıkla, Birleşik Devletler'in bu baskın Avrasya'nın gücüyle eşleşmesinin tek yolu, kendisini güvenlik adına, demokrasi ve bireysel özgürlüğü ideolojik olarak feda etmek zorunda kalacak olan, disiplinli, militarize bir devlet haline getirerek elde etmek olacaktır.¹⁵⁹ II. Dünya Savaşı'ndan sonra belirlenen bu güvenlik politikası Amerika'nın güvenlik algılamasında daha sonraki yıllarda da etkisini devam ettirecektir. Zira baş aktör Almanya, yerini Sovyet Rusya'ya devredecektir. Aktör değişmesi ABD için muhtemel

¹⁵⁷ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.26-28

¹⁵⁸ Kemal Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, s.166

¹⁵⁹ John Spanier, *American Foreign Policy Since World War II*, Tata McGraw-Hill Publishing Company Limited, New Delhi 1988, s.4-5

tehdidin geliş yönünü değiştirmedeği gibi ABD'nin Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslardaki politik çıkarları, ABD'nin güvenlik politikasında pek bir değişikliğe neden olmamıştır. Bu doğrultuda ABD çevreleme politikası ile Rusya'yı kendi havzasına hapsedmeyi ve kendi ülkesinin ulusal çıkarlarını gözetmeyi hep ön planda tutarak, politikalarını da bu bağlamda belirlemiştir. ABD'nin gerek Türkiye ve gerekse diğer devletlerle olan ilişkilerinin temelinde bu politika esastır; fakat jeopolitik konumu açısından Türkiye ve Yunanistan, ABD nezdinde Rusya'ya karşı daima önemli bir pozisyonda olduğundan, bu durum ABD'nin bu ülkelere yaptığı askeri, ekonomik, politik yardımlar ve iş birliğinin temelini oluşturmuştur.

ABD'nin güvenlik politikalarını belirleyen bir başka önemli gerekçe ise; demokratik bir Amerika'nın güvenliğinin, özellikle Fransa ve İngiltere gibi diğer demokrasilerin hayatta kalmasıyla ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiş olmasıydı. Fakat Fransa'nın 1940'ta çöküşünün ardından Roosevelt, Amerikan kamuoyuna ABD'nin neden İngiltere'ye yardım etmek zorunda olduğunu açıkladığında aslında ABD'nin dış politika anlayışının ileriki dönemde de temelini oluşturan gerekçenin altını çizmiştir. Roosevelt: *“ABD totaliter denizlerle çevrili tek bir demokratik ada olarak yaşayamıyor ve Amerika'da demokrasi, diğer toplumlarda demokratik değerler gelişmediği sürece gelişemez, ulus için fiziksel bir tehdit olmayabilir, ancak Amerikan dış politikasının amacı hiçbir zaman bir emlak parçası olarak sadece ABD'nin güvenliği olmamıştır. Amaç demokratik bir Amerika'nın güvenliğini savunmaktır. Demokratik bir Amerika, uluslararası alanda gelişmek için demokratik değerler gerektir”*¹⁶⁰ diyerek neden demokratik olmayan rejimlerin politikalarının karşısında olduklarını açıklamıştır. Nitekim bu anlayış Roosevelt'ten sonra gelen ABD başkanlarının da dış politikasının bir yönü olmuştur.

Roosevelt'ten sonra koltuğa geçen Başkan Truman da 1947'de The New York Times gazetesindeki bir konuşmasında *“ABD'nin Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin egemenlik ve toprak bütünlüklerinin baskı veya sızma yolu ile tehdit edilmemesi konusunda ısrar hakkı vardır”*¹⁶¹ demiştir. Buna ilaveten Başkan, Kongre'de yaptığı konuşmada da *“Amerika Birleşik Devletleri'nin silahlı azınlıklar tarafından ya da dış baskılar tarafından boyun eğme girişimine karşı direnen özgür halkları destekleme politikasının olması gerektiğine ve özgür insanlara kendi kaderlerini kendi çalışmalarlarıyla çizmelerine yardım etmemiz gerektiğine*

¹⁶⁰ John Spanier, *a.g.e.* , s.5

¹⁶¹ Murat Özata, *a.g.e.*, s.42-43 (Bkz. *“Speech of President Truman Calling for Strong United States Forces to Guard World Peace”* The New York Times, 07.Nisan 1946, s.29)

inanyorum. Dünya statik değildir ve statüko kutsal değildir. Ancak, statükodaki değişikliklerin Birleşmiş Milletler Şartı'nı ihlal ederek, zorlama yöntemlerle veya politik sızma gibi bu türden düzenlemelerle ihlal etmesine izin veremeyiz. Özgür ve bağımsız milletlere özgürlüklerini korumalarında yardım eden Birleşik Devletler'in Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın ilkelerine etkisi olacaktır.”

“Yunan milletinin hayatta kalmasının ve bütünlüğünün çok daha geniş bir durumda büyük önem taşıdığını anlamak için bir haritaya bakmak gerekir. Yunanistan silahlı bir azınlığın kontrolüne girerse, etkisi komşusu Türkiye'ye hemen ve ciddi olur. Karışıklık ve düzensizlik tüm Orta Doğu'ya yayılabilir”¹⁶² diyerek adı geçen ülkelerin ve Ortadoğu'nun ABD'nin dış politikası ve güvenlik algılaması açısından önemini vurgulamıştır. Bu iki ülkenin güvenliğinin sadece kendileri ile alakalı olmadığını bunun bölgeyi etkileyebilecek ciddi sonuçları olacağının endişesinin altı çizilmiştir.

Bunun yanında Başkan Truman 7 Mart 1947'de yaptığı bir kabine toplantısında Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan yardımlar hakkında bilgi vermesi üzerine Dean Acheson'a söz hakkı vermiştir. Acheson ise, iki ülkeye toplam 450.000.000 dolar katkıda bulunulduğundan bahsederek özellikle İngilizlerin, Türk ordusunun verimliliğini artırarak ve böylece askeri insan gücünü azaltarak Türkiye'ye yardım etmeye çalıştıklarından bahsetmiştir. Acheson ayrıca var olan durum hakkında da şöyle demiştir: “Bu devam ederken Britanya'da ekonomik yapı zayıflamaktadır. Şimdi bir kriz yaşandı eğer içeri girersek Orta Doğu ve Akdeniz'deki başarılarından emin olamayız. Eğer gitmezsek, bu alanlarda çöküş olur. Askeri risk olasılığı vardır, ancak bunun gerçekleşmesi şüphelidir.” Bunun üzerine söz alan Başkan karar olarak, Kongre'ye 250 milyon daha yardım izini sorulmasını öngörmüş ve bunun sadece bir başlangıç olduğunu söylemiştir. Ayrıca bunun, ABD'nin Avrupa siyasetine gireceği anlamına geldiğini ve bunun bir Başkanın karşılaşılabileceği en büyük iş olduğunu belirterek Hükümetin görüşlerini sormuştur.

Konu hakkında Hükümet'in hazineden sorumlu bakanı, “ancak diğer gerekli adımların gerçekleştirilmesi gerektiğine dair güvence ile bu adımı atmamız gerektiğine inanyorum.

¹⁶² 56.Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine March 12, 1947, Public Papers, Harry S. Truman 1945-1953, HSTPLMA; 56.Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine March 12, 1947, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, Government Printing Office, Washington, 1947, Volume 3, s.178-180

Ayrıca İngiliz menfaatlerini koruduğumuz suçlamaları yanıtlamaya hazır olmalıyız ve etkinliğimiz başarılı olursa bölgeyi tekrar İngiltere'ye geri verebiliriz.” demiştir. Kongre üyelerinden Patterson, “Rus etkisi altındaki Batı Avrupa'ya sahip olmak ABD için tehlikeli olabilir” diyerek kaygısını dile getirmiştir. Clark ise, “Rus etkisinin yayılmasını durdurmak için mümkün olan her şeyi yapmalıyız” demiştir. Bir başka kongre üyesi Forrestal, “Karar açıktır, gerçekleştirilmesi gereken bir yöntem meselesidir. ABD bunu tek başına yapamaz bu nedenle Hükümet bu programı iş adamları ile birlikte götürmelidir. Yarı gönüllü bir yaklaşımla bu iş olamaz” diyerek görüş belirtmiştir. Üyelerden Krug ise, “İçeri girmemiz gerektiğini kabul ediyorum. Öncelikle bu bir ekonomik problemdir. Biz çok güçlü bir idare kurmalıyız” demiştir. En son söz alan Leahy, “ Kararda anlaştık. Bu bir savaşa doğru ilerleyecek ve Rusların teslim olmasını sağlayacak. Bizim Yunanistan'da beraber çalışabileceğimiz bir hükümet olmadıkça Birleşik Devletler halkı buraya getirilmeli ve komünizm veya serbest girişim konusu anlatılmalıdır.”¹⁶³ Böylece yardım programı konusunda kongre üyelerinin de görüşleri alınmış ve ortak karar yardımın yapılması olmuştur. Ayrıca konuşmalardan bölgeye yapılması planların nasıl yapılması gerektiği ve yapılacak işler karşısındaki tehlike ve zorluklar ifade edilmiştir.

İngiliz Hükümeti'nin 31 Mart 1947'den itibaren kendi mali zorlukları gerekçesiyle Yunanistan ve Türkiye'ye artık yardım edemeyeceğini bildirmesi, ABD hükümetini harekete geçirmiştir. Kongre'deki konuşmasında Başkan Yunanistan ve Türkiye'ye yardım konusunu gündeme getirmiş ve bunun gerekçesini şöyle açıklamıştır: “İngiliz Hükümeti, kendi zorlukları nedeniyle artık Türkiye'ye mali veya ekonomik yardım sağlayamayacağını bildirmiştir.”¹⁶⁴ Savaştan bu yana Türkiye, ulusal bütünlüğünün korunması için gerekli olan modernizasyonu gerçekleştirmek amacıyla Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden ek mali yardım istedi. Bağımsız ve ekonomik olarak sağlam bir devlet, açıktır ki özgürlükten daha az önemli değildir. Türkiye'nin geleceği, Yunanistan'ın geleceğinden çok, dünya halklarının geleceğidir. Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu koşullar, Yunanistan'ınkilerden oldukça farklı. Türkiye, Yunanistan'ı kuşatan felaketlerden kurtuldu. Savaş sırasında ABD ve İngiltere, Türkiye'ye maddi yardımda bulundular. Yine de,

¹⁶³ Cabinet Meeting, March 7, 1947. Matthew J. Connelly Papers - Notes on Cabinet Meetings II., HSTPLMA,s.2-3

¹⁶⁴ Summary of The Telegram, Department of State Office of The Secretary, Washington, February 25, 1947, Declassified, E.O.12065, Sec.3-402, HSTPLMA; "The Truman Doctrine", ca. 1952. Truman Papers, President's Secretary's Files. Foreign Policy: Greek-Turkish Aid Program (Truman Doctrine), The Truman Doctrine Research File, HSTPLMA,s.2

*Türkiye'nin şimdi bizim desteğimize ihtiyacı var. Yunanistan örneğinde olduğu gibi, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu yardımı ABD sağlamalıdır. Bu yardımı sağlayabilecek tek ülke biziz. Ortadoğu'daki düzenin korunması için bu bütünlük esastır.”*¹⁶⁵ Başkan, Kongre'ye hitaben “*Amerika Birleşik Devletleri'nin silahlı azınlıklar tarafından ya da dış baskılar tarafından boyun eğme girişimine karşı direnen özgür halkları destekleme politikasının olması gerektiğine, özgür insanlara kendi kaderlerini kendi yollarıyla çalışmalarına yardım etmemiz gerektiğine inanıyorum. Yardımımızın öncelikle ekonomik istikrar ve düzenli siyasi süreçler için gerekli olan ekonomik yardım yoluyla olması gerektiğine inanıyorum*” diyerek yardım gerekçesini ve yöntemini belirtmiştir. Ayrıca yine aynı konuşmasında Başkan, bu yardımın Yunanistan ve Türkiye açısından önemine ve bu kader saatinde adı geçen iki devlete yardım edilmezse, bunun etkisinin hem Batı'ya hem de Doğu'ya uzanacağından sonuçlarının vahametinden bahsetmiştir. Bu nedenle Kongre'den 30 Haziran 1948'de sona eren dönem için Yunanistan ve Türkiye'ye 400.000.000 dolar yardımda bulunma yetkisi vermesini rica etmiştir. İlaveten, Kongre'den, Amerikan sivil ve askeri personelinin Yunanistan ve Türkiye'ye, bu ülkelerin talebi üzerine, yeniden yapılanma görevlerine yardımcı olmak ve bu gibi maddi ve manevi yardımların kullanımını denetlemeyi sağlamak amacıyla izin vermesini rica ederek, bu yetkiyi, seçilmiş Yunan ve Türk personelinin eğitimi için de tavsiye etmiştir. Son olarak Kongre'nin, yetkilendirilecek fonların ihtiyaç duyduğu mal, gereç ve teçhizat açısından en hızlı ve en etkili şekilde kullanılmasına izin verecek yetkiyi de kendisine vermesini rica ederek konuşmasını sonlandırmıştır.¹⁶⁶ Kısacası Truman yönetimi, Türkiye'deki ve bir bütün olarak bölgedeki politikasının bilincindeydi, Washington, bu bölgenin selametinin Londra'daki perişan ortağından yardım almasına bağlı olduğunu biliyordu. Şayet İngiltere'nin Türklere veya onların komşularına gerekli silah ve askeri teçhizatı verecek konumda olmadığı bir durum ortaya çıkarsa, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın doğrudan bazı malzemeleri tedarik etmeyi düşünmesi gerekecekti.¹⁶⁷

Başkan Truman yıllık bütçe planını açıkladığı başka bir Kongre konuşmasında da şunları ifade etmiştir: “*Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasının temel amacı, özgür milletlerin gücü, karşılıklı çıkarları ve işbirliğine dayanan dünya barışına ve uluslararası*

¹⁶⁵ 56.Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine March 12, 1947, *a.g.b.* s.179

¹⁶⁶ *A.g.b.* s.180

¹⁶⁷ Douglas Little, *a.g.e.*, s.122

güvenliğe ulaşmaktır... İki dünya savaşı arasındaki yıllar ABD halkını, kendi güvenlik ve esenliğinin dünyadaki barış ve istikrar koşullarına bağlı olduğuna ikna etmiştir. Uluslararası savaş sonrası toparlanma sorununun karmaşıklığı ve barışa geçişi daha da zorlaştıran gerilimler bu inancı derinleştirmiştir... ABD, dünyada barışı sağlamak ve evinde refahı artırmak için güçlü, olumlu çaba göstermeye devam etmesi gerektiği inancına yöneliyor... En büyük bütçe desteğini gerektiren politikamızın araçları, uluslararası hedeflerimizi paylaşan millet ve halklara ve onları etkin kılmak için kararlılığımızla yapılan olağanüstü ekonomik ve askeri yardım programlarıdır. Tüm bu yollarla, her yerde insanların ilerleyişine bağlı olduğuna inandığımız büyük ahlaki özgürlük gücünü güçlendirmek için hareket ediyoruz... Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin bütçesi büyüktür çünkü sorumlulukları büyüktür. Bütçe, uluslararası konumumuzun gerçeklerini, güçlü ve ilerici bir yurtiçi ülke ekonomisine olan ilgimizi yansıtmaktadır. Bu millet bugün dünyada özgürlüğün en güçlü siperidir. Ulusal finansımızla ilgili verdiğimiz kararlar, bu gerçeğin anlaşılmasında temel alınmalıdır...¹⁶⁸

Başkan Truman, bütçe planlarından bahsederken ülkesinin dünya politikası açısından önemini vurgulayarak bu bağlamda bütçe içeriğinde yer alan dış yardımların nedenini de ortaya koymuştur. Ayrıca yapılan en önemli yardımların Amerika'nın uluslararası hedeflerini paylaşan millet ve halklara yapıldığının ifade edilmesi dikkate şayandır. Buradan Amerika ile aynı hedef doğrultusunda ilerlemeye çalışanların ancak Amerikan yardımına mazhar olabileceği anlamı çıkarılabilir.

Başkan Truman, yine bir Kongre konuşmasında “*Ulusların baskıdan arınmış barışçıl gelişmesini sağlamak için, ABD, Birleşmiş Milletler’in kurulmasında öncü bir rol üstlenmiştir. Birleşmiş Milletler, tüm üyeleri için kalıcı özgürlüğü ve bağımsızlığı mümkün kılmak için tasarlanmıştır. Ancak, özgür halkların özgür kurumlarını ve ulusal bütünlüklerini, totaliter rejimleri zorla kabul ettirmek isteyen saldırgan hareketlere karşı sürdürmelerine yardım etmeye istekli olmadıkça, hedeflerimizi gerçekleştiremeyeceğiz. Bu, özgür halklara, doğrudan veya dolaylı saldırganlık yoluyla uygulanan totaliter rejimlerin, uluslararası barışın temellerini ve dolayısıyla ABD’nin güvenliğini zayıflattığının açık bir tanımından başka bir*

¹⁶⁸ 8. Annual Budget Message to the Congress: Fiscal Year 1950, ([Released January 10, 1949. Dated January 3, 1949, The message and the budget document (1429 pp.) are published in House Document 17 (81st Cong., 1st sess.), Public Paper, The Truman Doctrine Research File, HSTPLMA; 8. Annual Budget Message to the Congress: Fiscal Year 1950, ([Released January 10, 1949. Dated January 3, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, Government Printing Office, Washington, 1964, s.44-96

şey değildir’’¹⁶⁹ diyerek de uluslararası barışı sağlamak için yardımların devam etmesinin ABD’nin güvenliği açısından önemini vurgulamıştır.

Bu açıklamalardan sonra Truman yönetimi boyunca Türkiye ile ilişkiler ABD senatosunda ve kongrelerinde sık sık gündem konusu olmuştur. Zira ABD’nin dış politikasında, Ortadoğu planları çerçevesinde Türkiye’nin mühim bir yeri vardır. Truman yönetimi boyunca Türkiye’ye askeri ve ekonomik birçok yardım yapılmıştır. Bunlar ileride detaylarıyla ele alınacaktır.

3.2. TRUMAN DOKTRİNİ VE TÜRKİYE’NİN EKONOMİK VE ASKERİ YÖNDEN ABD’YE BAĞIMLI HALE GELMESİ

Ankara’nın ABD yanlısı politikaları neden benimsediği ve ABD’nin müttefiki olmanın Türkiye’ye sağlayacağı faydalara ve ABD’nin de neden Türkiye ile yakından ilgilendiğine daha önce değinilmiştir. Genel olarak Türkiye orta büyüklükte bir devlettir. Baskın Oran bunu şöyle açıklamıştır: *“Orta büyüklükte devlet; uluslararası sisteme etkileri marjinal olan, ama bölgesel politikayı özellikle küçük komşularını etkileyebilen fakat daha önemlisi büyük devletlerden gelen zorlamalara bir miktar dayanabilen, onlarla zaman zaman pazarlığa girişebilen ve hatta o günkü koşulları iyi değerlendirerek onların kimi davranışlarını belli bir oranda etkileyebilen devlettir.”*¹⁷⁰ Bu açıdan bakıldığında *“Bölgesel Güç”* olarak adlandırılan bu tür devletler büyük bir devlet tehdidi altında kaldığında iki seçeneğe sahiptir, ya büyük devletlerarasındaki güç dengesinden faydalanır, ya da bir ittifakın kanadı altına sığınır. Bu durumda seçim yapmak kolay olmaz, güç dengeleri değişim gösterebilir. Bunun yanında çok katı bir iki kutuplu sistemde orta büyüklükte bir devletin, hele Türkiye gibi jeostratejik pozisyonu iki kutup tarafını da çok yakından ilgilendiriyorsa, bu taraflar onu içlerinden birini seçmeye zorlayabilir.¹⁷¹

Türkiye’nin ABD yanlısı politikaları benimsemesinin altında hem bu etkenler hem de *“güvenlik”* sorunu vardır. Bu sorunu üç sacayağına oturtmak gerekir. Bunlar askeri,

¹⁶⁹ 56.Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine March 12, 1947, *a.g.b.* s.179

¹⁷⁰ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.30 (Kitapta, OBD: Orta Büyüklükte Devlet kavramı için detaylı bilgi verilmiştir.)

¹⁷¹ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.29

ekonomik ve siyasidir. Bu iç içe geçmiş üçlü halka gibidir ve bu halkalardan birinin aksaması halinde ulusal güvenlik sisteminin sakatlanacağını söylemek gerekir. Ayrıca hükümet tarafından belirlenen ve dışişleri tarafından uygulanan politikanın bir yandan bu üç halkanın bütününe sağlıklı olmasına (bu iç dinamiktir), diğer yandan da uluslararası sistemin uygun olmasına (bu da dış dinamiktir) bağlıdır ve bu iki dinamik sürekli bir etkileşim içinde olacaktır.¹⁷² Bu üçlü halka şu şekilde değerlendirilebilir: siyasi olarak; kutuplaşmalar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, ABD'nin siyaseten üstünlük sağlamasıdır. Askeri olarak; Truman Doktrini, NATO'nun oluşumu ve yapılan anlaşmalar ve yardımlardır. Ekonomik olarak ise; Marshall Planı Bretton Woods sistemi, İhraacatı Denetleme Yasası ve IMF sıralanabilir.

Burada, ABD ve Türkiye ilişkileri açısından önem taşıyan halkalar; Truman Doktrini, Marshall Planı, yapılan askeri yardımlar ve NATO'dur. İki ülkenin ilişkilerinde ekonomik açıdan Marshall Planı ne kadar önemli olduysa, askeri açıdan da Truman Doktrini ve NATO çok önemli bir işlev görmüştür.¹⁷³

Bu halkaları ABD ve Türkiye ilişkileri açısından incelediğimizde, iki devletin arasındaki ilişkilerin temelini, yapılan yardım ve anlaşmaların dayanak noktasını ve bunların iki devlet açısından sonuçlarını daha derinlemesine anlamış olacağız. Burada dikkat edilecek ana mevzu güvenlik sorunudur. Zira bu sorun iki devletin ilişkilerinin temel dayanağıdır. 1945'te II. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra ortaya çıkan Sovyet Tehlikesi bu iki devleti birbirine yakınlaştıran ana etkidir. Bu durum iki devlet açısından farklı güvenlik algısına neden olmuştur. Türkiye'nin hedefi toprak bütünlüğü ve rejimin korunmasına yönelikken ABD'nin önceliği İngiltere'den boşalan dünya liderliği koltuğunu sağlamlaştırılması ve ideolojik çatışmanın ABD'nin nüfuzunun olduğu yerlere sıçramasını engellemektir. Bu bağlamda iki devletin güvenlik meselesi onları birbirine daha da yakınlaştırmıştır. Bunda ayrıca iki devletin farklı ekonomik duruma sahip olması ve ABD'nin bu anlamdaki üstünlüğünün Türkiye ile ilişkilerinde önemli bir rol oynaması da sayılabilir.

Truman Doktrini adıyla bilinen Yunan-Türk yardım programı, Yunan ve Türk Hükümetlerinin 1947'de başlarında iki ülkenin karşılaştığı acil durumları karşılamak

¹⁷² Baskın Oran, *a.g.e.*, s.33

¹⁷³ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.485

amacıyla finansal ve ekonomik yardım için Amerika Birleşik Devletleri'ne başvurularına verilmiş direkt bir yanıttır. Komünist egemenlik tehdidi her iki devleti de kaplıyordu ve dış yardım olmadan Yunanistan'ın bağımsız bir demokrasi olarak hayatta kalmaması ve Türkiye'nin Sovyetlerin tarafından maruz kaldığı baskıya direnememe tehlikesi vardı. Savaş sırasında her iki ülke de Büyük Britanya ve ABD'den yardım almıştı. Türkiye bağımsızlığını korudu, ancak Yunanistan Nazilerin egemenliğine girdi ve dört yıl boyunca düşman işgali, ülkenin kurtuluşunu izleyen iki yıl boyunca, kaynaklarının büyük bir tahribatına neden oldu. Türkiye'deki koşullar ekonomik olarak daha az ciddi olsa da, millet silahlı kuvvetlerin tam güçle korunmasını gerektiren Sovyet Hükümeti tarafından sürekli baskı altındaydı. Durum devam ederse, Türkiye'nin baskıya dayanma kabiliyetinin ortadan kalkması korkusu vardı.¹⁷⁴

ABD Başkanı, Bakanlar Kurulu üyeleri ve diğerleri ile birkaç toplantı ve istişarelerde bulundu ve 27 Şubat'ta, konuyla ilgili iki taraflı bir tartışma için bir grup Kongre liderlerine çağrıda bulundu. Bunlar arasında Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Arthur H. Vandenberg; Tom Connally, (Demokrat) Komite azınlık üyesini; Senato azınlık lideri Alben W. Barkley; Bridges, (Milletvekili) Senato Ödenekleri Komitesi Başkanı; Temsilciler Meclisi Başkanı Joseph Martin; Temsilciler Meclisi azınlık lideri Sam Rayburn, Eaton (Temsilci) Dışişleri Komitesi Başkanı; ve Bloom, komitenin azınlık üyesi ve Dışişleri Bakanı vardı.¹⁷⁵

Kongrede, Sekreter Marshall ve Dışişleri Bakanı Acheson tüm durum hakkında çok açık bir şekilde açıklamalarda bulundu: “*Son 18 ayda, dünyadaki Demokrasilerin konumu maddi olarak bozulmuştur. Sekreter Byrnes ve Senatörler Connally ve Vandenberg, uluslararası işbirliğinin kalbini bir arada tutmaya çalışan konferanstan konferansa giderken, Ruslar, Sovyetlerin egemen olduğu devletlerle Almanya ve Türkiye'yi kuşatmaya çalışmak için sistematik bir politika başlattılar. Türkiye'nin kuşatılmasının iki ucu vardı. Biri İran'a diğeri Yunanistan'a yönlendirildi. İran'a hükmetme çabası başarısız oldu. Yunanistan'daki çaba büyük ölçüde başarılı oldu ancak henüz kesinleşmedi. Yunanistan'daki Rus çabalarına, Komünist isyanın egemen olduğu komşu ülkeler merkezli kuzey sınırları üzerindeki Komünist*

¹⁷⁴ "The Truman Doctrine", ca. 1952. Truman Papers, President's Secretary's Files. Foreign Policy: Greek-Turkish Aid Program (Truman Doctrine)., The Truman Doctrine Research File, HSTPLMA, s.1

¹⁷⁵ A.g.b., s.2

isyani destek verdi. Ayrıca, Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM) faaliyetleri ile de bu çabalar desteklenmiştir.¹⁷⁶ Yunanistan'daki bu komünist faaliyetleri, Yunanistan'ın mali durumunu ve huzurunu baltaladı. Bu arada Ruslar, Macaristan, İtalya, Fransa ve Avusturya'da geniş çapta faaliyet gösteriyor. Fransa'da Komünist nüfuz son derece başarılı oldu. İtalya'da Komünist nüfuz muazzam bir şekilde arttı; Macaristan'da da ilerliyor ve Avusturya'da çok daha başarılı.

Antik tarihten bu yana paralel olmayan dünyanın iki büyük güç tarafından egemen olduğu bir duruma geldik. Ne Atina ve Sparta'dan ne de Roma ve Kartaca'dan beri böyle bir güç kutuplaşması yaşadık. Bu nedenle, durum İngilizler için başını belaya sokma meselesi değildir. Bu, ABD'nin güvenliği ile ilgili bir sorundur. Bu, dünya alanının üçte ikisinin ve dünya topraklarının dörtte üçünün Komünistler tarafından kontrol edilip edilmeyeceği sorusudur.’’¹⁷⁷

Bu sunumdan sonra Kongre heyeti son derece etkilenmiş ve Yunanistan ile Türkiye'yi güçlendirmek için tasarlanmış bir programı destekleyeceklerini söylemişlerdir. Fakat durumu karşılamak için ne tür programa sahip olduğunu ve bunun ne kadara mal olacağını bilmek istemişlerdir. Ayrıca, bu programın, Genel Sekreter Marshall'ın kendilerine sunduğu kadar net olarak halka sunulmasını şart koşmuşlardır.¹⁷⁸ General Marshall'da, bu konunun kongre ve halka en açık şekilde sunulması gerektiğini belirtmiştir. Bakan Acheson ise kışkırtıcı konuşulmaması ve özellikle, Sovyetler Birliği'ni doğrudan suçlamaktan kaçınılması gerektiğini, bunun yerine özellikle Rus yönüne bağlamadan komünizmin yayılmasıyla ilgili konuşulmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca ‘‘halka sunumda, bireysel özgürlük kavramı ve dünyanın her yerinde demokrasinin korunması temel olmalıdır. Bu belirsiz bir iyilikseverlik (do-goodism) meselesidir, bu bizim yaşam biçimimizi ve ulusun kendisini korumamızdır’’ denilerek yardımın bir diğer yönü vurgulanmıştır.¹⁷⁹

Kongre'de General Arnold'un : ‘‘Yunan gerillalarının sayısı 12.000. Yunan Ordusu bunlarla başa çıkamıyor. Yunanistan, Balkanlar'da Sovyet hâkimiyeti altında olmayan tek ülkedir. Yunanistan düşerse, Türkiye üzerindeki Sovyet baskısı karşı konulmaz olacaktır. Yunanistan ve Türkiye düşerse, Doğu Akdeniz, petrol tedarikiyle birlikte demokrasiler için

¹⁷⁶ Meeting Notes, ca. February 1947. J.M. Jones Papers, Subject File. Drafts of Truman Doctrine.,The Truman Doctrine Research File, E.O 11662.Sec.3(E) and 5(D) or (E),Declassified, HSTPLMA, s.1

¹⁷⁷ A.g.b.,s.2

¹⁷⁸ A.g.b., s.2

¹⁷⁹ A.g.b., s.3

savunulmaz olacaktır’’¹⁸⁰ açıklaması ise Türk-Yunan yardımlarının ABD’nin dış politikası ve kendi çıkarları açısından ne kadar önemli olduğunun bir başka ifadesidir. Konu ile ilgili Douglas Little “*American Orientalism*” isimli kitabında şunları ifade etmektedir: “*Truman Doktrini’ni Soğuk Savaş’ı kazanmak için stratejik bir oyun planı olarak tasarlayan Ulusal Güvenlik Konseyi, hem yurtiçinde hem de yurtdışında komünizme karşı psikolojik bir saldırı olarak termonükleer silahların hızlı bir şekilde geliştirilmesi ve yakın zamanda oluşturulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üzerine modellenen Sovyet karşıtı bölgesel savunma gruplarının kurulması çağrısında bulundu. Ulusal Güvenlik Konseyi hazırladığı taslakta İran, Türkiye ve Yunanistan’ın öneminden bahsetmelerinin yanı sıra, Sovyet çabalarının şimdi Avrasya toprak kitlesinin egemenliğine yönelik olduğunu vurguladı ve Kremlin’in, Yakın ve Orta Doğu bölgelerinin petrolüne doğru ilerlemeye hazır olabileceği konusunda uyardı.*’’¹⁸¹ Bu ifadelerden Amerikan yönetiminin yapmış olduğu politik atılımlarda sadece belli ülkelerin durumlarını göz önünde tutmadığı bununla beraber Yakın ve Orta Doğu’da etkin bir güç olup bu bölgenin nimetlerinden faydalanmak isteyen Sovyet Rusya’nın emellerinin engelleyerek Amerika’nın kendi çıkarlarını koruma amacı da götüğü anlaşılabılır.

Başkan ve danışmanları durumla ilgili çalışmalarına devam etti ve 10 Mart’ta ABD Başkanı, Yunanistan ve Türkiye’ye yardım etmeyi planlayan adımları değerlendirmek üzere Kongre liderleriyle bir araya geldi. Bu toplantının ardından, Başkan’ın 12 Mart Çarşamba günü Kongre’ye hitap edeceği duyuruldu. O gün Başkan ortak bir oturumdan önce durumu açıkladı.¹⁸² Konuşmanın sonunda Türkiye ve Yunanistan’a yardım yapılması yönündeki talebi Kongre tarafından onaylandı. Buna göre Türkiye 100 milyon dolar (Yunanistan’a 300 milyon dolar) para ve neredeyse tamamı savaşta kullanılmış askeri malzeme yardım alacaktı.¹⁸³ Böylece, Mart 1947’de Birleşik Devletler Hükümeti, Türkiye’nin bağımsızlığını ve güvenliğini destekleyen kendi programını açıklamıştı.¹⁸⁴

¹⁸⁰ A.g.b., s.5

¹⁸¹ Douglas Little, a.g.e., s.125

¹⁸² "The Truman Doctrine", ca. 1952. Truman Papers, President's Secretary's Files. Foreign Policy: Greek-Turkish Aid Program (Truman Doctrine)., a.g.b., s.4

¹⁸³ Cihat Göktepe - Süleyman Seydi, a.g.e., s.204

¹⁸⁴ Memorandum of Conversation with the Foreign Minister and Ambassador of Turkey and Others, April 12, 1949, a.g.b., s.1

Yapılan görüşmelerden sonra ABD Kongresi gerekli yardımların yapılabilmesi ve konuyla alakalı yasanın çıkarılması için toplanmıştır. Çıkarılan bu yasa ile yapılacak yardımların amacı, gerekçesi, uygulama biçimi ve kapsamı konusunda detaylı bilgi yasanın birinci bölümünde verilmiştir.

Yasa'ya göre; amaç, Yunanistan ve Türkiye'ye yardım sağlamaktır. Gerekçe, Yunanistan ve Türkiye Hükümetleri, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nden, ulusal bütünlüklerinin korunması ve serbest uluslar olarak hayatta kalmalarının sağlanması için gerekli olan acil mali ve diğer yardımları istemesidir. Ancak Birleşmiş Milletler şu anda Yunanistan ve Türkiye'ye derhal gerekli olan finansal ve ekonomik yardımı sağlayacak konumda değildir. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi, Başkan, başka bir kanunun hükmüne bakılmaksızın, zaman zaman ABD'nin çıkarlarına uygun gördüğünde, hükümetlerinin talebi üzerine ve kendi belirlediği şartlar ve koşullar üzerine, Yunanistan'a ve Türkiye'ye yardım sağlayabilecektir. Yasanın birinci bölümünde ilaveten yardımın yapılış biçimi ve uygulamaları hakkında bilgiler de verilmiştir. Buna göre; bu ülkelere borç şeklinde mali yardım, krediler, hibeler veya başka şekillerde finansal yardım sağlanacaktır. Yine bu bölümde yardım yapılacak ülkelere atanacak görevlilerin ve onlara uygulanacak şartlar hakkında bilgiler verilmiştir.¹⁸⁵ Yasanın ikinci bölümünde ödeme biçimleri ele alınmıştır. Bunların nasıl bir prosedüre göre gerçekleşeceği belirtilmiştir.

Burada Türkiye açısından mühim olan bölüm yasanın üçüncü bölümüdür. Zira bu bölümdeki şartlar Türkiye'yi ekonomik anlamda tamamen ABD rotasına sokacak ve onun yönlendirmelerine ülkeyi açık bir pozisyona koyacak hükümler ihtiva etmektedir. Bu nedenle aynen aktarılmıştır.

“BÖLÜM 3. Bu Kanun uyarınca herhangi bir yardımın alınmasından önce bir şart olarak, bu tür yardım talebinde bulunan hükümet,

(a) Bu tür bir yardımın etkin ve uygun şekilde kullanılıp kullanılmadığını gözlemlemek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri Hükümet yetkililerinin serbest erişimine alıcı hükümetin teşebbüsleriyle izin vermeyi;

¹⁸⁵ An Act, To provide for assistance to Greece and Turkey, Public Law 75-80 Congress (Chapter 81- 1st Session, 8.938, Public Law 80-75 - Assistance to Greece and Turkey, May 22, 1947. Truman Papers, President's Secretary's Files. Foreign Policy: Greek-Turkish Aid Program (Truman Doctrine)., Truman Research File, HSTPLMA, s.1

(b) Amerika Birleşik Devletleri basın ve radyo temsilcilerinin serbestçe gözlemlmelerine izin vermek ve bu tür bir yardımın kullanımı hakkında tam olarak rapor vermeyi;

(c) Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın izni olmadan, bu Yasaya göre aktarılan herhangi bir maddenin veya bilginin mülkiyetini veya devretmemeyi, bu izin olmaksızın bu tür bir maddenin kullanımına izin vermemeyi veya bu tür bilgilerin, alıcı hükümetin bir memuru, çalışanı veya temsilcisi olmayan biri tarafından veya herhangi biri tarafından ifşa edilmemesini;

(d) Amerika Birleşik Devletleri Başkanı tarafından bu Kanuna göre alınan herhangi bir şartın, hizmetin veya bilgilerin güvenliği için gerekli olabilecek hükümleri yapmayı;

(e) herhangi bir diğer yabancı devlet tarafından bu hükümete yapılan herhangi bir kredinin anapara veya faizi karşılığında herhangi bir ödeme yapmak için bu Kanun uyarınca verilen herhangi bir borcun, kredinin, hibenin veya başka bir yardım türünün gelirinin hiçbir bölümünü kullanmamayı;

(f) bu Yasa uyarınca ABD'de yürütülen ekonomik yardımın amacı, kaynağı, karakteri, kapsamı, miktarları ve ilerlemesi ile ilgili olarak ülke içinde tam ve sürekli tanıtım yapmayı kabul eder.’’¹⁸⁶

Bu maddeler dikkate alındığında Türkiye bu şartları kabul ederek ekonomik anlamda ABD rotasına kesin olarak girmiştir. Aslında ekonominin yanında dış politikada da artık Amerika etkisi kendisini yoğun bir şekilde belli etmeye başlamıştır. Nitekim bu şartlar Amerika'ya, Türkiye'nin hem iç hem de dış işlerine müdahale kapısını aralamıştır. Görünen açıkça şudur ki; ABD kendi çıkarları doğrultusunda yardımda bulunduğu devletleri bu yolla kendine bağımlı hale getirip bölgede etkinliğini artırmak ve kendi güvenlik politikalarını gerçekleştirmek için bu durumu lehine kullanmaktadır. Alınan yardımlarla hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin etkili ekonomik rahatlamalar sağladığı kesindir; fakat yasadaki birçok hüküm yardım adı altında aslında başka bir devleti kendine kolaylıkla bağlayıp bu anlamda dış politika hedeflerini gerçekleştirmeye yöneliktir.

Yasanın son kısmındaki maddeler de verilecek yardımın hangi şartlarda feshedileceği konusuna ayrılmıştır. Buna göre; Başkan, aşağıdaki koşullardan herhangi biri altında burada yetki verilen yardımların tümünü veya hepsini geri çekmeye yönlendirilir:

¹⁸⁶ A.g.b.,s.3

“(1) Sırasıyla Yunanistan veya Türkiye Hükümeti tarafından talep edilmesi halinde, bu ülkelerden birinin çoğunluğunu temsil eder;

(2) Güvenlik Konseyi (ABD’yi herhangi bir veto uygulamasından feragat etmesine ilişkin olarak bulursa) veya Genel Kurul, Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen eylemin veya yardımın böyle bir yardımın devamını gereksiz veya istenmeyen hale getirdiğini tespit ederse;

(3) Başkan, Kanun’un amaçlarının herhangi bir diğer hükümetler arası kuruluşun eylemi tarafından büyük ölçüde yerine getirildiğini tespit ederse veya Kanunun amaçlarının tatmin edici bir başarı sağlayamadığını tespit ederse;

(4) Başkan, bölüm 3 uyarınca verilen güvencelerin hiçbirinin yerine getirilmediğini tespit ederse.”¹⁸⁷

Truman’ın Kongre’ye okuduğu mesajın ana çizgilerine uygun olarak hazırlanan “Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Kanunu” tasarısı 22 Nisan 1947’de Senato, 9 Mayıs 1947’de Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947’de Başkan Truman tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁸

Yardım yasasının onayının hemen ardından, Birleşik Devletler Hükümeti temsilcileri, yardım yönetimini yönetme koşulları konusunda Yunan ve Türk temsilcilerle müzakerelere girdi. Başkan, 31 Mayıs’ta önerilen anlaşma taslağını onayladı ve 20 Haziran’da anlaşma ABD ve Yunan temsilcileri tarafından imzalandı. Türkiye ile benzer bir anlaşma 12 Temmuz’da imzalandı.¹⁸⁹

Yapılacak yardımlarının hazırlanma, yasalaşma ve uygulama safhalarında uzun bir süre ABD Kongresi’nde gündem olması ve konuyla ilgili sık sık devlet ileri gelenlerinin basın toplantıları yapması, bu yardımların sağlanmasının ABD açısından ne kadar ehemmiyetli olduğunun altını bir kez daha çizmektedir. Zira belgelere dikkat edildiğinde özellikle 1947-48 yıllarında bu yoğunluk açıkça görülmektedir. Yapılan toplantılarda düzenli olarak Yunan-Türk yardım tasarısına, devam eden yardımlara ve bu yardımların miktarlarına değinilmiş konu ile alakalı olarak kamuoyu özellikle bazı toplantılarda detaylı olarak bilgilendirilmiştir. Yıllık bütçe bilgilendirmelerinde de

¹⁸⁷ A.g.b., s.3-4

¹⁸⁸ A.g.b., s.4; Mehmet Gönlübol - Haluk Ülman, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)”, a.g.e., s.215

¹⁸⁹ "The Truman Doctrine", ca. 1952. Truman Papers, President's Secretary's Files. Foreign Policy: Greek-Turkish Aid Program (Truman Doctrine)., a.g.b., s.5

yardım için ayrılan meblağlar kalem kalem belirtilmiştir.¹⁹⁰ Bu bütçe bilgilendirmelerine ilaveten Amerikan Kongresi'ne belli periyodlarla sunulan raporlar eşliğinde Yunan-Türk yardım anlaşmasıyla yapılan yardımlar hakkında bilgiler verilmiştir. Bunlardan biri de 11 Temmuz 1949'da sunulmuştur. Bu rapora göre Amerika, Türk silahlı kuvvetleri için modern eğitim yöntemlerinin, ekipmanlarının ve tekniklerinin neler olduğunu belirlemek için detaylı bilgiler vermiştir.¹⁹¹ Fakat bu kadar detaylı bilgilerin (23. ve 28. sayfalar) verilmesi kongre üyelerinden Bay Clifford tarafından diğer yabancı güçlere hatırı sayılır bir istihbari bilgiler sağladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹⁹²

Amerikan Başkanı'nın yaptığı basın toplantılarından biri de bu yasaya karşı çıkılması nedeniyle önemlidir. Kabul edilmelidir ki böyle uzun soluklu bir yardım programının meclisten geçmesinden sonrasında da ciddi sonuçları olacaktı. Başkan Truman'ın 5 Haziran 1947 Perşembe günü saat 10: 30'da Beyaz Saray'daki ofisinde yapılan 107. Basın Toplantısında, söz alan Senatör Taft, *“görünüşe göre, Başkan ve yönetim, onları ayakta tutacak yurtdışındaki ağır harcamalar lehine fiyatları düşürmekten vazgeçiyor. Mal satın alınması için diğer ülkelere verilen kredilerin, iç piyasalarındaki rekabeti arttırdığını ve bu nedenle fiyatları artırdığını”* söyleyerek eleştiride bulunmuştur.

Başkan, *“Yönetim Yunan-Türk yardım programını fiyatları aşağı çekmek amacıyla savunmuyordu. Bu program iki önemli sebepten ötürü savunuldu birincisi, açlıktan ölen milyonlara yardım sağlamak ve ekonomilerini geri kazanmalarına yardımcı olmak için, böylece dünyanın uzun vadede refahını yeniden kazanması sağlamak; ikincisi, özgürlüklerini korumak ve totaliter saldırganlığa karşı bir siper kurmak isteyen uluslara yardım etmek. İdare, bu dış yardım programlarının Amerikan ekonomisine, özellikle yüksek iç talebin ve bazı*

¹⁹⁰ 67. The Presidents News Conference April 3, 1947; 62. The President's News Conference March 26, 1947; 90. The President's Special Conference With the Association of Radio News Analysts May 13, 1947; 107. The President's News Conference , June 5, 1947; 180. The President's News Conference on the Review of the Budget August 20, 1947; 181. Statement by the President on the Review of the 1948 Budget ,August 20, 1947; 195. The President's News Conference Following a Meeting With Congressional Leaders September 29, 1947; 175. Statement by the President: The Midyear Review of the Budget August 15, 1948., Public Papers Harry S. Truman 1945-1953, HSTPLMA

¹⁹¹ Memorandum of Conversation with the President, July 11, 1949. Acheson Papers - Secretary of State File. July 11, 1949, 7th Quarterly Report on Aid to Greece and Turkey, Declassified, E. O. 11652, Sec.3(E) and 5(D) or (E), Department of State Letter, HSTPLMA, s.2

¹⁹² A.g.b. , Item No:1, s.1

malların eksikliğinin yol açtığı mevcut enflasyonist duruma bir miktar baskı uygulayacağını tamamen kabul etti. Fakat aslında gerekli dış yardım programlarının evdeki ekonomik sorunlarımıza eklenmesi, bu iç problemleri canlı ve sağduyuyla ele almamızı daha da önemli hale getirmektedir.

Dünyanın her yerinde ekonominin kaçınılmaz olarak yer aldığı ek zorlanma nedeniyle mümkün olan her yerde fiyat indirimleri daha da acil hale getiriliyor. Dünya barış ve özgürlüğüne yönelik çabalarımızdan, bu çabaların ekonomik sorunlara yol açtığı gerekçesiyle vazgeçmemiz gerektiğini söylemek, ekonomik sorunlar yarattığı gerekçesiyle savaş çabalarımızı terk etmemiz gerektiğini söylemek gibidir’’¹⁹³ açıklamasıyla ve senatörü cevaplamış ve uygulanan yardım programının ABD açısından önemini bir kez daha vurgulamıştır. Bu basın toplantısında Amerikan ekonomisi hakkında ciddi tartışmalar yaşanmış; ancak Başkan Truman izlediği ekonomi politikalarının Amerikan halkının geleceği için gerektiğini ve Senatör’ün dediği gibi büyük endişe yaratacak bir durum olmadığını ve gerekli önlemlerin alındığını vurgulamıştır. Amerikan Başkanı bu yardım konusundan dolayı daha birçok kez eleştiriye ve soruya maruz kalmıştır. Buna en bariz örneklerden biri de eski Başkan Roosevelt’in eşi Eleanor Roosevelt tarafından yapılmıştır. Bayan Roosevelt, Alabama’dan Sosyal aktivist ve sivil haklar savunucusu Williams Aubrey’in, Truman’ın politikalarını eleştiren ve kendisine gönderdiği telgrafın bir kopyasını da ekleyerek Başkan’a yazdığı mektubunda, ‘‘İç ve dış politikalarımız birbirine çok yakından bağlıdır ve geç yapılan çeşitli hareketler politik yönelimli, ben bazı açık görüşlü düşüncelere ihtiyaç duyulduğunu hissediyorum... Demokrat partinin Cumhuriyetçi partiyi, ana cephede muhafazakârlıkta daha iyiye giderek yenebileceğine inanmıyorum. Ayrıca, Bay Churchill’in Yakın Doğu’daki politikalarını demokrasi adına üstlenmenin, komünizme karşı gerçekten bir engel oluşturmanın veya demokrasiyi teşvik etmenin bir yolu olduğuna inanmıyorum. Danışmanlarınızın da yeterince ileri baktıklarını sanmıyorum. ’’ diyerek ve Başkan Truman’ı eleştirmiştir. Roosevelt, daha sonra uygulanması gereken asıl politikalar hususunda da, ‘‘ Hem Ticaret’te hem de Tarımda, biz şunları fark edecek kadar görmedik. Dünyada gıda kaynaklarının güvenli bir şekilde korunması, eldeki ihtiyaçtan biraz daha fazlasını korumak anlamına gelse de akıllıca bir politika idi. İş adamlarının Avrupa ve Rusya’da çalışmaya başlaması, Avrupa’yı rehabilite

¹⁹³ 107. The President's News Conference ,June 5, 1947, Public Papers, Harry S. Truman 1945-1953, HSTPLMA; 107. The President's News Conference ,June 5, 1947, Public Papers, Harry S. Truman, Public Papers of the Presidents of the United States,1945-1953,U.S. Government Printing Office, 1961,Volume 3, s.266

etmenin ve demokrasiyi kurmayı umut etmenin tek yoludur’’¹⁹⁴ demiş ve bu tavsiyelerle mektubunu sonlandırmıştır.

Başkan Harry Truman cevabi mektubunda, “Kendi kaygınız ve eklediğiniz telgrafın göndericisinin kaygısı temelde, ilk olarak, ekonomik ağırlığımızı stratejik öneme sahip fakat demokraside eksik olan noktalara koyarak Komünizmi durdurmaya çalışmamamız gerektiği görünüyor. Komünizme karşı daha iyi bir şey sunarak, yani bütün dünya tarafından tanınacak ve Komünist polis devletinin totaliter yöntemlerine başvurulmadan etkilenebilecek yapıcı ve olumlu bir program sunmalıyız. Şayet, kıtalar arasındaki Yunan-Türk kara köprüsü, demokratik güçlerimizin Baltık ülkeleri, Polonya, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve bir dereceye kadar Macaristan üzerinden sürekli akan Komünizmin ilerlemesini durdurabileceği bir nokta ise, o zaman bu arazinin iyi olup olmamasına bakılmaksızın bunun yapılacağı yerin burası olduğunu iddia edebilirim...¹⁹⁵ Ve atmak üzere olduğumuz adımı değerlendirirken, bu ülkelerin ekonomik, ideolojik ve politik olarak barışı mümkün kılmak için içtenlikle yürüttüğü tüm çabaları açıkça aklımızda tutmamız gerektiğini söylerim. Rusya’ya bize güvenebileceği ve bizden korkmaması konusunda tavizler verdik. Bunlar arasında: Tahran’daki Tito’nun Yugoslavya’daki Partizanları destekleme anlaşması; Kurile Adası ve güney Sakhalin’i Rusya’ya vermek. Dış Moğolistan ve Sovyetlerin Dairen, Port Arthur ve Çin Doğu Demiryoluna ilgisinin bağımsızlığını tanımak için Yalta’da anlaşma; ayrıca Yalta’da, Curzon hattı üzerinde Sovyetler Birliği’nin batı sınırı kabul eden anlaşma ve Beyaz Rusya ve Ukrayna’nın Birleşmiş Milletlere kabulü. Potsdam’da, Rusya’nın Doğu Prusya’nın kuzey kesiminin eklenmesiyle, Batı Almanya’nın tercihli tazminat taleplerine ilişkin Sovyet iddialarını kabul etmek. Montreaux Sözleşmesinin hükümlerinin değiştirilmesi gerekliliğinin kabul edilmesi ve barış anlaşması müzakerelerinde, özellikle İtalya’dan tazminatlar konusunda ve Venezia Giulia ve Trieste sınırlarının ve yönetiminin Yugoslav ve Sovyet bakış açısına uyma çabalarımızda taviz verdik. Ayrıca, on bir buçuk milyar dolar borç vererek savaş sırasında Rusya’nın savunmasına katkıda bulunduk ve onlara askeri ve teknolojik bilgi sağladık. Savaştan bu yana, Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi(UNRRA) aracılığıyla iki yüz elli milyon dolar Rusya’nın rahatlamasına katkıda bulunduk ve onları toplamda çeyrek milyar dolar tutarında otuz yıllık kredi mallarını sattık.¹⁹⁶ Biz, ayrıca şimdiye kadar bize karşı gibi görünen ve Yalta Konferansı’nda söz verdiğimiz demokratik prosedürleri

¹⁹⁴ Correspondence between Eleanor Roosevelt and Harry S. Truman, with attachments, April 17, 1947. Ayers Papers, Subject File. Foreign Policy: (A) Greek-Turkish Aid Program (Truman Doctrine)., The Truman Doctrine Research File, HSTPLMA, s.3

¹⁹⁵ A.g.b.,s.1

¹⁹⁶ A.g.b.,s.2

ihlal ettiğini düşündüğümüz Polonya, Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'yı boşuna protesto ettik. Bu nedenle, bu olumlu önlemlerin arka planına karşı Yunan ve Türk yardımını düşünelim. Çabalarımızın sonuçları bugüne kadar bu ve diğer ülkelerdeki birçok insanı hayal kırıklığına uğrattı ve umudunu kırdı. Suçu yalnızca demokratik barış düşüncelerimize karşı çıkan unsurların engelleyici taktikleri üzerine değil, aynı zamanda bir dereceye kadar aklımızdaki demokratik amaçları belirtme konusundaki kendi suskunluğumuza da oturtmamız gerektiğini düşünüyorum.

Öyle görünüyor ki, Kanun Tasarısına oy veren 67 senatörün yaptığı gibi, Komünizmin, ilerlemesine ve özgürce hayat sürdürmeyi seçen, yardımımızı talep etmiş ve silahlı azınlık veya dış baskıyla boyun eğmek istemeyen ülkeleri zapt etmesine izin vermemek için bu stratejik noktada durmamız gerekiyor. Bu ülkenin dünya meselelerinde yapıcı bir politika geliştirmek ve yürütmek için büyük çaba harcadığı kaçınılmaz gerçeği olarak bana ne görüldüğünü vurguladım. Özellikle iç politikamızın dış politikamızı nasıl yürüttüğümüz üzerinde büyük bir etkisi olduğunu düşündüğünüz noktayı konuşmadım. Sizinle, bu ülkede olanların belki de dünya barışı ve ekonomik refahın geleceğindeki en belirleyici faktör olduğu konusunda tam bir anlaşma içindeyim. Siyasi bölünme, ekonomik durgunluk veya sosyal durgunluğa düşmemeliyiz; ülkede sosyal ilerleme olmalı. Bu ilerlemeyi başarmak için en uygun tedbirlerin bana ne gibi görüldüğünü belirlemeye devam edeceğim. Amerika Birleşik Devletleri'nin, dünyanın güvenliğini hak edecek ve uluslararası politikamız için sağlam bir temel oluşturacak ilerici bir iç politikaya sahip olduğunu görmek için kendi gücüm dâhilindeki her türlü eylemi yapmaya devam edeceğim. Bana göre dünya ilerici bir Amerika'ya ihtiyaç duyduğu kadar, dünyada bu örneği benimsemek isteyen başka insanlar korkusuzca ve başarı umuduyla bunu hayatlarına adapte edemezse, Amerikan yaşam tarzının hayatta kalacağı görünmüyor. Bu mümkün olarsa, güçlerin parçalanmasına ve kontrol edilmemesine izin veremeyiz.¹⁹⁷ Bu cevaptan da anlaşılacağı üzere Başkan Truman, Amerikan kamuoyundan devletin ileri gelenlerine kadar Yunan-Türk yardım tasarısı nedeniyle ciddi eleştirilere maruz kamıştır. Özellikle Amerikan kamuoyunu oluşturan bazı çevreler; olayları kendi açılarından yorumlamışlardır. Önde gelen gazetecilerden W.Lippman'ın yazdıkları, hem Amerikan çıkarlarının çıplak gerçekliğinin açık tanıklığını yapması bakımından, hem de Soğuk Savaş'ın açık işaretlerini vermesi bakımından dikkat çekicidir: "Türkiye ve Yunanistan'ı gerçekten yardıma muhtaç oldukları için seçmedik. Bu ülkeleri Sovyetler Birliği'nin kalbine ve Karadeniz'e açılan kapılar oldukları için seçtik." Amerikalı

¹⁹⁷ A.g.b., s.3

yorumcu Edward Puroow'un, “*Amerika için Türkiye, Çin’den daha önemli bir hale geldi*”¹⁹⁸ şeklindeki benzer yorumu da bu açıdan değerlendirilebilir. Bunlar içerisinde en ilginç yorumu *The Readers Digest* dergisinin yaptığı söylenebilir. Dergi, dünyanın her yerinde barışı sağlayabilecek tek gücün Amerika olduğunun altını çizmiştir. Bunun yanında aralarında Türkiye ve Yunanistan gibi birçok devletin bulunduğu devletlere yapılan yardımları, bu yardım işlerinin yürütülmesi ve yardım malzemelerinin kullanımının öğretilmesi amacıyla Amerikan ekiplerinin bu ülkelerde görev yapmasının önemine değinerek tüm bunların Sovyet Rusya’ya karşı yapıldığını söylemiştir. Bundan maksat Amerika’nın dış politikada uygulamalarına ve bu politikaların amaçlarına dayanak oluşturmak olduğu düşünülebilir.¹⁹⁹

Ayrıca Amerikan kamuoyunda olan yaygın düşünce bu ülkelere yapılacak yardımların Birleşmiş Milletler aracılığıyla yapılması yönündeydi, buna ek olarak özellikle Sovyetler’in komşusu Türkiye’ye yardım etmenin, Amerika’ya bu ülkeyi SSCB’ye karşı savunma yükümlülüğü getirecek olması ve böyle bir durumda da Amerika’nın asker göndermesi gerekeceği kaygısı vardı.²⁰⁰ Kamuoyu Amerikan yönetimini, Yunanistan ve Türkiye gibi insan haklarına önem vermeyen iki devlete yardım ederek buradaki otokratik rejimleri güçlendireceği, Türkiye gibi savaşta tarafsız kalıp Nazilere yardım etmiş bir devlete yardım etmenin Birleşmiş Milletler’in barış davasına ihanet olacağı ve Ermeni lobisinin çabalarından dolayı bazı siyasetçilerin de bu konuda tavır alması gerekçeleriyle eleştiriyordu.²⁰¹ Buna başka bir örnek ise Amerikan eski başkan adaylarından Cumhuriyetçi Alf Landon’dan gelmiştir. Landon; Türkiye ve Yunanistan’a yapılacak yardımın Sovyet Rusya ile savaşmayı göze almak olduğunu ifade ederek uyarıda bulunmuştur. Eski başkan yardımcısı Henry Wallaca ise adı geçen yardımlarla Amerika’nın büyük servet kaynaklarının tüketileceğini söylemiş ve yardım planlarına karşı olduğunu açıkça belirtmiştir. Ayrıca Amerika’da yardımlara karşı çıkan tepkiler içinde Ermeni lobilerinin çalışmaları önemli bir yer işgal etmiştir. 1947 Nisan ayında yapılacak yardımların Ermeni lobilerinin çalışmaları nedeniyle

¹⁹⁸ Eminalp Malkoç, “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye’ye Amerikan Yardımları (1947-1950)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5/2006, Sayı: 9, s.118

¹⁹⁹ Eminalp Malkoç, *a.g.e.*, s.118

²⁰⁰ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.217

²⁰¹ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.222

geciktigine dair Türk basınında haberler çıkması da bunu destekler niteliktedir. Ancak bu lobilerin çalışmalarına karşılık özellikle New-York Rum Cemaati Başmetropolidi Atinagoras, Türkiye lehine propaganda yapmıştır. Atinagoras'ın gösterdiği bu tavır, aynı dönemde iç çatışmalar yaşayan Yunanistan'daki yönetimin tutumuyla da örtüşmektedir.²⁰² Rum kesimi ve özellikle Atinagoras'ın bu tavrı o dönem için çok önemlidir. Çünkü aynı yardımdan istifade edecek ülkelerin bu anlamda birbirine destek vermesi uluslararası anlamda oldukça önemli bir davranıştır. Atinagoras, 1949'da İstanbul'a gelip göreve başladıktan sonra Amerikan Başkanı Eisenhower döneminde de bu tür faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönemde Başkan Eisenhower'a mektup ve hediyeler göndererek Türkiye'ye olan desteğini devam ettirmiş ve yapılan yardımlardan dolayı Amerikan Başkanı'na teşekkür etmiştir.

Atinagoras mektubunda: *“Değerli ve sevgili Ekselansları, her zaman zihnimizi Amerika Birleşik Devletleri'nin görkemli ve kutsanmış ülkesini düşünmeye çevirirken, sizin tüm insanlığın yararına muazzam faaliyetlerinizi hayranlıkla izliyoruz. Bu nedenle Büyükelçi Avra Warren'ın ziyareti vesilesiyle Ekselansları'nıza anavatanımıza Türkiye'ye duyduğunuz ilgi ve yardımlarınız için derin bir saygı, sevgi ve minnettarlık mesajı gönderme onurunu ve zevkini duyuyoruz. Öte yandan, ABD'nin Türkiye'yi temsil eden Büyükelçisi Warren'ın bize göstermiş olduğu nezaketten dolayı da teşekkür ederiz.*

*Bugün insanlığı çevreleyen birçok sorun var. Bugünlerde ABD'nin liderliği kozmogonik çünkü bu büyük ülke dünyadaki özgürlük, barış ve adalet ideallerinin ve en iyi savunucularının aydınlatıcı meşalesidir. Bu kritik günlerde, tüm özgür ulusların ve ülkelerin özel bir saygı göstererek baktıkları, ikinci dünya savaşının galibi, büyük bir ülkenin ve mükemmel insanların görkemli ve şanlı lideri olarak taşıdığınız yükün farkındayız... Ruhani olarak, yükselen Rab'bin sizi güçten güce güçlendirmesini ve dünya çapındaki misyonunuzu yerine getirmenizi kutsasın”*²⁰³ sözleriyle ABD Başkanı Eisenhower'a çok samimi bir şekilde duygu ve düşüncelerini aktarmış teşekkür etmiştir.

Karşıt tüm yaklaşımlara rağmen özellikle Dışişleri Bakanı George Marshall, yardımcısı Dean Acheson ve Cumhuriyetçi politik anlayışa sahip olan politikacı ve

²⁰² Eminaip Malkoç, *a.g.e.*, s.120-121

²⁰³Memorandum For Colonel A. J. Goodpaster The White House, Eisenhower Papers as President 1953-1961, International Series, Ann Withman File, Box 49, Turkey 4, Department Of State, Declassified, April 28th, 1955, DDEPLMA

Dış ilişkiler Komitesi Başkanı Arthur Vandenberg,²⁰⁴ gibi önemli politikacılar ve bunların yanı sıra Vali Griswold, Büyükelçiler MacVeagh ve Grady, General Van Filo gibi bürokratların da Truman'ı politikalarında desteklemesi, Truman'ın elini güçlendirmiş ve inandığı yolda kararlılıkla yürümesinde etkili olmuştur. Başkan, Türk-Yunan yardımına verilen bu desteğe karşılık daha sonra adı geçen şahıslara takdir mektupları göndererek teşekkür etmiştir.²⁰⁵ Başkan ayrıca kendisine destek veren basını da unutmamış ve bir toplantıda ABD basını ile ilgili fikirlerini şöyle beyan etmiştir: “... Basınımız bunu başardı. Daha önce de söylediğim gibi, basın ve yayınlarımız, Yunanistan ve Türkiye'ye yardım politikamızın tam anlamıyla insanlara açıklık kazandırmak için özellikle iyi bir iş çıkardı. Ben basına yağ çekmek için burada değilim. Onun mükemmel olduğunu düşünmüyorum. Ancak, dünyadaki en iyi basın ve iyi bir iş çıkarıyor. O, demokrasimizin ayrılmaz bir parçasıdır”²⁰⁶ sözleri basının Amerikan politikalarında ne denli önemli bir yer tuttuğunun delilidir.

Yunan-Türk Yardım Tasarısı'na yani bilinen adıyla Truman Doktrini'ne Türkiye içerisinde de karşı çıkanlar olmuştur. Türk tarafında karşı çıkanların ana gerekçesi, Yasa'da belirtilen hükümlerden, Amerikan basın ve radyo temsilcilerine haber toplamak için sınırsız izin ve yardım verilmesi ve ABD yardımlarının kullanımını denetleme meselesidir. Bu hükümler, ABD ile Türkiye arasındaki yardım anlaşmasının müzakerelerini karmaşıktırmıştır. Kuşkusuz, Türklerin Truman'ın mesajına verdiği ağır tepki, bir anda sürpriz olsa da, acil durumlarda ülkelere yardım edilmesinin mutluluğunu da yansıtıyordu. Başbakan ve diğer etkili Türkler, yardımın genişletilmesinde Amerikan düşüncelerini şiddetle savundular. Ancak bazı çevrelerde yukarıda bahsedilen iki hüküm rahatsızlık yaratmıştır. Çünkü Osmanlı daha önce başka ülkelere verilen imtiyazlardan dolayı ciddi sorunlar yaşamıştır ve bu benzer bir durum olduğundan, güçlü bir devletin böyle bir denetleme yetkisine karşı çıkmışlardır. Türk politikasında hassas bir sinir varsa, bu, yabancılara yönelik ayrıcalık

²⁰⁴ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.216

²⁰⁵ 142. Letters of Appreciation on the Third Anniversary of the Greek-Turkish Aid Program

May 22, 1950, Public Papers, Harry S. Truman 1945-1953, HSTPLMA; 142. Letters of Appreciation on the Third Anniversary of the Greek-Turkish Aid Program May 22, 1950, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, Government Printing Office, 1950, Volume 6, s.431-433

²⁰⁶ Typed Note of President Harry S. Truman, ca. 1947. President's Secretary's Files - Longhand Notes., HSTPLMA, s.1

tanınmasıdır. Denetim, zımni kontrol; bu zamanla egemenliği terk etmeye sebeptir. Haberlere sınırsız erişim sağlanması, Türk muhabirleri tarafından da hoş karşılanmayan bir eylem olmuştur. Bu konu boyunca yapılan eleştiriler sadece İzmir'deki haftalık Küçük Zincirli Hürriyet'in editörü Mehmet Ali Aybar gibi sol radikallerden değil (1947 Nisan'ın sonlarına doğru gösterilerin ardından kapatıldı), hükümet partisi ve ana muhalefet tarafından da yapılmıştır. DP lideri Fuat Köprülü, İstanbul Milletvekili DP aday listesinden bağımsız olarak seçilen Hikmet Bayur'un yaptığı gibi karşıt görüş bildirmiştir. Türkiye'nin Batı yöneliminin baş savunucusu ve destekçisi olan Hüseyin Cahid Yalçın bile, CHP ve DP'nin Truman Doktrini'ne onayını sıcak karşılamasına rağmen, ABD'yi aşırı imtiyaz arayışı konusunda hafifçe uyardı.²⁰⁷

Bilhassa ABD Washington Büyükelçisi H. Ragıp Baydur, tasarının uygulama da kimi denetim ilkeleri içerdiği gerekçesiyle değişiklik yapılması gerektiğini söylemiştir; fakat ABD elçisi Wilson yardımın kullanılma biçimi konusunda Türkiye'nin Amerikalılara izin verme yetkisinin Yasa'da olduğunu, bu saatten sonra bir değişiklik yapılamayacağını, Yunanistan ve Türkiye'nin durumlarının farklı olduğunu belirtir. Buna karşılık Elçi, Türkiye'yi ABD denetimi kaygılarının yersiz olduğunu ifade edip, Baydur'u üstü kapalı tehdit eder: *“Eğer ABD'nin Türkiye'yi denetlediği yolunda düşünceler olduğunu tespit edersem, Türkiye'nin yasa kapsamına çıkarılmasını öneririm.”* Elçi bu açıklamanın öncesinde şunu da ifade etmiştir: *“Tabii bir Amerikan denetimi olacak, tıpkı Eximbank'ın belli projelere onay verirken yaptığı gibi.”*²⁰⁸ Bu iki zıt açıklamaya bakarak Amerika'nın Türkiye'ye yardımı konusunda bazı çevrelerin endişelerinin boş olmadığı açıkça görülebilir. Bununla beraber dış politikaların devletlerin güçleri oranında şekillenmekte olduğu sonucu da çıkarılabilir.

Yaşanan bu durumdan sonra Türk Hükümeti, Amerikan Hükümeti'nin Türkiye'nin içişlerine karışmasını engellemek amacıyla anlaşmaya, Amerikan yardımının kullanım yer ve biçimleri hakkında sarıh hükümler koymak istememiş ve bunu da Amerikan Hükümeti'ne kabul ettirmiştir.²⁰⁹ Dolayısıyla Yunanistan ve Türkiye'nin imzaladığı anlaşmalar aynı değildir.

²⁰⁷ George S. Harris, *a.g.e.*, s.27-28

²⁰⁸ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.224

²⁰⁹ Mehmet Gönübol - Haluk Ülman, *a.g.e.*, s.217

Amerikan Yardımına iç basında olumlu hatta abartılı destek verenler de olmuştur. Nitekim *The Economist*, Türkiye'nin Amerika yanında yer almasının diğer ülkeler tarafından da samimi bir şekilde desteklendiğini yazmıştır. Buna ilaveten Türk basını içinde de ABD lehine yazılar yazıp, buna karşılık Sovyetler Birliği aleyhine kesin ve yoğun bir kampanya yürütenlerde çoktur. Bu kampanyanın en önemli vurgusu Türk-Amerikan dostluğu olmuştur. Özellikle Nadir Nadi, bazı yazılarında, dünya barışı hesabına İngiliz-Amerikan dostluğunun özellikle Balkanlar-Akdeniz-Yakındoğu barışına ve Türk-Yunan dostluğuna bağlı olduğunu ileri sürmüştür.²¹⁰

Truman doktrini, Türkiye'nin güvenlik arayışının ilk aşamasının sonuna damgasını vurdu. Bununla birlikte, bir dizi çözülmemiş soru bıraktı. Örneğin, Amerikan yardımının süresi net bir şekilde ifade edilmedi. Amerikan Hükümeti yıllık ödenekler çerçevesinde çalıştı ve çok yıllı bir askeri taahhüt önerisi, Türkiye'nin NATO'ya girmesinden önceki dönemde kabul edilmedi. Aslında, ABD'nin Güvenlik Konseyi'ne bu yardımın geçici olduğuna dair güvencesi, ABD'nin Birleşik Devletler'inin yardımının gelecek yıllarda durdurabileceği endişelerine katkıda bulunacaktı. Ek olarak, Birleşik Devletler taahhüdünün niteliği de birçok kişiye göre belirsizdi. Bazı Türkler, özellikle ABD'yi Türkiye'yi dış saldırılara karşı yardım etmeye zorlayan bir Türk-Amerikan askeri ittifakı çağrısında bulunarak bu noktayı netleştirmeye çalıştı. Ancak, Washington bu öneriyi reddetti.²¹¹

1948'in başlarında, yoğun gerilla operasyonları nedeniyle Yunanistan ve Türkiye'ye ilave askeri yardımın gerekli olacağı açıkça ortaya çıktı ve 22 Mart'ta Senatör Vandenberg tarafından bu tür bir yardım sağlamak için bir Kanun tasarısı sunuldu. Bu mevzuat, Başkan'ın 3 Nisan'da imzaladığı 1948 tarihli Dış Yardım Yasası'na dâhil edilmiştir. Onaylanan 275.000.000 \$'dan, 28 Haziran'da yasa haline gelen bir tedbirle 225.000.000 \$'ı ödendi. Bundan sonraki Yunanistan ve Türkiye yardımı ise, Avrupa Kurtarma Programı ve Karşılıklı Yardım Programı kapsamında sağlanmıştır.²¹² Nitekim 3 Nisan'da imzalanan Dış Yardım Yasası, 9 Nisan 1948'de Yabancı Yardım Yasası Altında Yönetim Kurulu Başkanlığı'nın Devlet Bakanlığı'nca yetkilendirilmesi

²¹⁰ Eminaip Malkoç, *a.g.e.*, s.118-119

²¹¹ George S. Harris, *a.g.e.*, s.28

²¹² "The Truman Doctrine", ca. 1952., President's Secretary's Files. Foreign Policy: Greek-Turkish Aid Program (Truman Doctrine), *a.g.b.*, s.5

hakkında Başkanlık Kararnamesi ile yürürlüğe girmiştir. Bu kararnamede 1948 Yunan-Türk Yardım Yasası, 22 Mayıs 1947 tarih ve 9857 sayılı İcra Emri hükümlerine uygun olarak, “ Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Sağlama Yasası” başlıklı kanunun, “Kanun Hükümlerinin Uygulanmasına Dair Yönetmelik” hükümlerine uygun olarak uygulanacağı belirtilmektedir.²¹³ Başkan, 1948 Bütçesinin gözden geçirilmesi ile ilgili yaptığı basın açıklamasında “Avrupa’daki durum Yunanistan ve Türkiye’ye yardım etmemizi zorunlu kılıyor. Bunun için önerilen 400 milyon dolarlık ödenek onaylandı ve 1948 mali yılında harcamalara 320 milyon dolar eklenecektir”²¹⁴ diyerek yapılacak yardımın miktarını açıklamıştır.

Amerikan Başkanı, Truman Doktrini çerçevesinde Kongre’ye yaptığı bir konuşmasında 1949 yılı bütçe planında; Yunanistan-Türkiye yardımlarına yönelik harcamaların, büyük ölçüde 1948 mali yılından itibaren yapılan sevkiyatlar ve ödemeler nedeniyle, 385 milyon dolar olarak belirlendiğini ifade etmiştir.²¹⁵ Başkan 1947’den itibaren yapılan her bir yıllık bütçeye Yunan-Türk yardımına ilişkin ödenek ayırmış ve bunun hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca Başkan Truman yardım hususunda her üç ayda bir Kongre’ye rapor sunmuştur. Bu raporlardan biri içerik açısından önemlidir. Başkan raporda; “Türkiye yardım programının düzenli bir şekilde devam ettiğini bildirmekten memnuniyet duyuyorum. Dikkatli planlama ve tedarik artık oldukça düzenli bir oranda akması beklenen teslimatlarla sonuçlanmaktadır ” diyerek yardım durumunun ilerleyişi hakkında bilgi vermiştir. Başkan , “Avrupa Kalkınma Programı kapsamında, Yunanistan ve Türkiye için gerekli olan herhangi bir ek askeri yardım, uygun zamanda, Kamu

²¹³ Executive Order 9944 Authorizing The Department of State to Administer Certain Functions Under The Foreign Assistance Act Of 1948, Executive Orders Harry S. Truman 1945-1953, HSTPLMA, s.1

²¹⁴ 181. Statement by the President on the Review of the 1948 Budget August 20, 1947, Public Papers, Harry S. Truman 1945-1953, HSTPLMA; 181. Statement by the President on the Review of the 1948 Budget August 20, 1947, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, United States Government Printing Office, Washington, 1947, Volume 3, s.395

²¹⁵ 175. Statement by the President: The Midyear Review of the Budget August 15, 1948, Harry S. Truman 1945-1953, HSTPLMA; 175. Statement by the President: The Midyear Review of the Budget August 15, 1948, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, United States Government Printing Office, Washington, 1948, Volume 4, s.445

Hukuku 75 kapsamında Kongre'den talep edilecektir''²¹⁶ diyerek Avrupa Kurtarma Kanunu kapsamına bu iki ülkenin de dahil edileceği bilgisini paylaşmıştır.

Yunan-Türk Yardım planı ile alakalı Truman'ın Radyo Haber Analistleri Derneği'nde yaptığı bir basın toplantısı dikkat çekicidir. Bu toplantıda Başkan Truman'a, adı geçen derneğin başkanı H. V. Kaltenborn, “Yunan-Türk ilişkisi üzerine iki yaklaşım vardır. Biri doğrudan askeri, diğeri ise doğrudan ekonomik olandır. Birincisi saldırganlığa karşı, diğeri ise yapıcı bir şekilde inşa etme girişimidir. Şu anda en önemli şey hangisidir?” sorusunu yöneltmiştir. Truman, “Barışçıl bir ekonomiye yapılan iç yapı ve restorasyon, özgür temelde ilgilimizi çeken şeydir. Bunu yapıyoruz, biliyorsunuz, “demokrasi” kelimesinin tanımında farklılıklar var. Bizim tanımımız dünyanın her yerinde işe yaramıyor. Zaten başlamak için çok kötüye kullanılan bir kelime. Benim fikrim, kendi halklarının yararına olacak özgür bir yönetimi başlatacakları umuduyla, bu ülkelerdeki barışçıl bir ekonominin restorasyonudur. Bu, sahip olduğumuz en önemli şeydir. Totaliter devletlerde bir fark yoktur. Onlara ne dediğiniz umurumda değil, onlara Nazi, Komünist ya da Faşist, Franco ya da başka bir şey diyorsunuz; ancak hepsi birbirine benziyor. Bizim amacımız herhangi bir ülkeye iç işinin ne olduğunu söylemek değil, iç işlerinin nasıl ele alınacağını söylemektir. Bu iç işin, bireye en fazla fayda sağlayacak çizgilerde olması üzerine umutluyuz. Haklar Bildirgesine inanıyorum. Bence Anayasamızın en önemli parçası; bireyin komşularına maddi olarak zarar vermediği sürece, hoşuna giden istediği yere götürmesi, hoşuna giden istediği şeyi yapması hakkıdır. Hükümetimizin kurulduğu temel budur ve bence bu bir hükümet için dünyanın en büyük temelidir. Totaliter Hükümetler bu şekilde çalışmıyorlar. Yeryüzünde herhangi kötü bir şeydence, dünyada barış istiyorum. Burada oturuyorum ve o kürenin ardında, dünyanın her bir yerinde herkes için iyi bir yaşam standardına sahip hammaddeler, liyakat ve mekânının olduğunu ve ne kadar büyük bir şey yapılabileceğini düşünüyorum. Öyleyse, sadece bir araya gelirse ve bugün ihtiyacımız olan şeylerin doğru şekilde dağıtılmasını sağlarsak bu olabilir” diyerek soruyu cevaplamış konuyla ilgili düşüncelerini beyan etmiştir. Truman'ın burada dikkat çektiği noktalar önemlidir. Kendisi yardımın özel niteliğinden başlayarak ne kadar evrensel bir niteliğe doğru amacı olduğunun altını çizmiştir. H. V. Kaltenborn, “Gerçekten de öyle. Fakat siz Truman Doktrini'ni sadece Yunanistan ve

²¹⁶ 28. Special Message to the Congress Transmitting Second Report on Assistance to Greece and Turkey , February 16, 1948, Harry S. Truman 1945-1953, HSTPLMA; 28. Special Message to the Congress Transmitting Second Report on Assistance to Greece and Turkey , February 16, 1948, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, United States Government Printing Office, Washington, 1948, Volume 4, s.140 (NOTE: The report is printed in House Document 534 (80th Cong., 2d sess.)

Türkiye’yi sınırlamaktan çok daha geniş tanımlıyorsunuz’’ demiş ve bu cevaptan anlaşılması gereken mesajı teyit etmiştir. Başkan Truman, bu yorum karşısında şunu söylemiştir: ‘‘Benim ilgilendiğim tek şey, dünyadaki özgür hükümeti (demokrasi) yeniden kurmak ve Birleşmiş Milletler’in çalışmasını sağlama doktrindir. ‘‘Kolonilerin bugünkü ABD’de Federal Hükümeti kurduğu gibi’’ yapmak istediğimiz budur. Bunun 15 dakika, 6 ay, 5 yıl ya da 10 yıl içinde yapılabileceğini düşünürsek, olabildiğince yanılıyorsunuz. Amerika Birleşik Devletleri Cumhuriyetini çalışma bazında elde etmemiz tam 80 yıl sürdü ve bunu başarmak için çok çalışmak zorundaydık.’’²¹⁷ Bu ifadeden Amerikan’ın dış politikalarını belirlerken kısa süreli hesaplarla değil daha uzun vadeli düşüncelerle hareket ettiği çıkarılabilir. Bu yüzden Birleşik Devletler’in ileri yıllarda Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar, Uzak Doğu ve dünyanın pek çok yerinde uyguladığı politikalara bakıldığında bunların kısa sürede oluşturulmadığı tam tersi uzun vadeli bir dış politika anlayışının sonucu olduğu açıkça görülebilir.

Amerika tarafından yapılan yardımdan dolayı Amerika ve Türkiye ilişkilerindeki samimiyet kendisini yazışmalarda da göstermektedir. Bu bağlamda Başkan Truman, Türkiye’nin bağımsızlık günü dolayısıyla bir mesaj yayınlamış ve Türkiye ile ilgili duygularını dile getirmiştir. Başkan konuşmasında; Türkiye ve Amerika ilişkilerine ve bunun önemine değinmiş, Türkiye’nin 25. Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla Amerikan halkı ile beraber, Türk halkına samimi selam ve iyi dileklerini belirtmiştir. Mesajın dikkat çeken noktası Amerika’nın Türkiye ile alakalı düşünceleridir. Şöyle ki; Başkan Truman: *‘‘Bu yıldönümünün tam anlamı, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilan edildiği çeyrek asırlık bir süre için öngörülemezdi. Biz Amerika’da, başlangıçtan itibaren Türk milletinin, Türkiye’nin ilk Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk’ün yılmaz ve boyun eğmez önderliği altında ilerlemeye kararlı mücadelesine hayranlıkla izliyoruz. İki kısa on yıl içinde gerçekleşen derin sosyal ve kültürel reformlara sempatik ilgi ile baktık. Bu hava yolculuğu çağındaki bilimdeki ilerlemeler iki ülke arasındaki mesafeyi o kadar azalttı ki iki ülkenin artık uzak bir şekilde ayrılmadığını hissediyoruz. Türk milletinin demokratik kurumların gelişimini sürdürme ve insan haklarını ve özgürlüklerini daha da ileriye götürme kararının, bu ideallerin dünyanın birçok yerinde çok acımasızca ezildiği ve yok edildiği bir zamanda hâlâ gerçekleştirilmesinden tüm Amerikalılar adına mutluyuz’’* demeci ile Amerika’nın bakış açısında Türkiye’nin

²¹⁷ 90. The President's Special Conference With the Association of Radio News Analysts, May 13, 1947, Harry S. Truman 1945-1953, HSTPLMA; 90. The President's Special Conference With the Association of Radio News Analysts, May 13, 1947, Harry S. Truman, Public Papers Of The Presidents Of The United States, 1947, Volume 3, s.238-239

önemini açıkça belirtmektedir. İlâveten Başkan konuşmasının ilerleyen kısmında bu düşüncelerini destekleyen açıklamalarda bulunmuştur. Başkan, “Türkiye’nin siyasi bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü, ABD’nin ve tüm özgürlükçü halkların güvenliği için büyük önem taşıyor. Birleşmiş Milletler Tüzüğü’nün amaç ve ilkelerine uygun olarak, 12 Mart 1947’de Türkiye’ye ve Yunanistan’a yapılan yardımın genişletilmesi için Amerikan Kongresi’ne öneride bulundum. Bu program, 2-2,5 ay sonra Amerikan Kongresi tarafından yetkilendirildiği üzere, ikinci bir yıla yani, Haziran 1949’a kadar uzatılmıştır. Türk ve Amerikan personelinin bu programda işbirliği yapmasının etkili yolu, ülkemizi birbirine bağlayan karşılıklı bağların bir başka ve en çarpıcı örneğidir” sözleriyle Türkiye’ye verilen önemi dile getirmiş ve yapılan yardımların amacını belirtmiştir. Konuşmasının son bölümünde ise Başkan, Amerika ve Türkiye arasındaki ilişkilerin, bütün milletlerin adil ve kalıcı barış yoluyla güvenliğinin sağlanması için ortak bir idealden esinlenerek güçlendirildiği ve pekiştirildiğini bunun için de duyduğu minnettarlığı dile getirmiştir.²¹⁸

3.3.MARSHALL PLANI’NDAN NATO’YA: TÜRKİYE’NİN BİRLİĞE KATILMASI

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa çok büyük bir ekonomik çöküş yaşadı, bu durum ister istemez politik anlamda hükümetleri de etkiledi. Hâlihazırda var olan iki kutuplu dünya durumu ise bu etkilerin sonuçlarını daha da ağırlaştırdı. Avrupa’nın ekonomik çöküşü Amerikan hükümeti için ciddi bir güvelik sorununu ortaya çıkardı. Avrupa’nın bu durumu Sovyet Rusya’nın kendi açısından bölgede propaganda yapmasını kolaylaştırıyordu. Bu durum Avrupa’daki demokrasiler için çok büyük bir tehdit demekti.

Amerika için önemli soru şu idi: Avrupa, Amerika için hayati bir önem taşıyor mu? Aslında bu sorunun cevabı açıktı. Amerika Sovyetler Birliği’nin Batı Avrupa’yı kontrolü altına alması onu Atlantik’e kadar ulaştıracaktı ve bu Amerika için büyük bir tehdit ortaya çıkabilirdi. Amerikan hükümeti buna asla izin veremezdi. Zaten açık olan

²¹⁸ 263. Statement by the President on the National Holiday of Turkey October 29, 1948, Public Papers Harry S. Truman 1945-1953, HSTPLMA; 263. Statement by the President on the National Holiday of Turkey October 29, 1948, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, Government Printing Office, Washington,1948, Volume 4, s.914-915

bir başka etmen de, Avrupa, endüstride, üretimde, yetenekli insan gücü, bilim adamı ve mühendislik açısından birçok konuda Amerika'nın ardında ikinci sıradaydı. Tüm bu etmenlerden dolayı Sovyetler ciddi bir şekilde Avrupa'yı tehdit etmekteydi. Amerika ise Avrupa'ya yardım edebilecek tek ülke idi ve bu etmenler Amerika'nın kendi güvenlik politikaları açısından da çok önemliydi. Bu nedenle Amerika Avrupa'ya yardım yolları bulmaya çalıştı.²¹⁹

ABD'li politikacılara, İngilizlerin Yunanistan ve Türkiye'den yardım konusunda çekilmelerinde bıraktıkları boşluğa adım atmalarına neden olan ruh, Amerikan hükümetine Avrupa için büyük bir rehabilitasyon programı yürütme konusunda da öncülük etti.²²⁰ Truman Doktrininden üç ay sonra, Amerika Dışişleri Bakanı George C. Marshall, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde verdiği bir nutuk ile Avrupa Kalkınma Programını, halk arasında bilinen adıyla Marshall Planı'nı açıklamıştı. Savaştan yorgun ve yıpranmış olarak çıkan Avrupa'nın hem ekonomik hem de askeri olarak yardıma ihtiyacı vardı. Bu nedenle Marshall açıkladığı programında, Avrupa'nın sadece Amerikan yardımı ile yeniden ekonomik anlamda inşa edilebileceğini ve bu yardımlarla Avrupa'nın kendisini düzeltebileceğini²²¹ bununla beraber Avrupa ülkelerinin her şeyden önce kendi aralarında bir ekonomik işbirliğine girişmeleri gerektiği fikrini savunmuştur. Nihayet Marshall Planı programını görüşmek üzere 27 Haziran 1947'de Paris'te bir toplantı yapılmıştır.²²² 11 Eylül 1947'de, Müzakere Komitesi tarafından Kongre'ye gönderilen beş yıllık ekonomik kalkınma planı, aylar süren görüşmeden sonra, kongre dış yardım programının revize edilmiş halini onayladı. Truman, 2 Nisan 1948'de programı derhal onayladıktan sonra ve alıcı ülkelerdeki modernizasyon projelerinin uygulanmasını denetlemek için Ekonomik İşbirliği İdaresini kurdu.²²³ Ekonomik İşbirliği İdaresi'nin görevleri şunlardır:

1. Herhangi bir maddenin her hangi bir yerden temini,

²¹⁹ John Spanier, *a.g.e.*, s.48

²²⁰ George S. Harris, *a.g.e.*, s.31

²²¹ Burçak Keskin Kozat, "Reinterpreting Turkey's Marshall Plan: Of Machine, Experts, and Knowledge", *American Turkish Encounters Politics and Culture 1830-1989*, (Editörler) Nur Bilge Criss vd., Cambridge Scholars Publishing, United Kingdom 2011, s.183

²²² Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.445

²²³ Burçak Keskin Kozat, *a.g.e.*, s.183

2. Bu maddelerin yönlendirilmesi, depolanması ve nakliye dahil hizmet temini,
3. Teknik malumat ve yardım temini,
4. Ticaret gemileri kiralanması,
5. Herhangi bir madde ve hizmetin transferidir.

Bu hizmetler şu üç şekilde yerine getirilebilir:

A) Avans vermek veya yapılan masrafları iade etmek suretiyle,

B) Amerika Hükümeti'nin muhtelif Kurum ve Kuruluşlarının imkân ve hizmetlerinden istifade ettirmek suretiyle,

C) Amerika vatandaşları veya hükmi şahsiyetleri tarafından yapılacak yatırımların 14 yıl müddetle garanti edilmesi suretiyle.²²⁴

Marshall planı, ilan edildikten sonra Ankara makamlarını bu projeye nasıl dahil olabilecekleri konusunda acil bir sorunla karşı karşıya bıraktı. Aslında Amerikan planlamacıları Truman Doktrini ile Türkiye'nin acil yardım şartlarının yerine getirildiğine inanıyorlardı. Türkiye'nin ihtiyaçlarını araştırmak için General Lunsford Oliver'in yönetiminde bir misyon, Türkiye ekonomisinin temelde sağlam olduğunu bildirdi. Misyon, Türkiye'nin beş yıllığına askeri yardım almasını önerdi, daha sonra Oliver Kurulu Türkleri büyük ölçüde kendi kendine yeterli kılmak için girişimleri hızlandırdı. Aslında bu Amerikalı danışmanlar, Türkiye'nin düşük ekonomik kalkınma seviyesi göz önüne alındığında, yüksek bir yatırım oranının emici kapasiteyi aşacağı ve enflasyona yol açacağı sonucuna vardı. Bu nedenle, uluslararası kredi kuruluşlarının, Türkiye için öngördüğü sınırlı yardım gereksinimlerini karşılayabileceklerine inanıyorlardı.²²⁵ Oliver Kurulu'nun Türk makamlarına danışarak hazırladığı rapora göre; “Yardım Yasası” çerçevesinde Türkiye'ye sağlanacak 100 Milyon dolar şu şekilde dağıtılmalıydı:

- a) Türkiye'nin savunması açısından büyük önem taşıyan yol yapımı ve bakımı için 5 000 000 dolar,

²²⁴ Marshall Planı Hakkında Not, Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No:2/3-16, Fihrist No:740-3, s.4

²²⁵ George S. Harris, *a.g.e.*, s.31

- b) Donanmaya teknik yardım ve donanma mensuplarının teknik eğitimi için 14 000 000 dolar;
- c) Hava Kuvvetleri'ne teknik yardım ve Hava Kuvvetleri mensuplarının teknik eğitimi için 26 000 000 dolar;
- d) Kara Kuvvetleri'ne teknik yardım ve Kara Kuvvetleri mensuplarının teknik eğitimi için 48 000 000 dolar;
- e) Tersanelerin onarımı için 5 000 000 dolar.

Oliver Kurulu raporu, Amerikan Hükümeti'nin kendi açısından Türkiye konusunda belirlediği hedeflerini gerçekleştirmeye yöneliktir. Mesela; karayollarının yapımı, bir Sovyet saldırısı karşısında ikmal olanaklarının sağlanması ile ilgilidir.²²⁶

Bu şartlar altında Amerikan politikacılarının bazıları Marshall Planı'nda, Türkiye için küçük bir bölüm ayrılmasını teklif etmişlerdir. Bunun nedeni ise Türkiye'nin savaşa katılmamasından dolayı Avrupa Ülkelerine nazaran daha iyi durumda olmasıdır. Truman'ın danışmanları ise, Türkiye'nin ekonomisinin savaş boyunca kötü etkilendiğini bu nedenle Avrupa Kalkınma Planı'ndan (bilinen adıyla Marshall Planı) Türkiye'nin desteklenmesi gerektiğini özellikle acilen tarımsal faaliyetleri, topraklarının verimliliğini artıracak ürünler ve tarımda kullanılacak makineler açısından desteklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Amerika Hükümeti “*cash-and-carry basis*” ver parayı götür ürünü esasına göre Türkiye'ye gerekli ekipmanlar konusunda yardım etmeyi teklif etmiştir. Türkiye bunun üzerine Temmuz 1947'de Paris'e bir heyet göndererek; ekonomik gelişme için beş yıllığına 615 milyon dolara dış yardıma ihtiyacı olduğunu ve ayrıca savunma harcamalarının Türkiye'ye ağır bir ekonomik yükümlülük olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Amerikan Hükümeti, Türkiye'ye başlangıç olarak 10 milyon dolar kredi vermiştir.²²⁷

Türkiye savaşa katılmamasına rağmen savaştan özellikle ekonomisi tarıma dayalı olduğu için olumsuz anlamda etkilenmiştir. Zira güvenliği gerekçesiyle erkek nüfusun askere alınması ve ordunun iâşesini sağlamak için tüm gelirlerin büyük bir kısmını da savunmaya aktarmasından dolayı Tarım sektörü olumsuz etkilenmiştir. Ancak bu olumsuzluğa rağmen Türkiye'nin savaşa katılan ülkelere göre daha iyi konumda

²²⁶ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.227-228

²²⁷ George S. Harris, *a.g.e.*, s.31-32

olması ve Amerika'dan aldığı yardımlarla tarımda verimliliği artırması ve bu ürünlerin dış piyasaya sunulması Türkiye'ye ekonomik anlamda olumlu etki etmiştir. Bununla beraber iç piyasada da buna bağlı olarak fiyatların artmasıyla ülke içerisinde karaborsacılığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kısacası Türkiye, bu durumdan hem olumlu hem de olumsuz anlamda etkilenmiştir.²²⁸

Türkiye açısından Marshall Planı'nın amacı; Türkiye'nin tarımsal gelişimini sağlamaktır. Bu amaçla 1948-1952 yılları arasında Amerikan Hükümeti, Türkiye'ye 300 milyon dolar yardım sağlanarak, tarım sektörüne %60 yatırım yapılmıştır. Türkiye yapılan bu yardım sayesinde tarımsal verimlilikte ciddi bir artış olmuş özellikle 1953 yılı itibarıyla Türkiye, dünyanın bir numaralı buğday ihracatçısı haline gelmiştir. Marshall Planı ile yapılan yardımlar sadece tarım sektörünü değil askeri modernizasyona da büyük ve olumlu etkiler sağlamıştır. Ancak hem tarımda hem de askeriyede ki bu mekanik modernizasyon Türkiye'de petrol ürünlerine olan ihtiyacı daha da çoğaltmıştır. Yine de, Amerikan yardımının etkisi açıkça faydalı olmuş, hızla artan nüfusun devasa zorluğuyla karşı karşıya kalan tarım sektörüne gerekli dinamizmi etkilemeye hizmet etmiştir. Ayrıca ekonomik anlamda böyle bir ölçekte yardım sağlanması, Türk makamlarını da ekonomik gerçeklikten izole etme eğilimindeydi. Marshall Planı deneyiminin çığır açan erken başarıları, Türk politikacılarına, yaşamın istikrarlı bir büyümesinden ödün vermeden hızlı bir gelişme gerçekleştirme beklentilerini abarttı. Sonuç olarak, Türk politikacılar, projelerin ekonomik kriterlere dayalı olması konusundaki Amerika'nın ısrarına karşı son derece dirençli hale geldiler, böylece, bu durum 1950'lerin ortalarında yardım konusunda Türkiye ile ABD arasındaki resmi ilişkilerde ciddi ihtilaflara yol açan zemin hazırladı. Aynı zamanda, Marshall Planı'nın tarıma vurgusu, hükümetin köylü kitlelerine yönelimini teşvik etti. 1950'de iktidara gelen Menderes Hükümeti'nde, kırsal sektördeki bu yoğunlaşma, geleneksel elit güç merkezleri için küçülen bir DP ile ilişkilendirildi. Buna karşılık, DP tarafından bu önemli unsurların yabancılaşması; Washington'un, ne arzuladığı ne de çoğu zaman tanıdığı bir şey olan, 1960'ta sivil rejimi çökertecek askeri ayaklanmalar için sahneyi kuracaktı. Bu yabancılaşma, aynı zamanda Amerika

²²⁸ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, s.402-403

Birleşik Devletleri'ne kentsel kalkınmaya karşı bir güç imajında da katkıda bulunmuştur.²²⁹

Marshall Planı dahilinde Türkiye Yapılan yardımlar doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki yoldan yapılmıştır. Doğrudan olan yardımlar Amerika'da kullanılmak üzere verilen ve oradaki satın alma, nakliye ve teknik yardım işlerinde kullanılan dolarlardır. Dolaylı yardım ise, Amerika tarafından verilen dolarların Avrupa'da yapılacak satın almalarda ve ödemeler dengesi açıklarında kullanılmasıdır. Doğrudan doğruya yardım, kredi veya hibe şeklinde yapılmaktadır. Dolaylı yardım ise hibe şeklindedir.²³⁰ Türkiye 1948/49, 1949/50 ve 1950/51 olmak üzere üç devrede Marshall Planı dâhilinde toplam 251.591.000 \$ doğrudan ve dolaylı olarak Amerika'dan yardım almıştır.²³¹

Marshall Planı'na ek olarak 1949'da Başkan Truman tarafından Kongre'ye bir askeri yardım programı teklif edilmiştir. Bu yardım Marshall Planı'nın askeri gayelerini tamamlamak amacıyla Avrupa'ya yapılacak askeri yardımları ihtiva etmektedir. Yardım programı Kongre'ye sunulmadan önce bir kitapçık haline getirilmiş ve yardımın içeriği her yönüyle ele alınmıştır. Bu yardımın amacı ve genel hatları hususunda Kongre'ye sunulan raporda şu bilgiler verilmiştir. *“Tasarının amacı, Kuzey Atlantik Antlaşması ülkelerine (\$1.000.000.000), Yunanistan ve Türkiye'ye (\$ 211.370.000), İran, Kore ve Filipinler'e (\$ 27.640.000), genel alan ve Çin'e (\$ 75.000.000) askeri yardım sağlamak için fonların tahsis edilmesine ve irtibat yetkisine izin vererek, dış politikayı teşvik etmek ve otoriteye izin vererek ABD'nin savunmasını sağlamaktır. Kuzey Atlantik bölgesinin çoğu ve Kuzey Atlantik Antlaşması kapsamında kurulan Konsey ve Savunma Komitesi tarafından savunma planlarının geliştirilmesini kolaylaştırmaktır. Program 1 yıllık olmasına rağmen, belirli malzemelerin ve ekipmanların sevkiyatı ikinci yıla girecektir. Tasarı, kendi savunma kuruluşumuzun askeri rezervlerini korumak için yeterli güvenceyi sağlamaktadır.”*²³²

²²⁹ George S.Harris, *a.g.e.*, s.33-34

²³⁰ Marshall Yardımı Hakkında Not, Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi, Yer No:3/2-3 Fihrist No:947, s.1

²³¹ *A.g.b.*, Yer No:3/2-3 Fihrist No:947-1, s.2

²³² Military Assistance Program Report of the Committee on Foreign Relations and the Committee on Armed Services on H.R. 5895, An Act to Promote The Foreign Policy And Provide For The Defence And General Welfare Of The United States By Furnishing Military Assistance To Foreign Nations, 81st Congress 1st Session, Report No:1068, United States Government Printing Office, Washington, 1949, s.1 ; Military Assistance Program, Report of the Committee on Foreign Relations and the Committee on Armed Services on H.R. 5895,

Raporda bu Askeri yardımın Amerikan dış politikası açısından önemi de açıklanmıştır: “Komite, önerilen askeri yardım programının ABD’nin dış ilişkilerde amaçlarına ulaşmak için gerekli olduğuna inanıyor. Program, ABD ve diğer özgür ulusların dayanabileceği ve başarılı olabileceği barış ve güvenlik koşullarının sağlanması amacıyla dış politikamızın diğer unsurlarını desteklemek ve güçlendirmek için tasarlanmıştır. Bu program, Amerika Birleşik Devletleri dış politikasının tamamı ile ilgisi olmayan, yalıtılmış bir mevzuat parçası olarak kabul edilemez. Bu, dünya barışı ve güvenliğinin nedenine büyük ölçüde katkıda bulunan bir dizi önlemden biridir. Birleşik Milletler aracılığıyla kolektif güvenlik arayışına girdik ve Sovyetlerin uzlaşmazlık arayışı içinde şimdiye dek engellenmiş olmasına rağmen, kolektif güvenlik hareketine öncülük etmeye devam ettik. Bağımsızlıklarının korunduğu Yunanistan ve Türkiye’ye yardım sağladık. Ekonomik iyileşme sağlamak için kendimizi Avrupa ülkeleriyle devasa bir çaba içinde tuttuk... Son zamanlarda, Kuzey Atlantik Antlaşması’nda diğer on ulusla bir araya geldik. Askeri yardım programı, bu politikaların başardığı ivmeyi sürdürecektir. Komite, Birleşik Devletlerin dünyadaki barış ve güvenliği sağlamak için diğer özgür ülkelerle işbirliği içinde konuştuğu olumlu ve güçlü eylemi sürdürmenin önemli bir adım olduğunu düşünüyor.”²³³ Adı geçen raporda yapılacak askeri yardımların miktarları tablolar şeklinde detaylarıyla verilmiştir. Bu tablolardan birinde Türkiye ve Yunanistan’ın askeri giderleri 211.370.000 milyon dolar olarak belirlenmiştir.²³⁴ Ayrıca bu rapor güvenlik politikaları kapsamında dünya üzerinde bu politikaların uygulanacağı ülkeleri ve bölgeleri gösteren haritayı da içermektedir.²³⁵ Rapor 13 Eylül (yasama günü, 3 Eylül), 1949 tarihinde kabul edilmiştir.²³⁶ Türkiye’de NATO’ya girinceye kadar bu kanun içinde ayrı bir başlık altında konulan ödeneklerden yardım görmüştür.²³⁷

Raporda Türkiye’ye yapılacak askeri yardım ile ilgili bir bölüm de yer almaktadır. Buna göre; “Türkiye’ye yardım programı, Türkiye’nin toprak bütünlüğünü koruma yeteneğini arttırmak ve Yakın Doğu’da dengeleyici bir etki olarak rolünü sürdürmek üzere tasarlanmıştır. Türkiye ekonomisinin destekleme dâhilinde olacak donanım ve eğitime sahip,

September 13, 1949. Truman Papers, White House Records Office Files. October 6, 1949 (H.R. 4289-H.R.5895), The Development of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) Research File, HSTPLMA, s.1

²³³ A.g.b., s.3-5

²³⁴ A.g.b., s.14-15

²³⁵ A.g.b., s.4

²³⁶ A.g.b., s.1

²³⁷ Mehmet Gönübol - Haluk Ülman, a.g.e., s.209

*amaç Türklerin daha küçük ama daha etkili bir askeri kuruluşa sahip olmasını sağlamak. Amerikan yardımı, Türk halkının ulusal savunmalarını geliştirmelerini sağlarken, aynı zamanda ekonomilerini güçlendirecek önlemleri alır. Türkiye'nin Ortadoğu'nun güvenlik yapısında hayati bir konuma sahip olduğu açıktır. Komite, Türkiye'nin bağımsız, ekonomik açıdan güçlü, sosyal açıdan gelişmiş bir ülke olarak muhafazasının Amerika Birleşik Devletleri için büyük önem taşıdığına inanmaktadır. Sağlanan yardım, Türk halkının, söz konusu ülke üzerindeki Sovyet baskısının azaltılmasında yansıtılan saldırganlığa karşı koyma konusundaki kararlılığını ve kabiliyetini arttırdı. Önerilen program, Türk silahlı kuvvetlerinin tamamen etkili olması için gerekli olan modernizasyon için mevcut planların sürdürülmesine yardımcı olacaktır. Türk silahlı kuvvetlerinin seçilmiş birimleri için sınırlı miktarda modern ekipman, bakım ve yedek parça transferi öngörülmektedir.*²³⁸ Bu bölüm Amerikan Hükümeti'nin Türkiye hakkındaki düşüncelerini net bir biçimde yansıtması ve Türkiye'nin ABD için önemini anlama bakımından mühimdir.

Truman yardımların gerekçe ve amacını Kongre'ye şöyle açıklamıştır: “Dünya barış ve ulusal güvenlik programımızı devam ettirmek ve güçlendirmek için, Kongre'nin, özgür uluslara, kendilerini saldırganlık tehdidine karşı korumalarını sağlamak ve dünya barışı kolektif savunmasına daha etkili bir şekilde katkıda bulunmaları için askeri yardımı yetkilendiren yasa tasarısını Kongre'ye tavsiye ediyorum. Bu tür mevzuat, milletler arasında hukuk ve düzeni sürdürme kapasitesine sahip uluslararası bir yapı oluşturma çabalarımızın önemli bir parçasıdır. Diğer serbest ulusların refahı ve güvenliği, uluslararası düzenin koşullarını sağlamadaki başarımıza bağlıdır. Uluslararası ekonomik programlarımızı ve özellikle istikrarlı bir dünya inşa etmek için çok hayati olan Avrupa Kalkınma Programını desteklemek için saldırganlık tehlikesine karşı artan güvencelere ihtiyaç vardır...”²³⁹

Saldırganlıkla tehdit edilen ülkelere doğrudan askeri ve diplomatik yardımlar verdik. Yunanistan ve Türkiye'ye olan yardımımızla, uluslararası barış ilkelerinin egemen olması durumunda, özgür milletlerin, saldırganlığa karşı direnme isteğinin olduğu kadar araçlara da sahip olmaları gerektiğini gördük... Barışı korumak için askeri araçların hazırlanması sadece Amerika Birleşik Devletleri'nin güvenliği için değil, aynı zamanda güvenli ve başarılı bir dünya toplumu inşa etmek için de gereklidir... Etkili olmak için, kendilerini savunmak için

²³⁸ A.g.b., s.11

²³⁹ 163. Special Message to the Congress on the Need for a Military Aid Program, July 25, 1949, Public Papers Harry S. Truman 1945-1953, HSTPLMA; 163. Special Message to the Congress on the Need for a Military Aid Program, July 25, 1949, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, Government Printing Office, Washington, 1949, Volume 5, s.395

diğer milletlere sağlayacağımız yardımlar önceden planlanmalıdır. Bu yardımlar israf edilmemelidir. Kendi güvenliğimizin gerçeklerini karşılamak için dikkatli bir şekilde tahsis edilmelidir. Her şeyden önce, iyileşme ve siyasi istikrara yönelik hâlihazırda kazandığımız ivmeyi kaybetmemek için derhal bir yardım programı başlatmak acil bir durumdur.

Bu genel gereksinimlere, yardımın gerekli olduğu özel durumlar dikkate alınarak keskin bir vurgu yapmaktayız. Birçok endişeli hükümet askeri yardımımızı talep etti. Bu talepler arasında, Batı Avrupa ülkelerinden gelenlerden daha anlamlı bir çağrı olamaz. Bu hükümetlerin bize dönmesi ve onlara yardım etmemiz tamamen mantıklıdır. Onların savunması bizim savunmamızdır ve bizim için derin bir endişe kaynağıdır. Bir kuşakta iki kez, özgürlüğümüzü ve diğer demokratik ülkelerin özgürlüğünü korumak için saldırgan uluslara karşı savaşmak için onlarla birlikte olmak zorunda olduğumuzu gördük.²⁴⁰

Son dört yılda Batı Avrupa'nın özgür milletlerinin başlıca görevi savaştan paramparça olmuş ekonomilerini yeniden kurmaktır. Bu görevin doğal zorlukları, Avrupa'daki toparlanmayı engellemek için elinden geleni yapan Sovyetler Birliği'nin dış politikası tarafından ağırlaştırılmıştır. Tam ekonomik iyileşme, barışçıl koşullar ve iş gücü, sanayi ve tarım işleri, uluslararası şiddetin patlamasının yol açmayacağı güvencesini gerektirir. Bu şartlar yerine, Sovyetler Birliği, şiddet propagandasıyla, dünya komünist hareketinin komplo faaliyetlerinin manipülasyonu ve tarihin en büyük ordularından birini idamesiyle, bir korku ve tehlike atmosferi yaratmıştır.

Yunanistan ve Türkiye'nin maruz kaldığı tehditler ve baskılar, Yunanistan'da ve Berlin'de yaşananlar karşısında, komünist kontrol altındaki ülkelerde insan özgürlüğünün bastırılması ışığında, Batı Avrupa ülkeleri, kendileri için bir askeri savunmanın gerekliliğini göz ardı edememiştir. Onlar, Sovyetler Birliği'nin müttefik olduğu ve dostluğunu ilan ettiği uluslara son zamanlarda ne yaptığını gördüler. Sovyetler Birliği'nin kitlesel askeri gücünün gölgesinde faaliyet gösteren bir komünist darbenin, tek seferde, demokratik özgürlükleri ve dost bir ulusun siyasi bağımsızlığını nasıl devirebileceğini gözlemlediler. Bu deneyimin bir sonucu olarak ve tarihin en yıkıcı savaşlarının Avrupa'da ortaya çıkması gerçeğinin ışığında, Batılı Devletler, siyasi kurumlarını barındıracak ve kendi ekonomik ve sosyal hayatlarının yeniden doğuşunu sağlamak için saldırganlığa karşı bir kalkan bulundurmaları gerektiğini fark ettiler...

Avrupa ülkelerinin, askeri masrafları yaklaşık beş buçuk milyar dolara eşitti. Bu, ekonomik iyileşmeleri için gerekli olan sivil üretime ciddi bir şekilde müdahale etmeden

²⁴⁰ A.g.b., s.396

harcayabilecekleri en yüksek miktardır.²⁴¹ Bununla birlikte, bu miktar, bu ülkeleri ihtiyaç duydukları korumayı sağlayacak kadar yeterli değildir. Onlar, ekonomik istikrarını sağlamak ve savunma tesislerini gerekli seviyelere getirmek için gerekli tesisleri ve malzemeleri yedekleyememektedirler. Kendileri için gerekli donanımına sahip değiller, savunma için gerekli olan bazı maddelere ihtiyaçları var. Bu nedenle, onlar, saldırganları itmeyi ve halklarının kaygılarını hafifletmeyi daha kolay hale getirecek gerekli silah ve teçhizat marjını sağlama konusunda acil yardım talepleriyle bize geldiler... Bu ülkeler için önerdiğimiz askeri yardım, onların mobil savunma kuvvetleri oluşturmaya yardımcı olmak için gerekli olanla sınırlı olacaktır. Amacımız, bu ulusların mümkün olan en kısa sürede, iç düzeni koruyabilen ve dış saldırganlığın başlangıç safhalarına direnebilen, derlitoplu ve etkin şekilde eğitilmiş kuvvetlerle donatıldığını görmektir.”²⁴² Truman bu sözleriyle yapılan ve yapılacak yardımların gerekçe ve amacı açıklamış ve bunun Amerika nezdindeki önemini vurgulamıştır. Bu yardımların ana nedeni Amerika’nın o günkü durumdan faydalanarak kendi dış politikasını uygulama alanı oluşturmaları ve dünya politikalarına ileriki dönemde yön vermesini sağlayacak kendisi için önemli bir fırsat olması çıkarılabilir. Truman daha sonra Kongre konuşmasına yardımın nasıl yapılacağı hakkında bilgi vererek devam etmiştir. Truman: “Bu ülkelere üç tür yardım sağlamanızı öneriyorum: Birincisi, ekonomik kurtarma çabalarını bozmadan kendi askeri ürünlerini üretmelerini sağlamak için sınırlı miktarda dolar yardımı; ikincisi, askeri teçhizatın bazı temel unsurlarının doğrudan transferi ve üçüncü olarak, askeri teçhizatın üretimi ve kullanımı konusunda uzmanların yardımı ve personel eğitimi. Böyle bir program, bu ülkelerin iyileşmelerine engel olmaksızın savunmaları için gerekli olan öğeleri edinmelerini sağlayacaktır...”

Şu anda, saldırganlığa en fazla caydırıcı olan askeri güç ABD’de, Avrupa’dan üç bin mil uzaktadır. Birleşik Devletler’in, saldırganlık durumunda, Batı Avrupa’nın halklarının, kendi güçlerinin toplanabilmesinden önce istila edilmesine izin verme niyetinde olmadığı açıkça belirtilmelidir. Şimdi önerilmiş olan askeri yardım programı, bu konuda amacımızın somut bir teminatıdır.”²⁴³

Başkan Truman konuşmasında ayrıca Türkiye ve Yunanistan’a yapılan yardımlar hakkında da bilgi vermiştir. Truman: “Batı Avrupa dışında, Yunanistan ve Türkiye’ye bir askeri yardım programına girdik. Bu program Mayıs 1947’den beri yürürlüktedir.

²⁴¹ A.g.b., s.397

²⁴² A.g.b., s.398

²⁴³ A.g.b., s.398

Yunanistan'da, yurtdışından desteklenen gerilla savaşı biçimindeki komünist çaba ve onun bu özgür ulusun siyasi bağımsızlığını devirmeyi amaçlayan girişimi, bizim Yunanistan'a yardımımız sayesinde kontrol edildi... Türkiye'de yardımımız, Sovyetler Birliği'nin esas olarak tarım ekonomisine uyguladığı tehdit ve baskısını sonrasında da askeri hazırlık yükünü azaltmıştır. Türk savunma sistemi iyileştirilmiş olmasına rağmen, bazı Türk savunma birimlerinin modernizasyonu için ilave ekipman ve bakım parçaları gerekmektedir.''²⁴⁴ Bu açıklamadan Truman yardımlarının daha çok askeriye ve tarım alanlarında sağlandığı bunun ana nedeninin Türkiye'nin ekonomisinin tarıma dayalı olması ve tarımdan elde edilen gelirlerin büyük kısmının ülkenin güvenliği için savunma harcamalarına yönlendirilmesi sonucuna ulaşılabiliriz. Bu nedenle Truman Sovyet baskısına karşı Türkiye'ye özellikle bu iki alanda yardım sağlayarak onu rahatlatmıştır. Türkiye'nin kendine yetebilecek bir duruma gelmesini sağlamak, Truman'ın Orta Doğu'ya açılan kapıları da güvence altına almasını sağlaması anlamına geliyordu. Bu bakımdan Amerika'nın bu yardımlarının kendi güvenlik anlayışı kapsamında önemli bir yer tuttuğu anlaşılabılır.

Başkan Truman Amerika'nın dünyanın diğer bölgelerindeki ülkelere askeri yardım sunma zorunluluğu ile karşı karşıya olduğunu belirttikten sonra bu ülkelere yapılan yardımlar ve sonuçları hakkında bilgi vererek konuşmasına devam etmiştir. Bu ülkeler arasında İran, Filipinler ve Kore'ye önemli yardımlar yapıldığını ifade etmiştir.²⁴⁵

Amerika yardım planları yaparken ve yardım alacak ülkeleri belirlerken stratejik anlamda mühim olan bölgelere öncelik verildiği görülmektedir. Nitekim Amerika'nın yardım yaptığı ülkelerin daha sonra dünya politikalarını etkileyen kilit noktalar olduğu görülmektedir. Bunun en önemli örneği ilerleyen zamanlarda birçok sorunun ortaya çıktığı Ortadoğu ve Uzak Doğu'dur. Bu bölgeler uzun süren politik çıkar alanları halinde, zaman zaman küçük zaman zaman ise büyük ölçekte çatışmaların yaşandığı bölgeler olmuştur. Amerikan Hükümeti'nin dış politikalarının çok yönlü ve uzun vadede hesaplanarak uygulamaya konulmuş politikalar olduğu düşünülünce ve ana problemin Amerika Birleşik Devletleri'nin güvenliği ve çıkarları olduğundan ve buna ilaveten Amerikan'ın dünyaya yön veren ekonomik gücü elinde bulundurmasından dolayı, Amerikalılar, bu politikaları uygulamada kendilerini haklı görmüşlerdir.

²⁴⁴ A.g.b., s. 398-399

²⁴⁵ A.g.b., s. 399

Başkan konuşmasının son bölümünde yapılacak yardımların miktarına, bunların nasıl kullanılacağına ve sonlandırılacağına dair bilgiler vermiştir. Truman: “*Şu anda planlanan tüm hibe programları için 1950 mali yılı için yeni ödeneklerde ihtiyaç duyulacak toplam, acil durumlar için bir marjla birlikte, yaklaşık 1.450.000.000 \$’dır. Bu programlar kapsamında tedarik edilecek malzemelerin büyük kısmı önümüzdeki iki yıl içinde teslim edilecektir. Bu toplamdan 50.000.000 \$’ı yakın zamanda, mevcut izinler çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye’ye olan askeri yardım programımızın devam etmesi için talep edildi. 1.400.000.000 ABD Doları için yeni yetkilendirme gerekli olacaktır... Toplamın büyük kısmı Batı Avrupa ülkelerinin ihtiyaçlarına ayrılmalıdır. Belirli meblağların belirli ülkelere önceden taahhüt edilmesi önerilmemektedir çünkü Başkan şartlar gerektirdiğinde tahsisat yapabilmelidir...*

Sağladığımız yardım, bu ülkelerin kendilerinin harcayacağı sadece küçük bir bölümü oluşturacaktır. Karşılıklı yardım sağlamak ve donatılan ekipmanın doğru kullanımını sağlamak için alıcılarla anlaşmalar yapılacaktır. Alıcı ülkelerin, üzerinde anlaşmaya varılan coğrafi alanların korunmasına sunulan maddelerin kullanımını sınırlamaları istenecek ve ABD’nin izni olmadan başka ülkelere aktarılmasına izin verilmeyecektir. Başkan yardımımızı istediği zaman feshetme yetkisine sahip olmalıdır. Bir alıcının, programın politikaları ve amaçlarıyla ya da Birleşmiş Milletler Şartı kapsamındaki yükümlülükleriyle tutarsız bir şekilde davrandığı durumlarda, yardım sona erdirilecektir.”²⁴⁶

Truman son olarak: “*Önerilen program, askeri yardım için en acil mevcut ihtiyaçları kapsamaktadır. Askerî yardımın ne kadar sürmesinin gerekli olacağı, öngörülemeyen birçok faktöre bağlıdır. . Bizim yükümüz, barış için programın getirileri arttıkça azalacaktır. Gelişen ekonomik iyileşme, serbest ülkelerin kendi savunma önlemlerinin giderinden daha büyük bir pay almasını sağlayacaktır. Uluslararası farklılıkların barışçıl bir şekilde çözümüne doğru ilerleme, şiddet tehdidini azaltacak ve hazırlık maliyetini hafifletecektir. Sonuçta, Birleşmiş Milletlerin barışçıl ilkeleri tam anlamıyla gerçekleştiğinde, barışın korunması bu örgütün güvenlik kuvvetlerine atanabilir... Bu askeri yardım programı tamamen karakterde savunmacıdır. Özgür ulusların savunma kurumlarını güçlendirerek, dünya halklarının barışçıl bir geleceğe güvenini artıracak ve dünya toparlanmasının büyümesini koruyacaktır...”* diyerek Kongre’ye hitabını sonlandırmıştır. 6 Ekim 1949’da, Başkan, 1949 Karşılıklı Savunma Yardım Kanunu’nu öngören bir tasarıyı onaylamıştır.²⁴⁷

²⁴⁶ A.g.b., s.399

²⁴⁷ A.g.b., s.400

Başkan Truman Marshall planı ve Askeri Yardım Programı'ndan sonra uluslararası politika açısından bir önemli Program daha hazırlamıştır. Bu program Karşılıklı Güvenlik Anlaşması'dır. Bu program içerik olarak adı geçen iki programa benzemekle beraber uluslararası politika açısından genel bir programdır. 10 Ekim 1951' de Başkan Truman tarafından imzalanan anlaşma daha önce 24 Mayıs 1951'de Kongre'ye sunulmuştur.

Başkan Truman Program hakkında şu bilgileri vermiştir. *“Silahlı Kuvvetlerimiz ve Karşılıklı Güvenlik Programımız birbirine bağlıdır. Biri diğerine dayanıyor. Her birinin amacı Amerika Birleşik Devletleri'nin güvenliğidir, Amerikan halkının güvenliği ve saldırıya karşı ülkenin güvenliği ve dünya toplumunun yasalara saygılı üyeleri olarak hak ve özgürlüklerimizin güvenliğidir.*

Ülkemiz, dünyadaki bütün uluslardan daha fazla ekonomik güce ve daha büyük potansiyel askeri güce sahiptir. Ama biz yalnız değiliz, yalnız kalmamalıyız. Dünyanın geri kalanı bölünmüş, boyun eğdirilmiş ve Kremlin tarafından bize karşı örgütlenmişse uygarlığımızı koruyamayız.

Bu gerçek ve korkunç bir tehlikedir. Fakat bunun üstesinden gelinebilir. Bunu yapmak için özgür dünyanın geri kalanıyla birlikte çalışmalıyız; ortak savunma planlarında diğer özgür milletlere katılmalıyız; ekonomik gücümüzü ortak iyilik için onlarınkiyle paylaşmalıyız ve dünya özgürlüğünün komünist hayallerini imkânsız kılmak için gerekli olan askeri ve ekonomik gücü inşa etmek için diğer özgür ülkelere yardım etmeliyiz. Bu zor sağduyulu ve sağlam bir ekonomidir. Karşılıklı Güvenlik Programı kapsamında harcanan dolarlar, güvenliğimizi desteklemek için, aynı fon harcamasıyla evde yapabileceğimizden daha fazla güç sağlayacaktır.”²⁴⁸

Başkan Truman'ın bu sözlerle tek başına bir güvenlik anlayışı yerine küresel anlamda bir güvenlik anlayışı benimsemenin önemini vurgulamıştır. Buradan uygulanmak istenen bu küresel politikanın dünya geneline güvenlik anlamında daha kalıcı bir sonuç sağlayacağı ve bunun uzun vadede tüm devletler için ekonomik anlamda da daha az külfetli olacağı göz önüne alınırsa pratikte daha mantıklı bir uygulama olduğu

²⁴⁸ 114. Special Message to the Congress on the Mutual Security Program May 24, 1951, Public Papers Harry S. Truman 1945-1953, HSTPLMA; 114. Special Message to the Congress on the Mutual Security Program May 24, 1951, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, United States Government Printing Office, Washington, 1965, s.302

anlaşılabilir. Bu uygulamanın tek dezavantajı ise bu politikanın uygulayıcıları içerisindeki güçlü devletlere daha fazla fayda sağlaması ve onların diğer devletler üzerindeki ekonomik ve politik üstünlüğünü kullanarak bu devletlerin üzerinde nüfuzunu artırabileceği ihtimalidir.

Truman Programının kapsamı ve amacı hakkında: *“Birleşik Devletler, komünist saldırı tehdidine karşı silahlı kuvvetler inşa eden Avrupa’nın ve dünyanın diğer bölgelerinde bir dizi serbest ülkeye tank, silah ve uçak gönderecek. Aynı zamanda bir dizi ülkeye, açlık ve hastalıkla mücadele etmek ve komünizm müttefiklerini fethetmek için silah, tohum, ilaç ve teknik yardım sağlayan makine ve materyallerden oluşan ekonomik yardım da göndereceğiz... Bu Karşılıklı Güvenlik Programı, Karşılıklı Savunma Yardımı Programının silah yardımı, Avrupa için ekonomik yardım (şimdi esas olarak yeniden silahlanmanın desteklenmesi) ve daha az gelişmiş alanlara yönelik ekonomik yardımımız dahil olmak üzere, çeşitli dış yardım programlarımızı bir araya getirmektedir. Bu programların her biri kendi değerini kanıtlamıştır. Mevcut önerilerin hazırlanmasında, bu ayrı programların her biri, dünyada var olan acil durum ve Ulusumuza getirilen olağanüstü talepler ışığında gözden geçirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nin ve tüm özgür dünyanın güvenliğini mümkün olan en büyük artışı sağlamak için yardımın amaçları, miktarı ve coğrafi alanları seçilmiştir ”*²⁴⁹ diyerek bilgi vermiştir.

Truman bu programın tasarlanma nedenini de şöyle açıklamıştır: *“Bu program, Sovyet tehdidinin üç ana özelliği ile tasarlanmıştır: İlk olarak, Sovyet tehdidi dünya çapındadır. Avrupa’da, Asya’da, kendi yarıküremizde, Kremlin’in stratejisi, özgür ülkeleri tek tek ele geçirmeye odaklanmakta, böylece kaynakları ve insanları, özgür dünyanın geri kalanına karşı örgütleyebilmektedir. Bu nedenle, Karşılıklı Güvenlik Programı, tüm dünyada, iç ve dış komünist baskı tehlikesine maruz kalan özgür ülkelere temel yardımı içermektedir.*

İkincisi, Sovyet tehdidi, her türlü insan çabasını etkiler. Komünist saldırı, sınır ötesi ordular şeklinde gelebilir; ya da iç yıkım şeklinde olabilir. Ekonomik savaş, psikolojik savaş, siyasi sızma, sabotaj, orduların yürüyüşü bunlar Sovyet hükümdarlarının tek tek veya birlikte en büyük avantajlı kayma hesaplarına göre kullanabilecekleri birbiriyle değiştirilebilir agresif silahlardır. Bu yüzden özgür dünya sadece askeri gücü değil, aynı zamanda ekonomik, politik ve ahlaki gücü de inşa etmeye odaklanmak zorundadır. Karşılıklı Güvenlik Programı bu nedenle ekonomik ve askeri yardımları da içerir.

²⁴⁹ A.g.b., s.302

Üçüncü olarak, Sovyet tehdidi belirsiz süredir. Özgür dünya, hem Sovyet yöneticilerinin silahlı saldırınlıklara çok yakında başlayabilecekleri olasılığını hem de onların uzun yıllar boyunca agresif taktiklerini savaşın tümünde sürdürmeleri olasılığını hesaba katmalıdır.”²⁵⁰

Truman bu program dâhilinde yapılacak yardımların dağılımı hakkında şu bilgileri vermiştir: “Karşılıklı Güvenlik Programı kapsamındaki yardımın büyük bölümü askeri teçhizat olacaktır. Bunun birçoğu Kuzey Atlantik Anlaşması’ndaki ortaklarımıza gidecek, ancak buna ek olarak Asya ve Orta Doğu ülkelerine de önemli miktarlar sağlanacak. Etkili savaş birimleri haline gelmek için bu ekipmana ihtiyaç duyan örgütlü kuvvetleri olan ülkelere, kendi eksiklerini tamamlayacak askeri teçhizat sağlanacaktır. Yardımımızla, özgür dünya bir bütün olarak askeri savunmasını hızla güçlendirebilecektir. Askeri teçhizat sağlamaya ek olarak, bu program bir dizi ülkeye ekonomik yardım sağlayacaktır. Avrupa’nın birçok ülkesinde ve dünyanın başka yerlerinde bulunan bazı ülkelere, bu ekonomik yardım, alıcıların mümkün olandan başka daha büyük savunma programlarına devam etmelerini sağlayacaktır.”²⁵¹

Bu programı Kongre’ye anlatırken Truman bazı önemli noktalara değinmiştir. Bunlardan birincisi Avrupa’ya yapılan yardımlar ve bunun Amerika için önemidir. Avrupa’nın Amerika için sanayi üretimi açısından ve stratejik konumundan kaynaklanan önemini vurgulamış ve Avrupa’ya yapılan askeri ve ekonomik yardımlarla Avrupa’nın savunmasını güçlendirerek Amerika’nın bir garnizon devlete dönüşmesinin engellendiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Başkan Truman bu programdan iki yıl önce NATO’nun kurulmasına değinerek, “uluslararası yaşamın temel gerçeğini, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’nın özgürlüğünün ayrılmaz olduğunu”²⁵² ifade etmiştir. Truman ayrıca, “Marshall Planı’nın hayati yardımlarıyla, Batı Avrupa’da, 1947’den bu yana kayda değer bir ekonomik iyileşme kaydedildi. Üretim ve ticaret yeniden sağlandı ve finansal koşullar büyük ölçüde iyileştirildi. Avrupa’nın özgür ülkelerinde, komünizm kontrol edildi ve geri püskürtüldü. Marshall Planı’nın orijinal hedefleri büyük ölçüde böylece sağlanmıştır” sözleriyle Marshall Planı’nın Avrupa açısından önemine değinmiştir.²⁵³

²⁵⁰ A.g.b., s.303

²⁵¹ A.g.b., s.303-304

²⁵² A.g.b., s.306

²⁵³ A.g.b., s.307

Bu programda, Türkiye'ye Ortadoğu başlığı altında yer verilmiş ve Truman konuşmasında Ortadoğu'nun Amerika açısından önemini “Orta Doğu ülkeleri, çoğu zaman, Avrupa'dan daha az endüstriyel olarak daha az gelişmişlerdir. Yine de, tüm özgür dünyanın güvenliği açısından büyük önem taşıyorlar. Bu bölge, Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki kara, deniz ve hava iletişiminin hayati bir bağlantısıdır. Orta Doğu'nun özgür milletlerinde, dünyanın petrol rezervlerinin yarısı yatıyor ”²⁵⁴ ifadeleriyle vurgulamıştır. Başkan, bölgedeki güvenliği sağlamanın yöntemi olarak ta: “Ortadoğu'da istikrarı ve güvenliği artırmak için basit bir formül yoktur. Amerikan askeri ve ekonomik yardımlarının sayesinde, Türkiye Sovyet baskısına çok sıkı bir şekilde direnmiştir ve Sovyetler 'den ilham alan gerilla savaşı Yunanistan'da kesin bir şekilde yenilgiye uğramıştır. Fakat Orta Doğu'ya karşı baskılar aralıksız. Bu sadece silahlı savunmaların artması ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesiyle aşılabılır. Sadece bu tür önlemler yoluyla, bu halklar istikrar ve daha iyi yaşam koşullarına doğru ilerleyebilir ve özgür dünyadaki yerlerini güçlendirerek amaçlarını en iyi şekilde elde edilebileceğinden emin olabilirler” demiş ve bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için Yunanistan, Türkiye ve İran'a askeri yardım amacıyla Kongre'ye 415 milyon dolar yardım sağlanmasını tavsiye etmiştir.²⁵⁵

Truman konuşmasında özellikle Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardımların önemine değinirken bu iki ülkenin daha önce aldıkları askeri yardımlarla kendi askeriyelerini ne kadar güçlendirdiklerini ve bu askeri güçler ile Kore'deki özgürlük mücadelesinde göstermiş oldukları kararlılık ve mücadeleyi hatırlatmıştır. Bu programla yeniden alacakları yardımla da iki ülkenin askeri gücünün daha da artacağını vurgulamıştır.²⁵⁶

Başkan'ın açıkladığı bu yardım programında, Ortadoğu'nun diğer ülkelerine, Afrika'nın bazı ülkelerine, Asya ve Pasifik ile Latin Amerika ülkelerine de²⁵⁷ yer vermiş olması, programın, daha önceki yardım programları gibi belli bölge ve ülkelere yönelik değil neredeyse dünya genelini kapsayacak şekilde bir yelpazeye sahip olduğunu göstermektedir. Bu programın da kendisinden önce uygulanmış diğer yardım programları gibi Amerika'nın güvenlik sorunu dâhilinde ortaya çıktığı ve diğer

²⁵⁴ A.g.b., s.308

²⁵⁵ A.g.b., s.308

²⁵⁶ A.g.b., s.308

²⁵⁷ A.g.b., s.309-311

programların bir devamı şeklinde olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu program uygulama ve içerik açısından Marshall Planı'nı yerini aldığı da söylenebilir.

Programın çıkış noktası yapılacak askeri yardımlarla, Komünizmle mücadelenin dünya genelinde bir set gibi yapılmasını sağlamaktır. Yardımdan istifade edecek bölge ve devletlerin Amerika'dan başlayarak Avrupa, Ortadoğu ve Asya üzerinden Uzak Doğu'ya kadar uzandığı gözlemlenmektedir. Bu da ileri sürülen bu düşüncüyü açıkça desteklemektedir. Başkan Truman'ın, yardım edilecek devletlere sadece askeri değil ekonomik açıdan da yardım edilmesi gerektiğini söylemesi, yapılacak mücadelenin askeri yardımla tek taraflı olamayacağını asıl mücadelenin adı geçen bölge ve ülkeleri kendi içlerinde güçlü hale getirmekten geçtiğini görmesinden ileri gelebilir.

Mart 1947'de Birleşik Devletler Hükümeti, Türkiye'nin bağımsızlığını ve güvenliğini destekleyen programını açıklamasından sonra, ABD Türkiye'ye çok etkili bir askeri yardım yaparak bunu teyit etmiştir. Daha sonra Batı Avrupa Birliği'nin oluşumu gerçekleşmiş ve hemen ardından ABD'nin Kuzey Atlantik Bölgesi için bir güvenlik düzenlemesi aramaya başlayacağı yönünde yapılacak müzakerelerin haberleri gelmiştir. 1948 sonbaharında Ankara'da, Türk Hükümetinin, tasarlanan güvenlik düzenlemesinde Türkiye'nin konumunu sorguladığı görüşmeler ABD ve İngiltere Büyükelçileriyle yapılmıştır. Türk Hükümeti, ABD ve İngiltere Büyükelçilerinden alınan yazılı notla cevaplandırılarak, önerilen düzenlemenin henüz formüle edilmemiş olmasına rağmen, kavramın coğrafi olarak sınırlandırılmış olduğu ve coğrafi olarak Kuzey Atlantik bölgesi ülkeleriyle sınırlı olduğu Türk Hükümetine bildirilmiştir.²⁵⁸

1948 ortalarından itibaren ABD, Avrupa için resmi bir toplu güvenlik düzenlemesi kurmakla ilgilenmiştir. Bu, Amerikan politikasında büyük bir kayma olmuştur. Çünkü daha önce, Washington birçok kez Türkler tarafından öne sürülen açık bir savunma ittifakına girme fikrini reddetmişti. Ancak Çekoslovakya'daki komünist olmayan rejimin ortadan kalkması ve 1948'deki Berlin ablukasının dayatılmasıyla ABD, saldırılarına karşı tavrını değiştirmiştir. 1948 Mart'ında, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg, toplu savunma için Brüksel Anlaşması'nı imzaladıklarında, ABD bu düzenlemeyi desteklediğini duyurmuş ve o yılın Haziran'ında Washington

²⁵⁸ Memorandum of Conversation with the Foreign Minister and Ambassador of Turkey and Others, April 12, 1949, *a.g.b.*, s.1

aktif olarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün üslerini koymakla meşgul olmuştur. Başlangıçta yalnızca Batı Avrupa devletleriyle sınırlı olarak öngörülen bir ittifak olan NATO, 1949 yılının Nisan ayında, Türkiye'nin üyeliği için hiçbir hüküm olmadan, resmen ortaya çıkmıştır.²⁵⁹ Türkiye bundan sonra düzenli olarak Amerikan Hükümeti ile görüşerek NATO'ya dahil olmanın yollarını aramış bunun için nedenler ileri sürmüştür. Bu nedenlerin başında, Türkiye'nin askeri anlamdaki sorumluluklarının ekonomik anlamda ülkeye ağır yükler getirmesidir. İkincisi ise; Türkiye NATO şemsiyesi altına girmeye çalışarak o dönemde kendi güvenliğini sağlamaya amaçlamıştır. Türkiye'nin NATO'ya dahil olabilmek için daha önce Necmeddin Sadak ile girişimde bulunup Amerikan yetkilileri ile görüşme yaptığını belirtmişti. Bu görüşmeler, daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bunlardan birinde, Amerikan yetkilisi John D. Jernegan, Büyükelçi Feridun Erkin ile olan görüşmesinin detaylarını Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na şu şekilde belirtmiştir: *“Feridun Erkin konuşmasında Sekreter Marshall ve Bakanlık görevlileri ile Türkiye'nin önerilen Kuzey Atlantik güvenlik düzenlemelerine ve Türkiye'nin katılabileceği diğer olası bölgesel gruplara olan ilgisine ilişkin yaptığı önceki görüşmeleri hatırlattı. Kendisi ve Hükümetinin, Türkiye'nin Kuzey Atlantik düzenlemesine uygun şekilde katılamayacağı sonucuna vardığını, ancak Türkiye'nin lider bir rol oynaması gereken ve oynayabileceği bir Akdeniz paktı olasılığıyla ilgilenmeye devam ettiğini söyledi. Büyükelçi, son zamanlarda Hükümet'in çeşitli kaynaklardan, Atlantik Paktı ile ilgili güçlerin, “Başkan Truman'ın Beyanı” ile aynı veya benzer bir Deklarasyon Paktı'na Türkiye'nin dahil edilmesini düşündüğünü duymuştu. Büyükelçi, Sayın Satterthwaite ile daha önce yaptığı bir sohbette, Atlantik Paktı üyelerinin böyle bir bildirgesinin Anglo-Türk İttifakı ve Truman ifadelerinin bir sonucu olarak Türkiye tarafından hâlihazırda alınan güvencelere hiçbir şey eklemeyeceği yönündeki kişisel görüşlerini dile getirmişti. O Şahsen böyle bir beyanı memnuniyetle karşılamaya meyilli olmazdı. Bunu Ankara'ya bildirmişti ve Ankara'dan şimdi görüşlerini onaylayan talimatlar almıştı. Türk Hükümeti, Lüksemburg ve Hollanda gibi ülkelerden tek taraflı bir güvence alma durumuna getirilmesinin Türk pozisyonunu zayıflatabileceğini düşünüyordu.”*²⁶⁰ Türk Hükümeti, ayrıca, çıkarılabilecek herhangi bir beyanın, Türkiye'nin doğrudan katılabileceği ek bir bölgesel düzenlemenin yolunu hazırlayan geçici bir adım

²⁵⁹ George S. Harris, *a.g.e.*, s.35

²⁶⁰ Memorandum of Conversation with the Turkish Ambassador, February 17, 1949. Acheson Papers - Secretary of State File., January-February, 1949, Declassified, E. O. 11652, Sec.3(E) and 5(D) or (E), NEA:GTI:JDJernegan:hd 2-17-49, Department of State Letter, HSTPLMA, s.1

olarak görüleceğini düşünüyordu. Türkiye, beyannamenin yalnızca ABD tarafından çıkarılmasını ve yayınlanmadan önce bizimle görüşme fırsatını değerlendirmesini istemektedir.”²⁶¹ Bu beyanatlardan Türk Hükümeti’nin güvenlik düzenlemeleri ile ilgili gelişmeleri yakından takip ettiği, nasıl bir ittifak içinde olmak istediği ve hükümetin bu konuda ki görüşlerini açıkça dile getirdiği çıkarılabilir.

John D. Jernegan, Türk Hükümetinin fikirlerini paylaştıktan sonra kendi cevabını da belirtmiştir: “Hiçbir deklarasyon taslağı görmediğimi ve bir deklarasyonun hazır olup olmadığını sorduğumu belirttim. ABD tarafından olmasa da bir taslağın hazırlandığını ancak herhangi bir metinle ilgili ciddi bir tartışma yapılmadığını söyledim. Bildirgenin Truman Bildirgesi ile aynı olacağını ummadığımı; ancak bazı açılardan daha farklı olabileceğini ekledim. Ayrıca, bildirgenin hiçbir zaman Atlantik Paketi’nin bütün üyeleri tarafından çıkarılmasına karar verilmediğini söyledim.”²⁶² John Jernegan, bu sözleriyle hem Türkiye’nin endişelerini gidermeye çalışmış hem de üstü kapalı şekilde, olabilecek bir deklarasyon taslağının içeriği hakkında Türk Büyükelçisi Erkin’e bilgi vermiştir.

Büyükelçi, yaptığı açıklamada, “Türkiye’nin maruz kaldığı konumu ve Türk halkının ve Büyük Millet Meclisi’nin bu açık pozisyonundan endişe duyduğunu ve Türkiye’nin güvenlik ihtiyacının göz ardı edilmemesini” vurgulamış, ayrıca “hâlihazırda Sovyet ajanlarının da Türk halkına, Türkiye’nin Atlantik Paketi’nden dışlanması Birleşik Devletler’in Türkiye ile gerçekten ilgilenmediğini kanıtladığını söylediklerini; dolayısıyla, Türk Hükümeti’nin de, ABD ile hâlihazırda yakın ilişkilerini açıklığa kavuşturmak ve güçlendirmek istediğini” belirtmiştir. Jernegan, “Atlantik Paketi’nde müzakere eden grup toplantılarının tutanaklarını okuduğumu ve bu tutanaklardan ya da Kuzey Atlantik anlaşmasının sonuçlarının, bu anlaşmanın üyesi olmayan Türkiye gibi ulusların güvenliğine olan ilginin azalması anlamına gelmeyeceğini açıkça belirten belli başlı bir açıklama olmadığını söyledim. Ancak, bu ifadenin alabileceği kesin form hakkında gerçek bir tartışma olduğu görülmemiştir. Kendi düşüncemi açıklığa kavuşturmaya yardımcı olan Türk Hükümeti’nin gözlemlerine çok sevinmişim ve Büyükelçi’ye, konu hakkında onunla daha fazla konuşacağımızdan emin olabileceğini söyledim”²⁶³ diyerek Büyükelçi Erkin’e verdiği cevabı sunduğu memorandumda belirtmiştir. Jernegan, bu sözleriyle hem Büyükelçi’nin endişelerine cevap vermiş hem de daha önce birçok belgede karşılaşıldığı üzere “net ifadelerden kaçınılan

²⁶¹ A.g.b., s.2

²⁶² A.g.b., s.2

²⁶³ A.g.b., s.2

açıklamalarla” Amerikan dış politikasının en temel kurallarından birini sergilediği açıkça görülmüştür.

Jernegan, Memorandumun devamında “*Ek bölgesel düzenlemelerin olası nihai gelişimi ile ilgili olarak, şu anda herhangi bir şey söyleyebileceğimi hissetmiyorum. Bölgesel güvenlik düzenlemelerinin oluşturulmasında, bir yerlerden başlamak zorunda kaldık. Başlangıçta iki ana seçenekle karşı karşıya kaldık: Sovyet bloğu dışında dünyadaki bütün ülkeleri kapsayacak, tümüyle kucaklaşan bir güvenlik düzenlemesine girişmek veya Kuzey Atlantik Bölgesi gibi daha küçük bir grupta başlamak. Her şeyi kucaklayan fikir sadece çok fazla zorluklar sundu. Başka şeylerin yanı sıra, bu fikri BM’ye rakip olarak gören insanlarda da muhalefet uyandırır. Bizde ikinci alternatife karar verdik ve başka bir düzenlemeyi düşünmeden önce Kuzey Atlantik düzenlemesinin ilk adımını atmamız gerektiğine inandık. Bu zamanda bir Akdeniz anlaşmasını dikkate almak için girişimlerde bulunmak, özellikle Kongre ile ilgili olarak, işleri imkânsız ölçüde karmaşık hale getirecektir. Kuzey Atlantik Antlaşmasını Kongre’ye sunarken güvence altına almak için bağımsız düşünmem gerektiğini hissettim ve o anda daha fazla bölgesel gruplaşmayı aklıma getirmedim. Bu, ne bu türden bölgesel grupların mutlaka dışlanması anlamına ne de henüz onları dikkate almadığımız anlamına gelmiyordu*”²⁶⁴ sözleriyle bölgesel güvenlik düzenlemeleri hususunda detaylı bilgiler vermiş aynı zamanda bu düzenlemelerin neden yapıp yapılmaması ile alakalı gerekçelerini de dile getirerek konuyla ilgili kafalarda oluşan sorulara cevap vermiştir.

Jernegan, görüşmesinin sonunda Büyükelçi Erkin’e “*Türk Hükümetinin, Amerika Birleşik Devletleri’nin yanı sıra Büyük Britanya ya da Büyük Britanya ve Fransa tarafından imzalanabilecek bir deklarasyonla ilgili sıkıntıları var mı, başka bir ifadeyle, Türk Hükümeti yalnızca Amerika Birleşik Devletleri tarafından yayınlanan bir deklarasyon mu ister, yoksa daha küçük devletleri içermeyen Atlantik Paketi’ndeki diğer büyük güçler tarafından imzalanmış olanı mı kabul etmeyi ister?*” sorusunu yönelterek Türk tarafının fikrini öğrenmek istemiştir. Büyükelçi Erkin, “*Türk Hükümeti, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından imzalanmış bir bildiriye kabul etmeye istekli olacaktır, Fransa’nın katılması da kabul edilebilir*”²⁶⁵ sözleriyle Jernegan’ı yanıtlamıştır.

Türkiye, NATO’ya dahil olmak için girişimlerine devam etmiş ve Amerikalı yetkililerden Türkiye açısından önemli iki konu hakkında görüşme talep etmiştir. Bu bağlamda Büyükelçi Feridun Erkin, Amerikan Dışişleri Müsteşarı George C. McGhee

²⁶⁴ A.g.b., s.2-3

²⁶⁵ A.g.b., s.3

ve William M. Rountree ile bu iki önemli sorunun ele alındığı bir görüşme yapmıştır. Konulardan birincisi, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Anlaşmasına katılma arzusuydu.²⁶⁶ İkinci konu ise, Türkiye'nin şu anda planlanandan daha fazla ekonomik yardım ihtiyacıydı. Birinci konu ile alakalı, George C. McGhee ve William M. Rountree Bakanlığa sunduğu memorandumda Büyükelçi Erkin'in fikirlerini şu şekilde aktarmaktadırlar: “Büyükelçi ülkesine yaptığı son ziyaret sırasında, Türk liderleri ve Türk halkında Türkiye'nin Avrupa kolektif güvenlik düzenlemesine dâhil edilmesi gerektiği yönünde artan bir istek olduğunu gözlemlediğini söyledi. Türkler, Batı Avrupa'nın kolektif gücüne maddi katkı sağlayabileceklerini düşünürken, diğer taraftan Türkiye'nin katılımının kendi güvenliğini de arttıracığına inanıyorlardı. Büyükelçi, bugün Avrupa'da üç önemli örgüt olduğunu söyledi: Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Konseyi ve Kuzey Atlantik Anlaşması. Onun düşüncesine göre, Türkiye'nin ilk ikisinde yer alması ve ikincisinden coğrafi temelde dışlanması, tutarsız olacaktı. Büyükelçi, hükümetinin bu soruyu bir dizi anlaşma ülkesi ile gayri resmi olarak incelediğini ve İtalya, Fransa, Kanada'nın, ABD'nin kabul etmesi halinde Türkiye'nin kabulünü destekleyeceklerini belirttiğini söyledi. Sorunun, Eylül ayında New York toplantılarında Birleşik Devletler, İngiliz ve Fransız temsilciler arasında tartışılacağını öğrendiğini ve ABD'den Türkiye'nin dâhil edilmesini sağlayacak uygun bir pozisyon almasını istedi.”²⁶⁷ William M. Rountree, Büyükelçi Erkin'e, “Konunun geçmişini gözden geçirdiği ve Türk Hükümetinin görüşlerini belirttiği için teşekkür ettim. Türkiye'nin talebinin ABD Hükümeti tarafından ciddi bir şekilde dikkate alındığını ve Eylül'de İngiliz ve Fransızlarla görüşmek istediğimizi kendisine garanti ettim. Elbette, kararımıza dahil olan önemli askeri hususların olduğunu ve bunların şu anda askeri otoritelerimizle işbirliği içinde gözden geçirildiğini söyledim. Dolayısıyla, şu anda konumuzun ne olacağını belirtmeyeceğimi, ancak Türk Hükümetinin karara verdiği önemi anladığıma emin olabileceğini söyledim” diyerek verdiği cevabını memorandumda belirtmiştir.

William M. Rountree, ikinci konu ile alakalı “Büyükelçi, şu anda ayrıntılara girmeyecek olsa da, Türkiye'nin ekonomik yardım gerekliliklerinin, Ekonomik İşbirliği İdaresi yardımının önerilen tahsisatlarının sağladığından çok daha büyük olduğunu belirtti. Türkiye için planlanan fonlarla ülkenin asgari temel kalkınma programını gerçekleştiremeyeceğini ve aynı zamanda yeterli düzeyde güvenlik gücü sağlayamayacağını söyledi. Bu konu Ekonomik

²⁶⁶ Memorandum of Conversation with the Ambassador of Turkey, Assistant Secretary of State George C. McGhee and William M. Rountree, August 25, 1950. Acheson Papers - Secretary of State File., August 25, 1950, Declassified, State Department Memorandum 8.1.74, Project NLT 82-4, NEA:GTI:WMRountree:jaw 8/29/50, HSTPLMA, s.1

²⁶⁷ A.g.b., s.2

İşbirliği İdaresi ile takip edilirken, kendisi Amerika Dışişleri Bakanlığı'nın, Türk Hükümetinin daha olumlu değerlendirmeler elde etme çabalarına desteğini vereceğini umuyordu'' ifadeleriyle Büyükelçi'nin düşüncelerini aktarmıştır.

William M. Rountree, devamında Sayın McGhee buna cevaben, *“Bu yıl için Ekonomik İşbirliği İdaresi'nin ödeneğinin Kongre tarafından çok büyük ölçüde azaltıldığına ve bu indirimin tüm katılımcı ülkelere yansıtılacağına işaret etti. Kendisi mevcut fonların tahsis edilmesinde, Türkiye'nin temsil edildiği Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı'nın tavsiyelerine mümkün olan en geniş ölçüde uymasını istediğimizi söyledi. Savaşa katılmamış bir ülke olan dolayısıyla diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak Türkiye'nin, Avrupa Kurtarma Programı'ndan çok önemli miktarlar aldığı da belirtti. Programın faaliyetini ilk yılında, Türkiye'ye fon tahsisatı bile yapılmasının haklı olduğunu söylemek zordu ve bu yıllık tahsisatlar, Türkiye'nin çok önemli faydalar sağladığı noktaya kadar yükseldi.” “Bununla birlikte, hem McGhee hem de ben Büyükelçi'ye güvence verdik, Bakanlık konuyu titizlikle inceleyecek ve Türk Hükümeti'ne, elbette konuyla ilgili birincil sorumluluğu olan Ekonomik İşbirliği İdaresi ile ilgili olarak uygun bir şekilde yardım edebilecek her türlü desteği verecektir”* ²⁶⁸ dedikten sonra görüşmenin sona erdiğini belirtiliyor.

Bu görüşmeden sonra Büyükelçi Erkin istişare için Türkiye'ye geri çağırılmış ve Amerika'ya döndükten sonra tekrar Amerikalı yetkililerle Türkiye açısından önemli iki konuyu görüşmek üzere bir görüşme talep etmiştir. Daha sonra Büyükelçi Erkin, Amerika Dışişleri Bakanı Dean Acheson ve Sekreteri C. Robert Moore ile görüşmüştür. Konuşulan birinci konu, Türkiye'nin bir ABD güvenlik taahhüdü talebinde bulunma durumudur. Büyükelçi Erkin, *“İran ve diğer yerlerdeki gelişmeler göz önüne alındığında, Türk halkı, karşılıklı güvence düzenlemelerine ilişkin olarak ABD'ye tekliflerinden kesin bir yanıt almadığı gerçeği karşısında gittikçe rahatsız ve şaşkın hale geldi, olumsuz olsa da bir cevap verilebilmesi, böyle bir atmosferi açıklığa kavuşturmada çok yararlı olacaktır”* ²⁶⁹ demiştir. Erkin bu sözleriyle Türkiye'nin düşünce ve endişelerini dile getirmiştir.

Dean Acheson'ın memorandumda buna karşılık verdiği cevabı şöyledir: *“Büyükelçiye, bu güvenlik sorunundaki Türk pozisyonunun, kendisi ve Büyükelçi Wadsworth tarafından etkili*

²⁶⁸ A.g.b., s.2-3

²⁶⁹ Memorandum of Conversation with Ambassador Feridun C. Erkin of Turkey and C. Robert Moore, April 27, 1951. Acheson Papers - Secretary of State File ,Declassified, E. O. 11652, Sec.3(E) and 5(D) or (E), Department of State Letter, 5-12-76,Nars Date 6.24.76, NEA:GTI:CRMoor:lpl, HSTPLMA, s.1

ve başarıyla sunulduğunu ve bunun Türkiye için olan önemini bizim de tam olarak takdir ettiğimize güvence verdim. Türkiye'ye askeri yardım programımızı başlattığımız 1947'den bu yana bunun gelişme kaydedip çözüm bulmamız gereken bir problem olduğunu biliyoruz, Türkiye bu çözümü bulma çabalarımızda bize yardımcı oluyor. Biz bu ülkede, 1947'deki Sovyet tehdidi ve özgür dünyanın bununla yüzleşmesi için gereken çabalarından şimdi çok daha büyük bir farkındalığa sahibiz. Türkiye, ABD'de 1947'de olduğundan çok farklı bir konuma sahiptir. Türk Hükümeti'nin Kore'ye asker göndermeye karar vermesi ve buradaki iyi performansları, Amerika'daki Türkiye'ye yönelik olumlu atmosferi büyük ölçüde arttırmıştır. Bu gibi gelişmeler, arzu edilebilir yeni politika tedbirleri alınması için Kongre ve Amerikan halkının hazırlanmasında çok yardımcı olacaktır.”²⁷⁰

Dean Acheson, ayrıca “Türkiye'ye yönelik bir güvenlik taahhüdü genişletme kararının (ve Yunanistan'a, biz her iki ülke için de benzer düzenlemelerin yapılacağını varsayıyoruz) birçok yönü var” diyerek devam etmiş ve Türk bakış açısına ek olarak, aşağıdakileri de eklemiştir:

- 1) Avrupa müttefiklerimizin tavrı.
- 2) Benzer düzenlemeleri isteyebilecek İran ve Mısır ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek sorunlar.
- 3) Dışişleri Bakanlarının olası bir konferansına ilişkin oluşturulabilecek sorunlar.
- 4) Yeni bir politika kararının içerde (ABD'de) kabul edilmesine dair genel sorun. Bu bağlamda, kısa sürede politikalarını geliştirip hayata geçireceklerine inandığını²⁷¹ söyleyerek cevabını tamamlamıştır.

Bu noktadan sonra Dean Acheson Büyükelçi ile kendisi arasında geçen konuşmayı şöyle nakletmiştir: “ Büyükelçi, Kuzey Atlantik Konseyi'nin diğer üyelerinden herhangi biriyle ilgili güvenlik taahhütlerini ele alıp almadığımızı sordu. Büyükelçinin sorusuna cevap olarak bazı meslektaşlarımın diğer hükümet temsilcilerinden gayrı resmi konuşmaları yapabilmelerine rağmen, ben şahsen yapmadığımı söyledim, diğer hükümetlerin bu soruna karşı mevcut tutumlarını bilmediğimi de ekledim. Ancak, Dışişleri Bakanlıklarının, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'na dâhil edilmesinin son kez tartışıldığı 1950'den bu yana koşulların önemli ölçüde değiştiğinin farkında olduğunu hissettiğimi ve şu anda bu problemi

²⁷⁰ A.g.b., s.1-2

²⁷¹ A.g.b., s.2

kendi aklımızda açıklığa kavuşturmaya ve çeşitli yönleriyle düşünmeye çalışıyoruz diyerek devam ettim. Bu yapıldığında, herhangi bir nihai karara varmadan önce müttefiklerimize danışacağız. Problemlerle ilgili istişareler şayet herhangi bir yaklaşımla alakalı zorluklar ortaya çıkarırsa, sorunu bu zorluklar ve mevcut olabilecek alternatifler ışığında ele almak zorundayız. Özetle, sorunu ve onun Türkiye için önemini anladığımızı söyledim. Ona bir çözüm bulma ortak arzumuzdur ve bu bizim şu andaki en önemli uğraşlarımızdan biridir. Şu anda kesin bir karar verilemese de, durumun özendirici olmadığını düşünmediğimi belirttim.”²⁷²

Acheson memorandumun sonunda Türk tarafının ikinci isteğine şöyle değinmiştir: “‘Büyükelçi, Türk Hükümeti’nin ek mali yardım talebiyle ilgili olarak Bakanlığa ve Ekonomik İşbirliği İdaresi’ne yaptığı birkaç sunumun kısaca özetini gösterdi. Kendisi savunma harcamalarının ağır olması nedeniyle Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı ciddi mali sorunun altını çizdi, erken ve olumlu bir cevap verilmesi çağrısında bulundu.”

Acheson kendi cevabını da şu şekilde memorandumda ifade etmiştir: “‘ Mali yılı 1952 tarihli Dış Yardımlar Konvansiyonu ile ilgili gayri resmi görüşmelerin yakında başlayacağını ve önümüzdeki mali yılda Türkiye’nin ne tür yardımların bekleyeceğini belirtmek için çok erken olduğunu belirttim. Bu mali yıla ilişkin ek yardım konusunda herhangi bir karara varılıp varılmadığını bilmediğimi, ancak konuyu sorgulamaktan memnuniyet duyacağımı da ekledim.”²⁷³

Bu memorandumlardan Türkiye’nin düzenli olarak hem dış politikasını hem de ekonomisini ilgilendiren konuları takip ettiği bu bağlamda Amerika ile düzenli olarak görüşerek elde etmek istediği sonuçlar için çok çaba sarf ettiği sonucu çıkarılabilir. Buna karşılık Memorandumlardan, Amerikanlı Politikacıların konuları ele alırken net ifadelerden oldukça kaçınmış olmaları dikkat çekmektedir ayrıca bu politikacılar ele alınan konuların başka yetkililerle görüşülmesi gerektiğini ifade ederek de görüşülen konuların sonuçlanması aşamasında zaman kazanmaya çalıştıkları düşünülebilir.

Büyükelçi Feridun Erkin 22 Eylül 1952 tarihinde, Avrupa Ödemeler Birliği ödemeler dengesindeki büyük açıkların sonucu olarak Türk Hükümeti’nin karşı karşıya olduğu ciddi sorun hakkında görüşlerini Amerikan yönetimine sunmak için görüşme talep etmiştir. Dışişleri Sekreteri William O. Baxter Bakanlığa sunduğu memorandumda “‘Büyükelçi, Türkiye’deki çeşitli ekonomik çabalarda görülmemiş iyileşmeye kısaca değinmek

²⁷² A.g.b., s.2-3

²⁷³ A.g.b., s.3

istediğini söyledi. Türk tarımının, şu anda dünya fiyatlarında satılmakta olan büyük bir ihraç edilebilir buğday fazlası ile hızlı bir şekilde gelişime kaydettiğinden; fiyat seviyelerinin istikrarından; endüstriyel kalkınma projelerinden ve dengeli bir bütçeden söz etti. Bu cesaret verici yönlere rağmen, Türkiye şu anda Avrupa Ödemeler Birliği ödemeleri dengesinde ciddi ama geçici bir dolar farkıyla karşı karşıya olduğunu söyledi. Türkiye'nin ihracatının ağırlıklı olarak tarım olduğunu, yaz ve sonbahar aylarının her zaman Türkiye ekonomisinde gevşek bir mevsim oluşunu ve bu geçici dengesizliğin bu yılki ekinlerin ihracatına kadar devam etmesinin de beklenen bir durum olduğunu ilettiler. Devamında Çoklu Güvenlik Anlaşması'nın mevcut Avrupa Ödemeler Birliği açıklarını karşılamak için Özel Kaynak fonlarının kullanımının yetkilendirilmesini talep ettiğini söyledi.”²⁷⁴

William O. Baxter, memorandumuna şu şekilde devam etmiştir: “Büyükelçi, Ankara'dan, Ağustos ayı için Türkiye'nin Avrupa Ödemeler Birliği açığının yurtdışında altın vaadiyle karşılandığını söyledi; Ancak, Türkiye kısa bir süre önce tahmin edilen 25 milyon ile 28 milyon dolar arasında bir Eylül açığıyla karşı karşıya gelecektir. Bu, Türk halkı üzerinde feci bir etki yaratacaktır dedi. Sayın Erkin göre, Çoklu Güvenlik Anlaşması tarafından Türkiye'ye getirilen temel tavsiyelerden biri de, nicel ithalat kısıtlamaları için bir program oluşturması gerektiğidir. Türk Hükümeti, bu durumun Türk köylüsünün daha önce çok düşük olan yaşam standardını yükseltmek için arzu edilen hedefe ulaşmayı amaçlayan Türk ekonomisinin sağlıklı genişlemesini durduracak bir utanç olacağına inanmaktadır. Türk Hükümeti, hâlihazırda sadece ABD tarafından Türkiye'ye tahsis edilen bir yardım avansı istiyor ve bu yardım gelecek yıl, ekinlerinin dünya pazarlarına girmeye başladığında Türkiye'nin kendinden emin olmasını sağlayabilir dedi. Büyükelçi, bana Çoklu Güvenlik Anlaşması ile Türk pozisyonunu destekleme çağrısında bulundu.”²⁷⁵

William O. Baxter, Büyükelçiye “Çoklu Güvenlik Anlaşmasını yönlendirme yetkim yoktu ve yapabileceğim tek şey, Çoklu Güvenlik Anlaşması problemlerini Bay Harriman ile görüşmek olabilir dedim. Ayrıca Türklerin bu sorununu çok yakından ve anlayışlı bir şekilde takip ettiğimizi ve dikkate alınması gereken iki nokta olduğunu düşündüğümü söyledim. Yardımlarımız, ödemeler dengesi açıklarını karşılamak için kullanılıyorsa, verilmiş olan amaçlara ulaşmadan dağıtılabılır bu nedenle Türk Hükümeti'nin ithalat kısıtlamaları

²⁷⁴ Memorandum of Conversation with Ambassador Feridun Erkin of Turkey and William O. Baxter, September 22, 1952. Acheson Papers - Secretary of State File, E. O. 11652, Sec.3(E) and 5(D) or (E), Department of State Letter, 10-26-76, Nars Date 11.29.76, NEA:GTI:WOBaxter:flj 10/3/52, HSTPLMA, s.1

²⁷⁵ A.g.b., s.2

oluşturması gerektiğini düşünmekteyiz’’²⁷⁶ diyerek cevap verdiğini memorandumda belirtmiştir.

Büyükelçi’nin ve Amerikalı yetkilinin bu sözleri George S. Harris’in “*Troubled Alliance*” isimli eserinde bahsettiği gibi, “*Türk ve Amerikan taraflarının ekonomik yardım konusundaki bakış açılarının ve beklentilerinin farklılıkları iki ülke arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur*’’²⁷⁷ yargısını doğrulamaktadır.

Memoranduma ilâştirilen bir notta Amerika’nın Türkiye’ye bakış açısı ve olabilecek tutumları açısından önemlidir. Bu notta son zamanlarda Ankara ve Paris’te, Türkiye’ye yapılacak ABD Özel Kaynaklar Yardımının seviyesi, zamanlaması ve şartları ile ilgili olarak müzakereler başladığı, Türk Hükümeti’nin, kendi ihracatının mevsimsel niteliği ve diğer koşullardan dolayı ticaret ilişkilerinin özellikle zor bir dönemine denk düşen bu müzakerelerin sonuçlarına büyük umutlar verdiğinden bahsedilmiştir. Ancak, bu konuşmaların maalesef tatmin edici sonuçlar veremediği de ayrıca kaydedilmiştir.²⁷⁸

Bu müzakereler sırasında Karşılıklı Güvenlik Anlaşması temsilcilerinin görüşlerine de yer verilmiştir. Onlara göre, “*mevcut Türk dış ticaret bilanço açığının temel nedeninin, Türkiye’nin, Avrupa Ödemeler Birliği ülkeleriyle olan ödemeler dengesindeki dengesizliğinin mevsimsel niteliğinden ziyade yapısal olduğu ve bu eğilimin düzeltilmesinin mümkün olabileceği ve bunun sadece uygun iç tedbirlerin benimsenmesi, niceliksel ithalat kısıtlamalarının getirilmesi ve daha çok ihracat üzerine yoğunlaşılmasıyla başarıla bilinir.*’’²⁷⁹

İlâştirilen nota Amerikalı yetkilinin bu konu üzerine Türkiye hakkındaki görüşleri ve Türkiye’nin almış olduğu tedbirler hakkında bilgi verilerek devam edilmiştir. “*Türk Hükümeti, zaten sayısal kısıtlamalar haricinde önerilen önlemlerin çoğunu hâlihazırda yürürlüğe koymuştur. Mevsimsel uyumsuzlukların, savaş sonrası dönemde Türkiye’nin ödemelerdeki açıklarının tek sebebi olmadığına kuşku yoktur. Mevcut gelirleri ve makul olan düşük seviyelerden tolere edilebilen bir orana kadar yaşam standardını yükseltmek için tasarlanan ılımlı bir yatırım programı ile uyumlu olmayan bir askeri harcama programı, Türk*

²⁷⁶ A.g.b.,s.2

²⁷⁷ George S. Harris, a.g.e., s.31-32

²⁷⁸ Memorandum of Conversation with Ambassador Feridun Erkin of Turkey and William O. Baxter, September 22, 1952. Acheson Papers - Secretary of State File, Turkish Embassy Washington Aide-Memoire, a.g.b., ek 1, s.1

²⁷⁹ A.g.b.,s.1

ödemeler dengesindeki açıklara neden olan önemli unsurlar olarak kabul edilmiştir. Öte yandan, belli bir dereceye kadar olan ticaret açıkları, tüm gelişmekte olan ekonomilerin daha yüksek bir seviyeye geçiş aşamasında karakteristik bir özellik oluşturmuştur ve bu sağlıksız bir işaret olarak görülmemelidir. Hükümet tarafından ithal edilen malların stoklanması dengelemek ve kredileri kısıtlamak için alınan tedbirlerin, sonuçların elde edilmesi için gerekli zamanın verilmesi şartıyla ve özellikle Birleşik Devletler' in ekonomik yardımıyla birlikte tarımsal üretimde kayda değer bir genişlemeye bağlı olarak yabancı kazancın artması ve bu durumun yıl boyunca Türkiye'nin ödemeler dengesiyle uyumlu hale getirilmesi bekleniyor.

Bununla birlikte, Türkiye'nin ihracatının tarım ürünleri olduğu, ancak bu miktarın önemli ölçüde artmasının Kasım ayı sonundan önce beklenebileceğini ve şu an için ithalatı kısıtlayacak herhangi bir tedbirin normalde birkaç ay süreceğini belirtmek önemlidir. Bu zor geçiş dönemine ait önceden ayrılmış özel kaynak yardımlarının tahsisi, fiyatlardaki ciddi rahatsızlıkların aksine Türkiye'nin ticarete karşı böyle sert kısıtlayıcı önlemler almadan var olan acil durum üzerinde yoğunlaşması için büyük bir şans olacaktır.²⁸⁰

Türk Hükümeti, Avrupa Ödemeler Birliği ülkeleriyle yaptığı ödemeler dengesini iyileştirmek amacıyla mevcut ithalat seviyesini frenlemek için yakın zamanda kabul edilen tedbirlerin yeterliliğine güvenmektedir.

Ülkede, ilk olarak İstanbul limanında 60 milyon dolar değerinde ithal malların biriktirildiği özel depoları temizlemek için adımlar atıldı. İkinci bir adım olarak da, tarımsal gelirlerin artmasından kaynaklanan parasal gelirlerin bir kısmını karşılamaya yönelik Tarımsal Bankacılık Kredilerinin tarım makineleri ve teçhizat kredilerinin vadesi 4 ila 2 yıl arasında azaltıldı. Bu önlemlere paralel olarak, Türkiye'de, kendi tarihinde ve dünya fiyatlarında rekor kıran yeni mahsulünün ihraç edilebilir fazlasını satmak için büyük çaba sarf edilmektedir.²⁸¹

Bu nota bakılarak Amerika'nın Türkiye ile ekonomik anlamdaki ilişkileri, Amerika'nın Türk ekonomisindeki etkisi ve ağırlığı ve aynı zamanda Türkiye'nin ekonomi politikaları hakkında bilgi edinilebilir. Amerikan Hükümeti'nin yaptığı yardımlarla Türk ekonomisine ve gelişmesine katkıda bulunduğu şüphesizdir fakat yardımlar sayesinde Türkiye'nin giderek Amerika'ya ne kadar bağlandığı da açıkça görülmektedir.

²⁸⁰ A.g.b., s.1-2

²⁸¹ A.g.b., s.3

Memoranduma iliştirilen notta dikkati çeken başka bir nokta daha vardır bu da Amerikan Yönetiminin Türkiye'nin taleplerine karşılık kendi düşüncelerini yansıtmalarıdır. “Türk Hükümeti, Amerikan dostlarının Özel Kaynakların kullanımıyla derhal açıkları karşılama fırsatı vermesi halinde, bu tedbirlerin ödemeler dengesi sarkacının ters salınımını değiştirmeye yeterli olacağını düşünmektedir. Hatırlanacağı üzere, Özel Kaynakların kullanımının şu anda tavsiye edilmesi de Paris'teki Ödemeler Dengesi Komitesi tarafından önerilmişti. Avrupa Ödemeler Birliği, özel kaynakların uygulanması ve Türkiye için tahmini açığını 92 milyon dolardan 42 milyon dolara indirecek. Bu bakiyenin 30 milyon dolarlık kısmı ek ihracatla ve kalan 12 milyon dolar, ya yabancı ihracatçılardan kısa vadeli krediler alınarak ya da bu miktara tekabül eden ithalatı erteleyerek karşılanacak.

ABD'nin cömert yardımı, Türk halkının ve Türk Hükümeti'nin son yıllarda gösterdiği yoğun çaba Türkiye'nin ekonomisinin gelecekteki refahı için çok ümit vaat eden dikkate değer sonuçlar üretmeye başladı. Bu, geçiş karakteri olan mevcut zorlukların, şimdiye kadar elde edilen ekonomik iyileşmenin görkemini engellemesine izin verilmemesinin ve uygun şartlar verildiği takdirde kesinlikle daha yüksek seviyelere çıkılacağına bir örneğidir.”²⁸²

Notun sonunda Amerikan yönetiminin, “Geçtiğimiz yıl uluslararası pazarın istikrarsız fiyatlarından dolayı meydana gelen zaman gecikmesi, Türkiye'nin pamuk ve buğday ekinlerini yurtdışına satamayacağı mevcut eğilimin başlıca nedenlerinden biridir. Diğer bir faktör ise, Türk taleplerine gösterilen olumsuz tavrın dedikodularından haberdar olan ithalatçıların, Avrupa Ödemeler Birliği bölgeleriyle ticaretin büyük ölçüde azaltılacağı ya da liberalleştirileceğine inanmış olmalarıdır. Genel olarak Amerikan Yardımının ve özellikle de Özel Kaynakların zamanlamasındaki gecikme, bu olumsuz psikolojik momentumun yaratılmasında paya sahiptir.

Türk Hükümeti'nin kararına göre, bu nedenlerin hiçbiri, eğer kabul edilirse, ülkenin mali istikrarına zarar verebilecekleri, amaca hizmet edebileceklerinden daha fazla zarar verebilecek olan nicel ithalat kısıtlamalarının kabul edilmesini haklı çıkartamaz. Bu konular, Türk Hükümeti için o kadar açıktır ki, Amerikalı dostlarının neden şu anki acil durumdan kurtulmak için bu tür bir yardımın istenebileceği bir anda Türkiye'ye yardım eli bıraktığının nedenlerini anlamının zor olduğunu görmektedir.

Türk Hükümeti, olayların gelişiminin mevcut durumun değerlendirilmesinin sağlamlığını kanıtlayacağından emindir. Türkiye halen karşılıklı işbirliğinden yoksun ve bu acil durumlarda yalnız bırakılmayacağını umuyor, bu nedenle, sorumlulukları ve taahhütleri

²⁸² A.g.b., s.3-4

ışığında, duruma karşı koymak için gerekli tüm önlemleri almaya mecburdur’’²⁸³ sözleri yaşananlardan dolayı kendilerine de özeleştirici yapması bakımından ve en sonunda da Türkiye’nin sorumluluklarını hatırlatması bakımından önemlidir.

Feridun Erkin daha sonra bir başka görüşme daha talep etmiş ve Amerikan yetkilisi Henry A. Byroade ile görüşmüştür. Bu görüşme Dean Acheson’a verilen memorandumda şu şekilde bildirilmiştir. Görüşmenin konusu, Türkiye Büyükelçisinin Avrupa Ödeme Birliği açığını karşılama yardım talebine cevaptır. Bu memorandumda çözüm bekleyen problem, ‘‘Türkiye Büyükelçisi tarafından 22 Eylül’de size verilen talebe cevap vermek için Bakanlığın Çoklu Güvenlik Anlaşması’nın, Türkiye’nin mevcut Avrupa Ödemeler Birliği açıklarını karşılamak için Özel Kaynaklar fonu tahsis etme talebini desteklemesi’’ diye belirtilmiştir. Buna istinaden Türk probleminin görüşülmesinin yapıldığı ve eşzamanlı olarak, bir Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı temsilcisinin, Türk mevkiinde yerinde araştırma yapmak için Paris’ten Ankara’ya gönderildiği belirtilmiştir. Gönderilen görevli, Yönetim Kurulu’nun, Türkiye’nin Eylül ayı Avrupa Ödemeler Birliği açığını karşılamaya yardımcı olması için, Türkiye’ye 15 milyon dolarlık kredi vermesini önermiştir. Bu, Paris tarafından yaklaşık 16,9 milyon dolar olarak bildirilmiştir. Ancak hem Bakanlık hem de Ulusal Güvenlik Teşkilatı, bu zamanda Özel Kaynakların Türkiye’ye tahsis edilmesinin ne akıllıca ne de gerekli olduğunu düşünmektedirler. Henry A. Byroade bu sözleriyle konu ile ilgili çekinceleri de dile getirmiştir.

Henry A. Byroade sonuç olarak memorandumu Bakanlığa tavsiye ile bitirmiştir: ‘‘Türkiye Büyükelçiliğine, kendileri tarafından ortaya atılan sorunun Bakanlık tarafından devam eden ve Çoklu Güvenlik Anlaşması kapsamında çalışmanın konusu olduğunu bildirmem için bana yetki vermeniz önerilir. Türkiye’nin çok taraflı Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ile yaptığı görüşmelerin Eylül ayı Avrupa Ödemeler Birliği açığının tatmin edici bir çözümü ile sonuçlandığı görülüyor ve Ankara’daki hem Çoklu Güvenlik Anlaşması hem de Büyükelçilik görevlileri, 1953 mali yıl için Türkiye’ye Çoklu Güvenlik Anlaşması yardımının nihai tahsisi ile bağlantılı olarak, Türk Hükümeti ile yakın bir şekilde çalışıyorlar.’’²⁸⁴ Henry

²⁸³ A.g.b., s.4

²⁸⁴ Memorandum from Henry Byroade to Secretary of State Dean Acheson, September 22, 1952. Acheson Papers - Secretary of State File, Declassified, E. O. 11652, Sec.3(E) and 5(D) or (E), Department of State Letter, 10.26.76, Nars Date 11.29.76, NEA:GTI:WOBaxter;flj, HSTPLMA, s.1

A. Byroade'nin bu memorandumunu Türkiye'ye yardım konusunda Amerikan yetkililerinin kendi aralarındaki ihtilafı göstermesi bakımından mühimdir.

Tüm bu ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve yardım sağlanması konuları yanında Türkiye'nin devam eden bir başka önemli konusu daha vardı. Bu da NATO'ya üye olabilmektir. Türkiye'nin bu bağlamda yapmış olduğu pek çok girişime ve fedakârlığa rağmen kesin sonuç alınması bir hayli vakit almıştır. Ancak bu dönemde yapılan girişimler ve Türkiye'ye başka devletler tarafından verilen destekler sonucu Türkiye'nin istediği gibi sonuçlanması bakımından önemlidir.

Türkiye NATO'ya üye olabilmek için 1949'dan başlayarak girişimlerde bulunmuştur ve üye oluncaya kadar bir çok anlaşma ve programa dahil olmuştur. Ancak özellikle bazı Avrupalı Devletler' in Türkiye'nin NATO'ya üyeliğine karşı çıkmasından dolayı Türkiye'nin üyeliği 1952'de gerçekleşmiştir. Özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinin bunda etkisi çoktur. Belçika'nın 1949'da Amerikan Dış işlerine gönderdiği bir telgraf bunun en güzel örneklerindendir. Telgrafta, “ *Belçika, İtalya'nın bu amaca dahil edilmemesini, bunun yerine İtalya'nın da kapsamında olduğu Yunanistan, Türkiye, Kuzey Afrika ve muhtemelen bazı Arap devletlerini içerebilecek bir tür Akdeniz anlaşmasının oluşumunu (bu devletler için) tercih etmektedir*”²⁸⁵ denilmektedir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Akdeniz bölgesi devletleri NATO kapsamına alınmak istenmemektedir.

Bu dönemde Türkiye'nin NATO'ya katılmak isteğinin reddi üzerine hissettiği hayal kırıklığının yarattığı sıkıntıyı Amerika Birleşik Devletleri de hissetti. Bununla birlikte, Washington'da Türk gayelerini şiddetle destekleyen bazı senatörler ve diğer etkili isimler vardı. Ancak Türk hükümeti kısa süre sonra, ittifakı oluşturan Avrupalı üyelerin, özellikle de İngilizlerin ve İskandinavların Türkiye'nin kabulüne neden muhalefet ettiği gerçeğinin farkına varmaya başladı. Anlaşılan bu güçler, antlaşmanın sanayileşmemiş ülkelere yayılmasından ve Müslüman Türkiye'nin, Avrupa toplumunun birliğini zayıflatmasından korkuyorlardı. Bazıları, Türkiye'nin askeri teçhizatını Avrupa için belirlenmiş standartlara getirme çabalarının, kendi alacağı

²⁸⁵ Summary of Telegrams, Department of State, January 10, 1949. Truman Papers, Naval Aide Files. January-April, 1949, The Development of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) Research File, Declassified E.O. 12065, Sec.3-402, State Dept. Guideline, June 12, 1979, Nars Date 11.13.80, HSTPLMA, s.1

silahlarda bir düşüşe neden olacağından endişe duyuyor gibi görünüyordu. Dahası, İngilizler, Türkiye'nin NATO'ya alınmak yerine, Ortadoğu'da aydınlığa kavuşacak yeni bir düzenin çevrelediği bir nokta haline gelmesini umuyordu.²⁸⁶

Batı Avrupa Devletleri'nin çoğunun tutumu da bu şekilde seyretmiş ve yukarıda adı geçen Akdeniz bölgesi devletleri bir zaman sonra NATO'ya ancak katılabilmişlerdir. Burada dikkati çeken nokta Akdeniz ve Balkan bölgesindeki devletler NATO'ya katılma sürecinde birbirlerine destek vermişlerdir. Bu destek mühimdir çünkü aynı bakış açısına sahip Batılı diğer devletler karşısında tek başına hareket etmektense onlar gibi tek bir ağızdan konuşmak Türkiye, Yunanistan, İtalya ve Yugoslavya gibi devletlerin elini güçlendirmiştir. Buna güzel bir örnek olarak İtalya ve Yugoslavya'nın Türkiye'nin NATO'ya alınması hususunda göstermiş oldukları olumlu çaba gösterilebilir. Amerika Birleşik Devletleri ile görüşen İtalya ve Yugoslavya yetkilileri, Türkiye'nin NATO'ya katılması konusunda Amerika'dan talepte bulunmuşlardır.

Amerika Dışişlerinden yetkili Homer Byington'ın İtalyan Büyükelçisi ile görüşmesi sırasında İtalya'nın Türkiye'ye verdiği desteği görmek açısından mühimdir. Byington bunu Dışişlerine yazdığı memorandumda şu şekilde nakletmiştir: *“Görüşme sırasında Büyükelçi Tarchiani, hükümetinin Yunanistan ve Türkiye'nin bir güvenlik düzenlemesi isteğine ilişkin en iyi çözümün NATO'ya tam üye olarak kabul edilmeleri olduğunu düşündüğünü söyledi. Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin görüşlerinin aynı çizgide olduğunu öğrendiği için de memnun oldu. Doğu Akdeniz Paktı gibi alternatif bir düzenlemenin, uygulanabilir sonuçlar elde etmek için kimin içinde olacağı konusunda fazla karmaşık hale geldiğini söyledi. Hem Yunanistan hem de Türkiye ciddi halklardı ve iyi orduları vardı ve en basit çözüm onları en kısa sürede aileye almaktı. Mevcut dünya durumunda tarafsız bir Türkiye'ye sahip olmanın kesinlikle istenmeyen bir şey olduğunu düşünüyordu.”*²⁸⁷

Görüşmenin sonunda Byington, İtalyan Büyükelçiye bu konuda kendisi ile aynı fikirde olduğunu ve konu ile alakalı İngiliz, Fransız, İtalyan ve diğer NATO üyeleri ile gayri resmi ve gizli şekilde istişare etmeyi ve yaratılan kamuoyunun yardım etmesini istediklerini ancak bunun işe yaramadığını söylemiştir. Ayrıca konunun Milletvekilleri

²⁸⁶ George S. Harris, *a.g.e.*, s.37-38

²⁸⁷ Memorandum of Conversation with Ambassador Alberto Tarchiani of Italy and Homer Byington, Jr., May 18, 1951. Acheson Papers - Secretary of State File, Acheson Papers, Secretary of State File - May, 1951, Declassified, E.O. 11652, Sec.3(E) and 5(D) or (E), Department of State Letter, 5.12.76, NARS Date 6.25.76, EUR:WE:HMBByington, Jr.:fa, HSTPLMA, s.1

Konseyi ile görüşülmesi gerektiğini eklemiştir.²⁸⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye ve Yunanistan gibi Akdeniz devletlerinin NATO'ya alınması hususunda Batılı devletler arasında bir ittifak yoktur.

Burada dikkati çeken nokta Amerika'nın Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üyeliği konusundaki girişimleridir. Amerikalı yetkililer görüştükleri Avrupalı Devletlerin yetkililerine her zaman bu iki devletin NATO ailesine katılmasının tüm Avrupa'nın selameti açısından önemini dile getirmişlerdir. Buna bir örnekte Dean Acheson'un Yugoslavya Büyükelçisi ile görüşmesini verebiliriz. Bu görüşme Amerika'nın Türkiye'ye yaklaşımı açısından önemlidir. Acheson, memorandumunda Viladimir Popovic ile görüşmesinde büyükelçiye: *“Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya kabulü sorununu ve Yunan-Türk üyeliğinin güvence altına alınmasından önce tamamlanmamış olan formalitelere dikkat çektim ve bunun biraz zaman alabileceği görüşünü dile getirdim. Ayrıca, bu ülkelerin kabul edilmesinin Yugoslavya'nın yararına olacağını ve Avrupa'nın bütün Güney çevresinin savunmasının güçlendirilmesini sağlayacağını vurguladım”*²⁸⁹ dediğini yazmış bu ifadeleriyle Avrupa açısından adı geçen iki ülkenin NATO'ya kabulünün önemini vurgulamıştır. Görülüyor ki, Amerikalı politikacılar her fırsatta Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemişlerdir.

Dışişleri Bakanı Acheson, Başkan Truman ile bir konuşmasında Yunan-Türk güvenlik sorunu hakkında görüştüktan sonra Başkan'ın, konunun tartışılmaya başlanması gerektiğini kabul ettiğini yazdığı memorandumunda, *“Başkan, Kuzey Atlantik Antlaşması Organizasyonu'nun Yunanistan'ı ve Türkiye'yi içine alabilecek en iyi düzenleme olduğunu kabul ettiğini belirtti”* sözleri de Başkan Truman'ın NATO konusunda Yunanistan ve Türkiye'yi desteklediğinin bir başka örneğidir.²⁹⁰

Yunan-Türk Güvenlik Taahhüdü konusu ile alakalı Acheson ve Truman bir görüşme daha yapmıştır. Bu görüşmenin detaylarını Acheson şöyle nakletmektedir:

²⁸⁸ A.g.b., s.1

²⁸⁹ Memorandum of Conversation with Ambassador Vladimir Popovic of Yugoslavia, Mr. Murko Bruner, First Secretary of the Yugoslav Embassy, and James C. H. Bonbright, September 25, 1951. Acheson Papers - Secretary of State File, Acheson Papers, Secretary of State File - September, 1951, Declassified, E.O. 11652, Sec.3(E) and 5(D) or (E), Department of State Letter, 5.12.76, NARS Date 6.30.76, EUR:JCHBonbright:elm, HSTPLMA, s.1

²⁹⁰ Memorandum of Conversation with the President, April 30, 1951. Acheson Papers - Secretary of State File, April 30, 1951, Declassified, E.O. 11652, Sec.3(E) and 5(D) or (E), Department of State Letter, 5.12.76, NARS Date 6.24.76, S:LDBattle:mlm, HSTPLMA, s.1

“Başkanımıza, bu konudaki izlenen rotamızın, Paris görüşmelerinin bir sonuca varıp varamayacaklarını görmek için birkaç gün beklemek olduğunu söyledim. Şayet bu konunun hızlı bir sonuca vardırılmaması durumunda, Türkiye ve Yunanistan’a NATO’ya katılması için teklif yapılması konusunda İngiliz ve Fransızlar ile gizli görüşmeler yapılmasını önerdim. Çok yakın bir gelecekte bazı eylemlere ihtiyaç olduğunu da belirttim. Başkan, geçen hafta bu konudaki konuşmamızdan bu yana, konuya çok büyük bir önem verdiğini ve tavsiye edilen izlenecek rotayı onaylamış olduğunu söyledi.”²⁹¹ Bu memorandum da Amerikan yönetiminin, Türkiye’nin NATO’ya üye olması hususunda uyguladıkları politikalar ve konuya verdikleri önemi göstermesi bakımından mühimdir.

Dışişleri Başkanı Dean Acheson’ın NATO’nun kuruluş amacı ve gerekçeleri hakkında yaptığı basın açıklamasına bakıldığında Amerikan yönetiminin NATO’YA bakış açısı ve verdiği önem daha iyi anlaşılabilir. Bakan Acheson burada Amerikan kamuoyuna şöyle hitap etmiştir:

“Amerika’nın, Pakt hakkındaki üç ana sorunun cevabını bilmek isteyeceğini düşünüyorum: Nasıl ortaya çıktı ve neden gerekli? Şartları neler? Amacını gerçekleştirecek mi?

Paktın asıl amacı barış ve güvenlik. Kuzey Atlantik bölgesinde barış ve güvenlik sağlanabilirse, diğer alanlarda da barış ve güvenliği sağlamak için çok yol kat etmiş olacağız.

Barış ve güvenlik paktının kazanılması, sonuçta savaşı önleyeceğimizden ve uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla yerine getirildiğinden daha fazlasını ifade eder. Her yerde insanların savaşın önleneyeceği ve anlaşmazlıkların barışçıl bir şekilde çözüleceği konusunda ikna edilmesi gerekiyor. En pratik anlamda gerçek uluslararası barış ve güvenlik, dünya halkları tarafından kışkırtılmamış bir saldırıya, zorlama ve korkutmaya, kendi işlerine müdahale etmeye maruz kalmayacaklarına dair kesin bir inancı gerektirir. Barış ve güvenlik, emeklerinin meyvelerinin onlardan, yabancı eller tarafından alınabileceğinden korkmayacakları yaşam koşullarını gerektirir.²⁹²

Bunlar, cumhurbaşkanı Truman’ın en son açılış konuşmasında, pek çok kez vurguladığı, nihayetinde tüm insanlık için kişisel özgürlüğe ve mutluluğa yol açacak koşulları yaratmaya yardımcı olabileceğimizi ümit ettiği kendi dış politikamızın hedefleridir. Bunlar aynı zamanda

²⁹¹ Memorandum of Conversation with the President, May 7, 1951. Acheson Papers - Secretary of State File, May 7, 1951, Declassified, E.O. 11652, Sec.3(E) and 5(D) or (E), Department of State Letter, 5.12.76, NARS Date 6.24.76, S:D.AchesonBe, HSTPLMA, s.1

²⁹² State Department Press Release, March 18, 1949. Truman Papers, Official File. OF 66: North Atlantic Treaty Organization, The Development of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) Research File, No:159, HSTPLMA, s.1

uluslararası barışı ve güvenliğini sağlamayı vaat eden ve bütün halkların ekonomik ve sosyal gelişimini teşvik etme sözü veren Birleşmiş Milletler 'in de amacıdır. ²⁹³

Atlantik Pakı, Kuzey Atlantik bölgesi ülkeleri arasındaki toplu savunma sistemidir. Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nün 51. Maddesinde özel olarak tanınan savunmadır. Birleşmiş Milletler çerçevesine tam olarak uyması ve Barışı ve güvenliğin korunmasına yönelik Şartları ile uyum içinde pratik önlemler alması için tasarlanmıştır.

Tarafların, Antlaşmayı Birleşmiş Milletler Tüzüğü hükümlerine uygun olarak ve amaçlarını ve ilkelerini ilerletecek şekilde yerine getirmeleri kesin maksattır. Gerçekten başarılı olan ulusal ve uluslararası kurumların altında yatan gerçekleri bilmek, ifade etmek ve akılda tutmak önemlidir.

Şimdi normalde bunları birleştiren Kuzey Atlantik Anlaşması, kıta boyunca yayılmış, Batı Avrupa ile ortak kurumlar, ahlaki ve etik inançlar arasında bağlantılı, en azından üç yüz elli yıllık bir topluluğun ürünüdür. Bu tür benzerlikler yüzeysel değil, temeldir. En güçlü bağlar bunlardır çünkü ahlaki inanca dayanıyor, aynı değerleri yaşamda kabul ediyorlar.

Kuzey Atlantik sınırını çevreleyen diğer uluslarla paylaştığımız ve hepimizin birçok ulusla paylaştığı batı uygarlığının temeli, kökleşmiş sınırlama ve hoşgörü ruhudur. Bu, baskıyla zorlamanın kaçınılmaz olanı gidermek için uygun bir yöntem olduğu komünist inancının zıttıdır. Batı medeniyeti karşılıklı sınırlama ve hoşgörü ile yaşadı. Bu medeniyet, bağımsız soruşturmaya izin verir, teşvik eder ve cesurca açıklama yapar. Çok fazla pratik zekânın, girişimciliğin ve başarının aktığı özgürlük ortamını yaratır.

Demokrasinin bu ilkeleri, Atlantik toplumunda bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğünü geliştirdi. Bunlar evrensel geçerliliğe sahiptir. Diğer özgür uluslar tarafından paylaşırlar ve üyelerinin açıkça yargılanmayı kabul ettikleri standartlara sahip, Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nde evrensel olarak ifade bulurlar. Bunlar, insanlığın huzur ve refah unsurlarıdır. ²⁹⁴

Kuzey Atlantik Pakı'nın geçici bir gelişme olmadığı açıktır. O tarihin gerçekleri ve derslerinin ifadesidir. Tarih derslerimizi yarım yüzyıldan daha az bir sürede iki dünya savaşından aldık. Bu deneyim bize Avrupa'nın tek bir agresif, düşmanca güç tarafından kontrol edilmesinin Amerika Birleşik Devletleri'nin ulusal güvenliği için dayanılmaz bir tehdit teşkil edeceğini öğretti. Amerikan bağımsızlığını korumak için bu iki büyük savaşa katıldık. Bu topluluğun bir

²⁹³ A.g.b., s.2

²⁹⁴ A.g.b., s.3

üyesine yapılan dış saldırının tüm üyelere saldırı olduğu, tecrübe ile kanıtlanmış basit bir gerçektir.

Özgür ulusların bir arada durmazlarsa birer birer düşeceklerini de öğrendik. Saldırganın başıboşluğu, amaçlanan kurbanlarını bölünmüş halde tutmak ya da daha iyisi, kendi aralarında kavga etmelerini sağlamaktır. Hemen ardından da, birleşik bir direniş uyandırmadan onları tek tek vurabilirler. Biz ve Avrupa'nın özgür ulusları, tarihin bu melankoliye özgü olarak kendini tekrar etmeyeceği konusunda kararlıyız.

Başkanın dediği gibi: “Ulusal güvenliğimizi etkileyen herhangi bir silahlı saldırının, büyük bir güçle karşılanacağını yeterince önceden belirleyebilirsek, silahlı saldırı asla gerçekleşmeyecektir.” Aynı düşünce, Senato Dış İlişkiler Komitesi tarafından geçen yıl 239 sayılı Senato Kararının onaylanmasını tavsiye eden raporunda da ifade edildi. Komite, başka bir dünya savaşının korkularının, yalnızca savaşın başlamasını engelleyerek, kesin bir şekilde önlenilebileceğine inandığını belirtti. I. ve II. Dünya Savaşı deneyimi, saldırganlığa karşı en büyük caydırıcılığın, barışı ihlal edenlere karşı acil ve etkili karşı önlemlerin alınacağı kesinliği olduğunu ileri sürüyor. Bu karar, ezici bir toplu kendini savunma oyu ve ABD'nin bu düzenlemelere katılımı ile desteklendi.”²⁹⁵ Bakan Acheson'un bu görüşleri ve Başkan'ın da ifadelerinden Amerikan dış politikasının NATO ile benzer politika güttüğü çıkarılabilir. Aslında buna NATO'daki Amerikan etkisi ve Amerikan'ın dünya genelindeki ekonomik ve siyasi nüfuzu göz önüne alındığında şaşırmamak gerekir. Uluslararası ilişkilere bakıldığında tarih boyunca siyasi ve ekonomik gücü elinde tutanların dünya politikalarına yön verdiği tarihsel bir gerçektir. Bu bağlamda Amerikan'ın kendi güvenlik politikalarını uluslararası örgütler vasıtasıyla da uygulama imkânı bulduğu düşünülebilir.

Bakan Acheson daha sonra konuşmasına şöyle devam etmiştir: “Kuzey Atlantik Paktı'nın başlıca hükümleri nelerdir? Onları özetlemek istiyorum. Birincisi, pakt her bir Birleşmiş Milletler Tüzüğü'ne uymak için özenle ve vicdani bir şekilde tasarlandı. Bu, Anlaşmanın temel ilkesini yineleyen ve yeniden teyit eden Paktın ilk maddesinde açıkça belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi en başında yer alan katılımcı ülkeler, yalnızca kendi aralarında değil, herhangi bir milletle olan tüm uluslararası ihtilaflarını Tüzük hükümlerine uygun olarak barışçıl yollarla çözeceklerini belirtmektedirler. Bu bildirim, bu anlaşmanın niteliğini ve amacını belirler.”²⁹⁶

²⁹⁵ A.g.b., s.4

²⁹⁶ A.g.b., s.4

İkinci madde eşit derecede esastır. İlişkili ülkeler, özgür kurumların kurulduğu ve her yerde daha iyi anlaşıldığı ilkeleri koruyacak ve güçlendireceklerini teyit etmektedirler. Ayrıca, ekonomik yaşamlarındaki çatışmaları ortadan kaldırmayı ve kendi aralarındaki ekonomik işbirliğini teşvik etmeyi de kabul etmektedirler. Anlaşmanın etik özü, ilgilendiğimiz gerçekten hayati olan şeyleri korumak, sınırlamak ve özgürlüğün temelini korumak, güçlendirmek ve anlamak için ortak çözümdür.

Bu amaç, katılımcı ülkelerin kendi kendine yetme ve karşılıklı yardım konusunda taahhüt ettikleri 3. maddede daha da genişletilmiştir. İlaveten özgür kurumlarını güçlendirmenin yanı sıra, saldırganlığa direnmek için kendi kapasitelerini ve ortaklarının kapasitelerini korumak ve geliştirmek için uygulamalı adımlar atacaklardır. Ayrıca, herhangi birinin bağımsızlığı veya güvenliği tehdit edildiğinde birlikte görüş alışverişinde bulunmayı kabul ederler. Anlaşma, istişare ve Pakt hükümlerini yerine getirmek ve danışma için tüm üyelerden oluşan bir konsey kurar.

Modern dünyada saldırganlığa başarılı bir şekilde direnmek için modern silahlar ve eğitilmiş askeri güçler gerekiyor. Son savaşın bir sonucu olarak, Pakt'a katılan Avrupa ülkeleri her iki şartta da genellikle eksik. Anlaşma, Amerika Birleşik Devletleri'ni silah programlarına karşı kör etmiyor. Fakat hepimiz biliyoruz ki, ABD artık Avrupa'nın özgür uluslarına askeri güçlerini geri kazanmalarına yardımcı olacak kaynakları ve üretim kapasitesi olan demokratik bir ulustur. Bu yüzden, kongreden bize saldırganlığa direnmeleri için ihtiyaç duydukları bazı silah ve ekipmanları vermelerini rica ediyoruz. Barış ve güvenliği sağlama konusunda bizimle işbirliği yapacak diğer özgür uluslara askeri malzeme sağlamayı da istiyoruz.’’²⁹⁷

Acheson'ın bu son iki paragraftaki ifadeleri Türkiye açısından da önem arz etmektedir. Zira Amerika'nın Türkiye'ye yardımları altında yatan ana düşünceler bu ifadelere de kendini belli etmektedir. Amerikan yönetimi Türkiye'ye yapılan ve yapılacak yardımlar hakkında Kongre'ye yaptıkları konuşmalarda ve basın bildirimlerinde genellikle buna benzer ifadeler kullanmışlardır ve benzer gerekçelerle Türkiye'ye yardım hususunda gerek Senato'nun ve gerekse Amerikan kamuoyunun desteğini sağlamaya çalışmışlardır.

Acheson daha sonra hitabına devamda “Günümüzün yekpare dünyasında, Amerika Birleşik Devletleri'nin güvenliği ülke sınırlarıyla tanımlanamaz. Dünyanın herhangi bir yerindeki uluslararası barış ve güvenliğe ciddi bir muamele bu ülkeyi doğrudan

²⁹⁷ A.g.b., s.5

ilgilendirmektedir. Bu nedenle, özgür insanlara bütünlük ve bağımsızlıklarını korumalarına yardımcı olmak, ancak, yalnızca Batı Avrupa’da veya Amerika’da değil sağlayabileceğimiz her türlü yardımın etkili olabileceği yerlerde bizim politikamızdır. Yunanistan, Türkiye ve İran’ın bütünlüğünü ve bağımsızlığını desteklemedeki eylemlerimiz bu kararlılığın ifadesidir. Bu ülkelerin güvenliğine olan ilgimiz açıkça ortaya kondu ve bu politikayı sürdürmeye devam edeceğiz. Kuzey Atlantik Paktı içindeki ve dışındaki diğer ülkelere askeri yardım sağlamada, ekonomik toparlanma şartlarına açıkça öncelik vereceğiz. Yurtiçinde ve yurtdışında toplam ekonominin kapasitesini ve gereksinimlerini karşılayacağız’’²⁹⁸ ifadeleriyle Türkiye’nin de aralarında bulunduğu Amerikan yardımı alan ülkelere yapılan yardımların amacının dayandığı temeli açıklamıştır.

Acheson: ‘‘Pakt için bir zaman sınırı yok, ancak yirmi yıl geçtikten sonra herhangi bir üye bir yıl öncesinden bilgi vererek geri çekilebilir. Ayrıca, on yıl geçtikten sonra, o zaman geçerli olan şartların da gözden geçirilmesini de sağlar. Anlaşmaya imza atan tüm tarafların mutabakatı ile Pakt’a ek ülkeler kabul edilebilir’’²⁹⁹ sözleriyle de pakta üyelik ve paktan ayrılma şartı konusu hakkında bilgi vermiştir.

Bakan Acheson sonrasında sözlerine şöyle devam etmiştir: ‘‘Pakt amacına ulaşacak mı? Kimse kesin olarak bunu söyleyemez. Biz sadece inançlarımızla hareket edebiliriz. Birleşik Devletler Hükümeti ve bununla ilişkili olduğumuz hükümetler, Birleşmiş Milletlerin, saldırganlığı caydırıcı hale getirmenin güçlendirilmesi, dünyanın ekonomik ve politik sağlığının restorasyonu için gerekli güvenlik bilincinin oluşturulmasının temel bir önlem olduğuna ikna olmuş durumdadır.’’³⁰⁰

Bakan, hemen ardından şu ifadelere yer vererek Amerika’ya yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir. ‘‘Burada, bu anlaşmanın yazarlarının diğer ülkelerle ilgili olarak agresif tasarımları gizlediği iddialarına atıfta bulunuyorum. Demokratik hükümet işleyişi hakkında en temel bilgilere sahip olan herhangi biri, demokrasilerin agresif savaşlar planlamadığını bilir. Bu ülke kimseyle savaşmayı planlamıyor. Savaş istemiyor ve savaştan nefret ediyor. Bu ülke politikaları, barışçıl yollarla köprü kurmanın özel bir amacı ile geliştirilmiştir ve bu günümüzde uluslararası toplumu besleyen muazzam farklılıktır. Agresif tasarımların bu ülkenin Atlantik Paktına imza atmasının ardında yatan iddialar, yalnızca Amerikan toplumunun doğası ve amaçlarının kötü bir yanlış beyanına veya fantastik bir yanlış

²⁹⁸ A.g.b., s.5

²⁹⁹ A.g.b., s.6

³⁰⁰ A.g.b., s.6

anlaşılmasına dayanabilir. Bu tutumlardan hangisinin uluslararası yaşamın istikrarı için daha sorumsuz ve daha tehlikeli olduğunu söylemek zor. Dünyanın ilerleyişi için çok hayati ve açıklığa kavuşturulması kolay olan bir soruyu yanlış anlamak, ancak insan aklını hapseden ve onu gerçeklere karşı geçirimsiz hale getiren bir sistemin ürünü olabilir. Ciddiyetle ve gerçekçi olarak, bu tür bir yanlışlıktan dolayı yanlış yönlendirilmeyi reddetmek ve daha mutlu bir dünya arayışı içinde olması gereken atmosferi zehirlemekten kaçınmak isteyenlerin görevidir.”³⁰¹

Bakan konuşmasında Başkan Truman’ın : “ ... İstikrarımız tezahür ettikçe, gittikçe daha fazla ülke demokrasinin faydalarını tanımaya ve refahına katılmaya başladıkça, şimdi bize karşı çıkan ülkelerin yanlışlıklarını bırakacakları ve uluslararası farklılıkların adil bir çözümüyle dünyanın özgür uluslarına katılacaklarına inanıyorum”³⁰² ifadelerine yer vererek NATO’nun ilerleyen zamanlarda daha çok ülkeyi içine alacağı izlenimini vermiştir. Bakan daha sonra, “Bu antlaşma Başkan Truman tarafından öngörülen hedefe yardımcı olmak için tasarlanmıştır”³⁰³ ifadesiyle de NATO üzerindeki ABD etkisini bir kez daha teyit etmiştir. Bu sebeptendir ki, Amerikan Hükümeti NATO’ya üye olmaları hususunda bazı ülkelere açıkça destek vermiş ve NATO’daki nüfuzundan istifade etmiştir. Türkiye’nin NATO’ya üyeliği söz konusu olduğunda da Amerika’nın Türkiye ve diğer birkaç adı geçen ülkeye verdiği desteğin altında da bu nüfuzun etkisi göz ardı edilmemesi gerektiği de bu ifadelerden anlaşılabilir.

Bakan Acheson konuşmasına : “Olaylar sertlik ve cömertlik çağrısında bulunduğunda, Birleşik Devletler saldırganlığın tehdit ettiği özgür milletlere yardım sözü vererek barış yaptı ve Birleşmiş Milletleri on altı ülkenin uluslararası işbirliğinin etkin bir aracı haline getirme çabası içinde oldu. Avrupa’nın ekonomik iyileşmesi ve ruhsal canlanması için büyük bir uyumlu program yürürlüğe koydu ve şimdi Birleşmiş Milletleri güçlendirmek ve uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak için anlaşmalarda Batı Avrupa ile birlikteyiz.

Birleşik Devletler, dünya ticaretinin canlanması ve genişlemesi için sağlam ve faydalı bir temelde tedbirler teşvik ederek barış yürütüyor. Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları programının sürdürülmesi ve Uluslararası Ticaret Örgütü Şartı’nın Amerika Birleşik Devletleri tarafından onaylanması dış ticaret politikalarımızın başarısı için esastır. Başkan Truman’ın geniş alanların “ilkel ve durgun” ekonomileri olarak adlandırdığı yerlere modern beceri ve

³⁰¹ A.g.b., s.7

³⁰² A.g.b., s.7

³⁰³ A.g.b., s.7

teknikleri uygulamak için enerjik bir program yapmaya hazırlanıyoruz, böylece bu ekonomilerin halkları için daha iyi ve daha zengin bir yaşam sağlanacaktır. Amerika Birleşik Devletleri tam gücünü ve enerjisini mücadeleye katarak barışı sürdürüyor ve bunu insanoğlu için devam ettireceğiz. Bu gerçek barışı sağlamak için bunun için sürekli çalışmalıyız. Ama daha da fazlasını yapmalıyız. Silahlı bir saldırının hızlı ve etkili bir şekilde toplu savunma ile karşılanacağını, açıkça belirtmeliyiz.”³⁰⁴ Bu konuşmalardan NATO’nun Amerikan yönetimi açısından önemi, Amerikan dış politikaları ile bağlantısı açıkça görülebilir.

Amerika’nın NATO konusundaki düşünceleri yukarıda açıkça belirtilmiş ve daha öncesinde de Türkiye’nin NATO’ya katılması hususunda verdiği destek belgelerde net bir şekilde ifade edilmiştir. Amerikan yönetiminin bu çalışmaları sonuç vermiş ve bazı ülkelerin karşı çıkmalarına rağmen Ottawa’da NATO ile ilgili yapılan toplantıda Türkiye’nin üye olması gündeme gelmiş ve bu konuda olumlu bir sonuç alınmıştır. Konuyla alakalı Hükümet toplantısında müsteşar James E. Webb şunları söylemiştir: “Ottawa’da NATO’nun buluşması başarılı geçti. Türkiye ve Yunanistan Batı Avrupa Savunma grubuna kabul ediliyor. Bu gerçek bir başarıdır. Diğer önemli gelişme, Avrupa ülkelerinin Kuzey Atlantik Pakti’ni yalnızca askeri yardım anlaşmasından daha fazlası yapma isteğidir.”³⁰⁵ Toplantı Tutanağına geçen bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Türkiye’nin NATO yolunda bir engel kalmamıştır. Bu toplantıdan sonra Büyükelçi Feridun Cemal Erkin Amerikan yönetiminden bir görüşme talep etmiş ve Hükümet adına yetkili C. Robert Moore ile görüşmüştür.

C. Robert Moore, görüşmeyi memorandumunda şöyle anlatmıştır: “Türkiye Dışişleri Bakanı’nın talimatıyla Büyükelçi Erkin, bugün beni arayarak Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya dâhil edilmesini tavsiye etmek amacıyla Ottawa’da alınan karar için çalışma ve çabalarımız dolayı Hükümete, bana ve Bakanlığın diğer çalışanlarına, Türk Hükümeti’nin şükran ve takdirlerini ileterek teşekkür etti.

Büyükelçi’ye teşekkür ederek, Senato’nun Protokolü onaylamak için aksiyon alınmadan önce ertelendiğini üzümlere dile getirdim. Protokol’ün, Ottawa’da Konsey toplantısında imzalanmasını umut etmiştik, ancak, bazı ülkelerin bunu ilk önce kendi parlamentolarıyla tartışmak istemeleri bunun imkânsız olduğunu kanıtladı. Daha sonra Protokolün ifadesinde küçük değişiklikler önerildi, bunun sonucunda protokol ancak 17 Ekim’de imzaya açıldı ve

³⁰⁴ A.g.b., s.8

³⁰⁵ Cabinet Meeting Minutes, September 21, 1951. Matthew J. Connelly Papers - Notes on Cabinet Meetings II., Acheson Papers - Secretary of State File, HSTPLMA, s.1

ABD adına imzalandı. O zamana kadar Kongre, tarihinde yaptığı 19'uncu ertelemeyi sona erdirmek üzereydi, böylece Senato eylemi, erteleme öncesinde engellendi. Ocak ayında veya daha önce Senato tarafından özel bir oturuma çağırılması gerekirse, bir araya gelindiği anda erken eylem için çalışacağız ve herhangi bir zorlukta beklemiyoruz.

Büyükelçi daha sonra basın toplantısına, Türkiye ve Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Konseyi'nin Roma toplantısı için gözlemci olarak davet edilebileceğini ifade etti. Ben, Bakanlığın bu ihtimal üzerine ne düşündüğünü bilmediğimi söyledim. Türk ve Yunan hükümetlerinin istekleri de dâhil olmak üzere bir dizi husus söz konusu olacaktır dedim''³⁰⁶

Bu memorandumdan da anlaşılacağı üzere Amerika ve Türk yönetimi arasında Truman yönetimi boyunca samimi ilişkiler sergilenmiş Amerikan Hükümeti uluslararası politikalarında Türkiye'ye önemli bir yer ayırmış ve bu bağlamda Türkiye'ye yapmış oldukları askeri, ekonomik yardımlarla ve politik arenadaki özellikle de NATO konusunda destekleri ile bunu teyit etmişlerdir.

Hatırlanacağı üzere Türkiye, NATO'ya, dolayısıyla Batı ittifak sistemine dahil olarak, iki kutuplu dünya düzeni içindeki stratejik tercihini de Batı'dan yana kullanmıştı. Fakat belirtmek gerekir ki, NATO'ya katılım yalnızca stratejik bir ihtiyacın neticesi olarak görülmemelidir. Zira Cumhuriyet Türkiye'si, NATO'ya üyelik yoluyla yalnızca giderek artan Sovyet tehdidini bertaraf etmeyi amaçlamamıştır. NATO'ya üyelik, aynı zamanda Osmanlı'dan devralınan ve Batılı değerlere ve Batılı sistemlerin üstünlüğüne duyulan derin inancın bir neticesidir. Ankara bu yolla, Batıyla uyumunu uzun erimli kurumsal ve fonksiyonel bağlar kurarak sağlamlaştırmayı amaçlamıştır.³⁰⁷

3.4. KORE SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN BATI MÜTTEFİKLİĞİNDEKİ YERİNİ SAĞLAMLAŞTIRMASI

Haziran 1950'de Kore, otoriter yöneticiler, okuma yazma bilmeyenler, kolera salgınları ve yoksulluk dışında neredeyse her şeyden yoksun olan Soğuk Savaş ile sarılmış bir ülkeydi. 1945'te Sovyet-Amerikan anlaşmasına göre, 38. paralelin kuzeyi Rusya, hattın güneyi ise ABD tarafından silahsızlandırıldı. Ne Sovyetler ne de

³⁰⁶ Memorandum of Conversation with Ambassador Feridun C. Erkin of Turkey and C. Robert Moore, October 23, 1951. Acheson Papers - Secretary of State File, NEA:GTI:CRMoor:ay, HSTPLMA, s.1

³⁰⁷ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s.218

Amerikalılar, birleşik bir Kore'nin karşı kampa girme ihtimalini düşünmek istemedi. Ancak iki büyük güç daha sonra kendilerini kanlı bir sivil çatışma içerisine sıkışmış olarak buldu.³⁰⁸

Kore Savaşı patladıktan sonra, Amerika'da, Ekim 1950'de Ulusal Güvenlik Konseyi'nde ortaya konan pahalı ulusal güvenlik programları için Kongre'ye verilen destek arttı ve Beyaz Saray'da da İran Körfezi'nden Doğu Akdeniz'e olası Sovyet saldırganlığı konusundaki endişeleri çoğalttı. Kremlin güçlerinin, Asya'nın en Amerikan yanlısı rejimlerinden biri olan Güney Kore'ye sürpriz bir saldırı başlattığına tanık olmuş olan Truman yönetimi, Batı karşıtı duyguların yayıldığı yer olan Orta Doğu'da barış ve güvenliği sağlamak için Üçlü Beyannameden daha önemli bir şeyin gerekli olacağından şüpheleniyordu. Ekim ayı sonunda Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler politikacıları, Orta Doğu Komutanlığı olarak bilinen bir Sovyet karşıtı bölgesel savunma girişimini görüşmeye başlamışlardı. Onlar : *"Orta Doğu'yu kontrol eden, üç kıtaya erişimi kontrol eder"* diye düşünüyorlardı.³⁰⁹ Bu nedenle Türkiye Amerika'nın Orta Doğu politikaları açısından mühim bir role sahip oldu. Türkiye'de Amerika'nın bu yaklaşımından istifade ederek 1947'den itibaren yoğun bir şekilde Amerikan ilişkilerine ağırlık vermiş ve ittifak girişimlerinde bulunmuştu. Bu iki devletin girişimlerinin altında yatan önemli nedenler vardı. Türkiye açısından Rusya'ya karşı kendi güvenliğini sağlamak, askeri ve ekonomik yardım ile güçlü hale gelerek Batı ile bütünleşmekti. Amerika ise, Türkiye'yi Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'da Sovyetler Birliği'ni çevreleyen kilit bir ülke olarak gördüğünden ittifakını güçlendirmeyi amaçlamıştır.³¹⁰ Orta Doğu'da Akdeniz'e olası bir Rus sarkmasını engellemek Amerika açısından önemlidir. Bu, Amerika'nın Orta Doğu ve Afrika işlerinden sorumlu Dışişleri Bakanı vekili Mc Ghee'nin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Mc Ghee, Ortadoğu savunmasına katılmazsa Amerika'nın saygınlığını yitireceğini, Amerikan şirketlerinin yeni imtiyazlar elde edemeyeceklerini, elde ettiklerini de koruyamayacaklarını söylemiş ve Türkiye'nin Orta Doğu savunmasında kilit bir rolü olduğunu ifade etmiştir.³¹¹ Buradaki ifadelerden Amerika'nın kendi güvenlik

³⁰⁸ Walter LaFeber, *America, Russia, and the Cold War 1945-1992*, Cornell University USA 1993, s.99

³⁰⁹ Douglas Little, *a.g.e.*, s.125-126

³¹⁰ Sayim Türkman, *ABD, Orta Doğu ve Türkiye*, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s.167

³¹¹ Cüneyt Akalın, *a.g.e.*, s.282

kaygılarını ortadan kaldırmak, ticari ve ekonomik çıkarlarını korumak ve Uzak Asya’da mücadele ederken Orta Doğu bölgesindeki olası bir Rus sarkmasını engelleyerek buradaki kontrolü kaybetmemek istemesi anlaşılabilir.

Türkiye hem Orta Doğu’daki pozisyonundan yararlanarak hem de Kore sorununda sergilediği tutumla durumu kendi lehine kullanarak NATO’ya üye olma yolundaki pürüzleri ortadan kaldırmış ve üyelik isteğini yeniden dile getirmiştir. Orta Doğu’da önlemlerini alan Amerika ise yüzünü Komünizmin tehdit ettiği diğer bir coğrafyaya Uzak Asya’ya yani Kore sorununa çevirmiştir. Bu nedenle NATO’ya üyelik ve Kore’ye asker gönderme konuları da bu bağlamda ele alınabilir. Çünkü her iki devlet de kendi kişisel çıkarları doğrultusunda gelişen şartları değerlendirmek istemiş bunda da başarılı olmuşlardır.

Kore Savaşı, Başkan Truman ve Dean Acheson için Amerika’nın dünya üzerinde geliştirmek istedikleri yeni politikaları ve kendilerine ülke içinde yapılan eleştirileri susturmak için büyük bir fırsat verdi. Truman ve Acheson, bu iki nedenden ötürü küresel olarak harekete geçti. Bunun üzerine gerçekleşen Amerikan girişimleri nedeniyle, 1950 Haziran ve Aralık ayları arasındaki altı ay, Soğuk Savaş zamanında en önemli dönem oldu.³¹²

Menderes Hükümeti’nin yönetimi gelmesinden birkaç ay sonra Kore Savaşı patlak vermişti ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kore’ye yardım çağrısında bulunarak³¹³ dünyanın dikkatini bu alana çekti. Türkiye’de dikkatini bu alana çevirenlerdendi, çünkü bu çağrıya cevap vermek, savaş kabiliyeti ve cesareti ile bilinen Türk askerinin Kore’de elde edeceği başarı, Türk ordusunun Batı savunmasında ciddi bir boşluğu doldurabileceğini ortaya koyabilirdi.³¹⁴ Ayrıca bu durum Türkiye’nin hem dünya barışına katkıda bulunma isteğini ve Batı ile aynı yolda yürüdüğünü ispatlaması açısından samimiyetini göstermek hem de NATO’ya üyeliği hususunda kendisine yardımcı olabilecek büyük bir fırsattı.

Türkiye daha önce defalarca NATO’ya üyelik için başvurularda bulunmuş fakat reddedilmişti. Bu açıdan Amerikan Hükümeti’ne burada yardımcı olmak onun

³¹² Walter LaFeber, *a.g.e.*, s.105

³¹³ George S. Harris, *a.g.e.*, s.39

³¹⁴ Kamuran Gürün, *Dış ilişkiler ve Türk Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s.349

desteğini sağlayarak³¹⁵ diğer devletlerinde kafalarındaki soruları bertaraf etme açısından mühimdi. Menderes Hükümeti başkentten uzak tatil yeri Yalova'da olmasına rağmen 25 Haziran 1950'de acil bir toplantı yaptı ve bu çağrıya kulak vererek Kore'de Birleşmiş Milletler'e yardımcı olmak için 4500 Türk askerini bölgeye göndereceğini duyurdu. Bu karar herhangi bir muhalefet yetkilisine ve meclise danışılmadan alınmasından dolayı çok eleştirilmiştir. Özellikle bazı CHP'liler ve Millet Partisi'nin ileri gelenleri Kore'ye asker göndermenin Türkiye'nin güvenliği açısından tehlikeli ve uygun olmadığı görüşünde birleşiyorlardı.³¹⁶

Kendine özgü bir tarz olan bir avuç “*barış partizanı*” parlamentoya karara itiraz etme çağrısında bulundu. Ayrıca Türkiye'nin eyleminin, İstanbul'dan geçen bir ABD senatörü Harry Cain tarafından dikte edildiğini vurguladılar. Ancak bu itirazlar kısa bir süre sonra, Kore'deki Türk birliğinin gurur verici davranışları ve bunun Batı dünyasında şükranla beraber Türkiye'ye kazandırdığı prestijle değişti. Türk birlikleri savaşa girdikten sonra DP, Aralık 1950'de gecikmeli bir parlamento kararı alarak kabinenin kararını düzenlemek için istekli davrandı. Bu atmosferde milli birliğe hitap eden temyize ve Türk birliklerinin vazifesine itirazlar tükendi. Bunun ardından Menderes Hükümeti, Kore fedakârlığı ile kendilerine NATO yolunda bir şans oluştuğu inancı ile Türk Dışışleri, Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz ve Fransız büyükelçileri ile 1 Ağustos 1950'de görüşmeler yaparak Türkiye'nin NATO'ya üye olma talebini yenilemişlerdir. Bunu Dışışleri Bakanı Fuat Köprülü'nün New York Times Gazetesi'ne verdiği demeç izledi. Köprülü burada: “Türk kamuoyunun Kuzey Atlantik Paktı'na girişi ABD'nin Türkiye'yi ile alakalı “*kesin bir sınaması*” olarak kabul edildiğine dikkat çekti. Ayrıca, Atlantik Paktı'nın Türkiye'yi de kapsayacak şekilde genişletilmesinin, Pakt 'ta ortaya konan savunma sisteminde bir kırılmayı kapatmak için şart olduğunu belirtti.³¹⁷ Bu anlamda Amerika ve Batı için Türkiye'nin müttefik olarak önemi bir kez daha anlaşılmış oluyordu. Daha öncede belirtildiği gibi Türkiye coğrafi olarak önemli bir konuma haizdi. Ancak NATO'ya üyelik konusunda bu durum defalarca dile getirilmesine rağmen Türkiye'nin üyeliği sürüncemede kalmıştır.

³¹⁵ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.349

³¹⁶ George S. Harris, *a.g.e.*, s.39

³¹⁷ George S. Harris, *a.g.e.*, s.40

DP hükümetinin bu hamleleri, CHP'li seleflerinin öne sürdüğü Akdeniz antlaşması görüşünü, özellikle de Araplar ve İsrail olmak üzere Doğu Akdeniz devletlerini ayıran derin farklılıklar göz önüne alındığında tamamen pratik olmadığını kabul ettiğine işaret ediyordu. Ayrıca Menderes kabinesine, geçmişte gerçekleştirilen sessizlik diplomasisinin Türkiye'nin resmi bir güvenlik şemsiyesi altına alınması konusunda onları başarıya ulaştırmayacağı gösterdi. NATO'nun sorunları, Türkiye ve Yunanistan'a üyelik kadar tartışmalı olan herhangi bir şey üzerinde uzlaşmaya varmayacak kadar çok ve çeşitliydi. Ayrıca, ittifaktaki bazı ülkeler NATO'nun Doğu Akdeniz'e, Sovyetler Birliği'nin sınırlarına gerçekten yayılmasının, Kore'deki bu kritik kavşakta Kremlin'e karşı kışkırtıcı görünebileceğinden korkuyordu. Sadece Türk hükümetinin ön cepheden yaptığı saldırıyla, çeşitli NATO güçlerinin bu itirazlarını aşmasını umulabilirdi.³¹⁸

Tüm bu yaşananlardan sonra sonuç olarak, Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO'ya tam üye olarak kabul edilmiştir.

Bu gelişmelerin üzerine Amerikan Hükümeti'nin önde gelen isimleri bir araya gelerek güncel konuları değerlendirmiş ve bu konular hakkında fikirlerini dile getirmişlerdir. Bu toplantı bir memorandumla Kongre'ye de beyan edilmiştir. Memorandum içerik olarak bazı önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Özellikle NATO, Kore sorunu ve güvenlik sorunu ve uygulanan dış politikalarla ilgili konularda senatör ve Milletvekilleri görüşlerini belirtmişlerdir.

Memorandumda şunlar kaydedilmiştir: *“Senatör Kefauver, mevcut üyelerin tümünün dünya meselelerindeki konumumuzu güçlendirmeyi amaçlayan dış politikalarını büyük ölçüde desteklediğini belirterek konuşmayı açtı. Özellikle, Marshall Plan yardımları, Yunan-Türk Yardımları ve Kore anlaşmazlığı hususlarında hükümetin tam olarak desteklediğini belirtti. Kore hadisesinden bu yana, dünyanın serbest ülkeleri arasında daha yakın siyasi örgütlenme biçimlerini geliştirmek için daha hızlı ve daha somut bir şekilde hareket etmek isteyen Kongre'nin giderek artan bir eğiliminin olduğunu hissettiğini söyledi. Senato'nun yarısından fazlasının ve Temsilciler Meclisi'nin yaklaşık 100 üyesinin, dünyanın serbest uluslarının çeşitli yeni siyasi birlikteliklerini meydana getirmek üzere tasarlanan bir tür çözümü veya bir diğerini onayladıklarına işaret etti.*

³¹⁸ George S. Harris, *a.g.e.*, s.41

Bakanlığın bu kararlarda bugüne kadar sergilenen tutumunun olumsuz olduğunu ve bu konudaki kamuoyunun sürekli olarak Bakanlığın bakış açısına doğru ilerlediğini hissettiğini söyledi. Bu gözlemlere dayanarak, o ve diğerler üyeler, Bakanlığın bu genel konu üzerine düşüncelerini tekrar gözden geçirmesi ve özgür milletler arasında bir tür daha büyük siyasi örgütlenme yaratmaya çabalamak için olumlu ve cesurca hareket etme konusundaki ateşli düşüncelerini ifade etti. Bu, bütün Amerikan halklarının kalplerine çok derin bir biçimde yer etmiş barış özlemini garanti ederdi.”³¹⁹ Bu cümlelerden Amerikan yönetiminin aldığı kararların milletvekilleri tarafından desteklendiği fakat Amerikan senato ve meclis üyelerinin ve kamuoyu arasında dış politika konularına yaklaşımlarında görüş ayrılıkları olduğu çıkarılabilir.

Senatör Kefauver’un bu açılış konuşmasını takiben, Senatör Fulbright, Kongre üyesi Wadsworth, Senatör Thye, Kongre Üyesi Burke, Senatör Hendrickson, Kongre Üyesi Sikes ve Senatör Sparkman ifade ettiği düşüncelerle, Senator Kefauver tarafından yapılan genel önerileri destekleyecek ek gözlemler sunmaya ve kendi düşünceleri ile ilişki kurmaya devam etmişlerdir. “Amerikan halkına yeni bir umut sağlayacak cesur bir planın tasarlanması zorunludur. İhtiyaç duyulan şey, Amerikan halkının hayal gücünü yakalayacak “cesur bir maceraya” atma iradesidir. Onlar, geleceğin barışçıl bir dünyasını güvence altına almak için³²⁰ Hükümetlerinin her olası yolunu aralıksız takip edeceklerdir...³²¹Avrupa halklarının, komşularıyla daha yakın siyasi ilişki kurmaları için özlem duyuyorlar ve Avrupa halkları, Rus emperyalizminin işgallerine cevap verme arayışındalar ve ellerinden geldiklerince hükümetlerinin önünde duruyorlar... Bu nedenle, Avrupa halklarının zihnini ve yüreklerini yakalayacak bir program tasarlıyor olmamız da önemlidir. Mücadele, mermilerle değil, insan akıllarıyla olmalıdır... Biz paha biçilemez miras özgürlüğümüzün konseptini kabul ettirmek ve programlarımızı olumlu olarak yürütmek için bir araya gelmeliyiz. Bunu yapmak için evrensel seviyelerde olduğu kadar düşük seviyelerde de çalışmalıyız. Dünya, dünya toplumu açısından tam olarak ne olduğumuzu bilmesi gerekiyor. Dünya sadece neye karşı olduğumuzu biliyor. Kongre, Dışişleri Bakanlığının, “lider rol üstlenerek” birinden diğerine daha yakın şekilde dünya siyasi bağları için çaba

³¹⁹ Memorandum of Conversation with W. Averell Harriman, John Foster Dulles, Mr. Cooper and Jack McFall; Senators Estes Kefauver, Edward Thye, John Sparkman, Robert Hendrickson, and William Fulbright; and Representatives James Wadsworth, Thomas H. Boggs, Robert Sikes, Robert Hale, and Thomas Burke, August 14, 1950. Acheson Papers - Secretary of State File, E.O. 11652, Sec. 3(E) and 5(D) or (E) Dep. of State Letter, 3.16.76, By NLT.NARS Date: 6.14.76, H:JKMcFall, HSTPLMA, s.1-2

³²⁰ A.g.b., s.2

³²¹ A.g.b.. s.3

*harcamasını talep etmemektedir, ancak Kongre, bakanlığın aktif muhalefetine sahip olmamayı düşünmektedir... İnsanlar kendilerini destekleyecek bir dünya hukuk sistemi istiyorlar ve bu sonuca ulaşma yönünde en aşırı uçlara gideceklerdir...*³²² Bu düşüncelerden Amerika'yı yönetenlerin dünya politikalarını belirlerken dikkati çektikleri noktalar ve bundan yola çıkarak dış politikada yapılıp yapılmaması gereken faaliyetler hakkındaki görüşleri açıkça görülebilir. Burada dikkati çeken nokta bu ifadelerdeki olumlu yaklaşımlardır. Dolayısıyla günümüzde dahi Amerika'nın dünya yüzündeki politik ve kültürel ağırlığı göz önüne alındığında, Amerika'nın başarısının arkasında yatan etmenler anlaşılabilir.

Bu konuşmalardan sonra Senatör Harriman söz alarak kendi görüşlerine yer vermiştir. *"Benim düşünceme göre, önleyici bir savaşa girişen herhangi bir ulus, kendisini müttefik olmaksızın dünyanın ona karşı olduğu kaçınılmaz bir pozisyonda bulur. Sonuçlar düşünmek için çok korkutucu olabilir. Onlara, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin Gettysburg Savaşı ve Pearl Harbor'daki çöküşün işaret ettiği önemli günlerden bile daha fazla, tarihinin en büyük tehlikesi altında olduğunu hissettiğimi bildirdim. Güç ve potansiyel arasındaki ayrımı ve farkı sürdürmenin önemli olduğunu gözlemledim. Günümüzde güç avantajları Sovyetler Birliği'nin elinde yatıyor, ancak yine de özgür halkların gücünde güç potansiyelleri ölçülebilir. Şu anda sahip olduğumuz çeşitli programlarla Rus Hükümeti gücüne yaklaştıkça, Kremlin'in güçlerini kullanmak için beklenmedik bir harekete geçme tehlikelerinin arttığını anlamalıyız..."*³²³ Kore'deki düşmanlıkların patlamasının ardından, Avrupa'da Güvenlik Konseyi kararlarında belirtilen ilkelere büyük bir destek dalgası oldu. Tepki yürüyordu. Ancak kısa bir süre sonra, bu coşku azalmaya başladı ve Avrupa halklarına bir ürperti başladı. Soru şu şekilde ortaya çıkıyor: *"Önümüzde olan ve gelecekte açıkça görünüşte uzlaşmaz çıkarlar çatışmasıyla karşı karşıya kalmaya devam edecek olan sorunların üstesinden gelmeye devam edecek olan yeteneklerimiz ve askeri araçlarımız var mı?"*

Daha sonra, dünyanın Avrupa dışındaki bölgelerinde, Rusya'ya da Amerika Birleşik Devletleri'nin hangi tarafın dünya çapındaki bir çatışmada kazanacağı konusundaki düşüncesinin, bireysel ulusal politikaların belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı düşüncesine dikkat çektim. Uzak Doğu'da Rusya'nın korkusu ve Rus emperyalizminin korkusu gerçektir, ancak Komünizme yönelik derin bir antipati yoktur.³²⁴ Uzak Doğu bölgelerindeki milliyetçilik, çoğul tarafından en çok arzu edilen bir kavramdır ve bu nedenle emperyalist ya da sömürgeci denetim arzumuzu ortadan kaldırdığımızı açıkça ortaya koymamızın bir önemi

³²² A.g.b., s.4-5

³²³ A.g.b., s.6

³²⁴ A.g.b., s.8

vardır... Bugünkü dünya sorunlarımızı çözmek için tasarlanan ulusal programların bir bileşiminin karşı karşıya kaldığımız sorunları karşılamak için yeterli olmadığını ifade ettim. Kuşkusuz, birleşik bir kolektif kuvvetin tek bir birleşik programı en çok arzulanan bir şeydir, ancak elde edilmesi en zor olanıdır. Sadece bir isteme ile varlığa getirilemez. Evrim geçirmeli. Bugün zaman kısa ve bu bizi üzüyor. Çok kısa bir sürede aşırı bir tehlike dönemine geleceğiz. Bu nedenle, tüm enerjilerimizi, askeri ve ekonomik güç birliği kavramı için kullanmak ve onu yaymak yerine bu göreve kendimizi adamamız, uzun vadede temelde bu sabah tartışılan siyasi birliktelikleri ortaya çıkarmak için daha iyi değil mi? Buna cevabın evet olması gerekiyorsa, enerjimizi, uzun vadede esasen geleceğin tehlikeleriyle karşı karşıya kalacağımız bir politikadan bahsetmeye çalışarak harcamayacak mıyız?’’³²⁵

Averell Harriman daha sonra Avrupa’daki genel askeri tablo üzerine açıklamalarda yaptıktan sonra Türkleri de ilgilendiren şu çarpıcı ifadeleri kullanmıştır. “ Tüm kanıtların, Norveçlilerin ve Türklerin, bizim tarafımızdan sağlanan yardım tedbirine bakılmaksızın savaşacaklarına işaret ediyor. Danimarka ve Orta Doğu gibi diğer alanlarda, eğer gerekli savaş araçlarını verecek olursak, o kesimlerin halkları savaşacaklardır.” Harriman, devamında Uzak Doğu’daki genel zayıflık durumuna dikkat çekmiş ve bölgeye hâkim olan büyük ölçüdeki korkunun altını çizmiştir ve bu insanların direnecekleri iradenin oluşturulmasında Amerika’nın gerçek bir güç ölçüsü oluşturmasını istemiştir. Potansiyel gücün şimdi özgür ulusların tarafında olduğunu, ancak bu gücün seferberlik gerektirdiğini de söylemiştir. Bu noktada Harriman, alınan kararları onaylayıp onaylamadığını ifade etmemiştir. Ancak mevcut durumun aciliyetinin ve dikkatin anın acil ihtiyaçlarından uzaklaşmaya eğilimli iddialı programlara girmesine izin vermediğini hissettiğini söylemiştir.³²⁶

Memorandumun devamında toplantıya katılan Dulles’un konuşmasına yer verilmiştir. Dulles: “Başkanın dahil olduğu Atlantik Birliği kararını sevmediğini ve bu konuda yardım edemeyeceğini, ancak mevcut çabalarımıza müdahale edeceğini hissettiğini belirtti. Yapmamız gereken öncelikli olanlarla işe başlamak ve sonra ikincil öneme sahip olanlar üzerine çalışmaktır. Tarih, defalarca askeri ittifakların hepimizin aradığı güvenliği sağlamak için yeterli olmadığını gösterdi. Zaman harika bir yaratıcı düşünce gerektirir. Komünizmin çekişi, onun ilerleyişinde ve agresif tasarımı yatıyor. Cumhuriyetimizin biçimlendirici dönemindeki birlik ve güç, insan zihninin gelişmesi ve ruhunun yenilenmesi için yeni

³²⁵ A.g.b., s.7

³²⁶ A.g.b., s.10

vizyonların açıldığı gerçeğinden anlaşılabilir. Askeri özü korumaya dayanan uyumdan daha fazlasına acil olarak ihtiyaç duyulmaktadır.”³²⁷

Memorandumda geçen tüm bu ifadeler dikkate alındığında Türkiye’nin ABD nezdindeki konumu ve Türkiye’ye yönelik politikalarının altında yatan nedenler ve amaçlar Amerikan yönetiminin Türkiye’ye bakış açısı kolayca anlaşılabilir.

Bu memorandumla aynı tarihlerde Dean Acheson tarafından Müsteşar James Webb’e yazılmış bir mektupta da bu konularla alakalı düşünceler dile getirilmiştir. Mektubu ilginç kılan ise Türkiye’ye yardım konusunda her zaman Truman politikalarını savunan Dean Acheson’ın dünya politikaları ile söylediklerinden çok Kore Sorunu’na değinirken Türkiye ile alakalı yazdıklarıdır. Dean Acheson: “*Barış için yapıcı çabaların yönünün, ilk önce Birleşmiş Milletler yoluyla Atom Enerjisi, Silahsızlanma, İnsan Hakları, Ekonomik gelişme ve dünya hükümeti gibi fikirlerin geliştirilmesine ve kontrolüne yönelik uluslararası anlaşmayı genişletme yönünde yattığı görülüyor.*³²⁸ Bu yönetim dünyayı Atomik Enerji, Birleşmiş Milletler Kuvvetleri, Ekonomik eylem, Uluslararası Ticaret Örgütü veya Bilgi Teknolojisi Dış Kaynak Kullanımı vb. uluslararası işbirliklerine yöneltmiştir. Ancak buna, SSCB tarafından izin verilmemiştir...”³²⁹ Kore’ye geri dönersek, sorumluluk nedir? Komünist saldırganlığa karşı BM eylemini destekleme yükünü taşımamız değildir. Ülke ve Dünya, Harry Truman’ın cesaretli ve güçlü davrandığı gibi ona karşılık verdi. Hiçbir politikacı 27 Haziran tarihli kararını verme riskini göze alamaz. Herhangi bir kimse kendimizi savunmamız için bizi ve arkadaşlarımızı hazırlarken onun yaptığı eylemini açıklamaya cüret edemez.³³⁰ Kore ile ilgili suçlama, saldırının gerçekleştiğini bilmemiz gerektiği idi; bizim saldırıyla karşılaşacağımızı haber vermeli ve saldırı ile karşılaşmadan önce kendimizi ve Korelileri silahlandırmamız gerekliliği idi. Ağustos ayında neler olduğunu Haziran’dan öngörmek kolaydır. Ancak sorun Haziran ayında Kore’nin saldırı potansiyelini tuttuğunu bilmek değildi. Bu tür olası potansiyel saldırı kaynaklarının hangisinin geliştirileceğini önceden tahmin etmektir. Günümüzdeki akıllı adamlardan herhangi biri, Avrupa, Yunanistan, Türkiye, İran, Hindi-Çini, Filipinler veya onların da benim kadar isimlendirebileceği başka yerlerden ziyade Kore’ye sınırlı sayıda tank, top, vb. göndermenin daha akıllıca olduğunu

³²⁷ A.g.b., s.12

³²⁸ Handwritten Letter, Dean Acheson to James Webb, ca. August 1950. Acheson Papers - Secretary of State File. (This document is an undated handwritten unsigned manuscript of 9 pages - the date supplied is typed in place), HSTPLMA, s.4

³²⁹ A.g.b., s.5

³³⁰ A.g.b., s.7

bilir.’’³³¹ Acheson’ın bu sözleri Komünizm ile mücadele de Uzak Asya’nın ne kadar önemli olduğunu açıkça ortaya koymakla beraber dış politikaya bakış açılarında gelişen şartların ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından mühimdir. Zira Türkiye ile ilgili her konuda Türkiye’nin önemini vurgulayan Acheson’ın burada Türkiye ve diğer bazı ülkeleri önem sıralamasında geri plana atması buralarda komünizme karşı elde edilen başarılarından dolayı olabilir ve sağlanan bu başarının Kore’de kaybedilme korkusu sebebiyle Kore’ye bu denli önem verdiği düşünülebilir.

Türkiye Kore Savaşı’na asker göndererek müttefiklerine olan samimiyetini belli etmiş, dünya barışına katkıda bulunmuş ve en önemlisi NATO’ya üye olmayı sağlayarak kendi güvenliği açısından önemli kazanımlar elde etmiştir. Ancak bu kazanımlar karşısında birçok Türk askeri Kore’de şehit verilmiştir.

³³¹ *A.g.b.*, s.8

SONUÇ

Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehlikesine karşı mühim bir noktada duran Türkiye, Amerika için önemli bir müttefikti. Gücsüz bir Türkiye, Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerinden Orta Doğu'ya, dolayısıyla Akdeniz'e yayılması demektir. Ayrıca Orta Doğu'nun dünyanın en zengin petrol rezervlerini elinde bulundurması da göz önüne alındığında Rusya'nın bu coğrafyaya yayılması öncelikle Amerika'nın karşı olduğu Komünist ideolojinin bu bölgelere yayılması ve bölgenin Rusya hegemonyası altına girmesi anlamına gelirdi. Amerika bu konuda asla taviz veremezdi. Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya karşı mücadele veren Yunanistan ve İran'ın da komşusu olması onun önemini daha da artırıyordu. Bu nedenlerden dolayı Türkiye'nin askeri ve ekonomik olarak desteklenmesi Amerika için önemliydi.

Amerika dünya genelinde Sovyet yayılmacılığına karşı bir mücadele başlatmış ve bunun kendi ülkesi için hayati bir önem olduğuna inanmıştı. Dünya yüzünde herhangi özgür bir milletin bu hegemonya altına girmesi demek tüm demokrasiler ve özellikle Amerikan demokrasisi için büyük bir tehlike olarak kabul edilmekteydi. Bu nedenlerle Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü Amerika açısından oldukça önemliydi.

Türkiye açısından konuya bakıldığında, gelişmekte ve birçok problemi olan ülkenin Sovyet tehdidi altında olan bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü, rejimini koruması gereği ve bununla bağlantılı olarak askeri modernizasyona, teknik ve teçhizata olan ihtiyacı, ekonomik olarak kendini geliştirmesi gereği gibi nedenlerden dolayı ve kendi güvenlik sorunu çerçevesinde Amerika'ya yanaşması oldukça normaldir.

Ayrıca yukarıda belirtilen etmenlere dayanarak günümüzde her iki devletin NATO müttefiki olması da bu iki devletin yakın ilişkiler kurmasının bir diğer nedenidir. Türkiye NATO'nun doğu kanadını temsil eden devletlerdendir. Bu onun stratejik konumundan ileri gelmektedir. Türkiye'nin Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına sahip olması, Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya arasında bir geçiş noktasında bulunması ayrıca bölgesel olarak dini, etnik, kültürel, ideolojik

farklılıkların ve zengin kaynakların bulunduğu bir coğrafyanın tam ortasında yer alması onun uluslararası arenada önemli bir yere sahip olmasını sağlamaktadır. Bununla beraber Türkiye'nin sahip olduğu askeri gücü de hem NATO'ya üyeliği konusunda hem de uluslararası arenada onu önemli kılan başka bir faktördür. Bunun en önemli örneği Sovyet tehlikesine karşı Türkiye'nin askeri gücünün Kore'de kullanılması gösterilebilir.

Amerikan yönetimi dünya halklarının özgürlüğüne, refahına ve Sovyet tehlikesine karşı demokrasilerin korunmasının önemine her zaman vurgu yapmıştır. Bu nedenlerle Türkiye'nin de aralarında olduğu birçok Avrupa, Uzak Asya ve Orta Doğu devletlerine askeri ve ekonomik yardım yapmıştır.

Türkiye ise Truman Doktrini, Marshall Planı ve Askeri Yardım Programı adıyla bilinen yardım programlarından istifade etmiştir. Alınan bu yardımlar askeri modernleşmede, tarımsal iyileşmede ve diğer ekonomik gelişmeye ihtiyaç duyulan alanlarda kullanılmıştır. Şüphesiz bu yardımlar Türkiye'nin gelişmesinde, ekonomik iyileşmesinde ve modernleşmesinde önemli yere sahiptir. Fakat örneğin tarımda ve askeriyede kullanılan modern teçhizatlar için, akaryakıt kullanımı ve yol yapımı gibi başka gereklilikler ortaya çıkmış bu da Amerika'dan bu bağlamda daha fazla para talebinde bulunulmasına neden olmuştur. Bu durum Türkiye'yi Amerika'ya daha bağımlı hale getirmiştir. Amerikan yardımları için yapılan antlaşmalarla Türkiye giderek hem ekonomik hem de politik olarak Amerikan hegemonyası altına girmiştir. Zira yapılan bazı antlaşmalara konulan bazı maddeler verilen yardımların Amerika'nın uygun bulduğu alanlar dışında kullanılmasını yasaklıyordu. Ayrıca yardımların bahsedilen alan ve amaçlar dışında kullanılışının tespit edilmesi durumunda kesilmesi şartı ve bu yardımların kullanımı ile ilgili Amerika'ya bilgi verilmesi gerekliliği gibi maddeler Türkiye'nin "*bağımsızlık ilkesi*" açısından zorlayıcı olmuştur. Bunun en güzel örneği Türkiye'nin 1964'te Kıbrıs harekâtına başlayacakken dönemin ABD Başkanı Johnson'un bu malzemelerin kullanılmaması gerektiğine dair mektubudur. Bu durum Türkiye'nin dış politikasında ABD'nin ne denli bağlayıcı olduğunun bir göstergesi olmuştur.

Amerika ve Türkiye arasındaki ilişkiler karşılıklı saygı, bölgesel güvenlik ve istikrar, ekonomik işbirliği ve insan haklarında ilerleme gibi konulara odaklanmıştır. Bunun

yanında iki devletin benzer menfaatleri de onları bir araya getirerek onların müşterek konular üzerine yoğunlaşmalarını sağlamıştır. Bu menfaatlerden en önemlisi “güvenlik sorunu” dur. Tezin üzerinde durduğu ana tema bu sorundur. İngiltere’nin savaş sonunda ekonomik olarak yıpranmış olması ve dünya arenasından kendi kabuğuna çekilmesi ve çekildiği alanlarda bu boşluğu doldurması için de Amerika’yı namzet göstermesi Amerika’nın dünya yöneticiliğini kendine görev olarak görmesine neden olmuştur. Bunda Amerika Birleşik Devletleri’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra her yönden güçlü bir devlet olarak dünya sahnesinde parlamasının da etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Amerika’nın böyle bir rolü üstlenmesi beraberinde ona bazı dezavantajlarda getirmiştir. En büyük dezavantaj onun güvenliği sorunudur. Çünkü dünya iki farklı ideolojinin çevresinde kümelenmeye mahkûm olmuştur. Amerikan yönetimi bu ideolojik çatışma ve güç mücadelesi içinde kendi güvenliğini sağlamanın sınırlarla ifade edilemeyeceği, ancak dünyanın her yerinde güvenliğin var olmasıyla Amerika’nın da güvende olacağı düşüncesine sarılmış ve bu bağlamda davranışlar sergilemiştir.

Sovyet Rusya ile bir savaşa girmek istemeyen Amerika; bilimsel, teknik, askeri ve ekonomik gücünü kullanarak dünyanın diğer demokrasilerine destek vererek olabilecek bir çatışmayı kendi sınırlarına ulaşmadan durdurmayı hedeflemiştir. Böylece Amerika hem kendini korumuş hem de dünya yüzünde ona karşı olabilecek herhangi bir olumsuzluğu bertaraf etmiş olacaktı.

Türkiye, yukarıda belirtilen özelliklere haiz olmasından dolayı Amerikan’ın önem verdiği bir ülke olmuştur. Bu dönemde Türkiye ekonomik, siyasi ve sosyal problemleri ile uğraşırken ülke üstelik Sovyet tehdidinin de tam önündeydi. Dolayısıyla Türkiye hem bu problemleri halletmek hem de ortak düşmana karşı kendi güvenliğini sağlamak amacıyla Amerikan dostluğuna sığınmıştır.

Amerikan dostluğu Türkiye’nin demokratikleşmesinde, modernleşmesinde ve ekonomik olarak gelişmesinde ona birçok kazanım sağlarken yapılan yardımlarla Türkiye “*Küçük Amerika*” olacağız hayali ile çıktığı yolda bazı olumsuzluklar yaşamıştır. Tam bağımsızlığı ile bağdaşmayacak şekilde Amerikan güdümüne girmiştir. Özellikle Demokrat Parti zamanında iyice artan bu durum günümüze kadar ulaşan bazı meselelerin altında yatan ana neden olmuştur.

O günün şartlarında belki de en doğrusu olarak görünen bu dostluk, yapılan bazı yanlış politikalardan dolayı zaman zaman Türkiye'nin zararına sonuçlar doğurmuştur. Buna günümüzde yaşanan Orta Doğu problemleri, zaman içerisinde Türkiye'de ortaya çıkan ideolojik çekişmeler ve bu çekişmelerin neden olduğu askeri darbeler gösterilebilir. Aslında bunlarda Amerika'nın direkt bir etkisi olduğunu söylenemez fakat uygulanan Amerikan yanlış yanlış politikaların bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylenebilir.

Türkiye eskiye nazaran şimdi daha güçlü bir devlet olmasına rağmen Amerika ile yaşanan güncel sorunların temeline inildiğinde bunların altında yatan nedenlerin tarihte saklı olduğunu açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

A. Arşivler

1.Truman Arşivi*

2.Eisenhower Arşivi*

3.Cumhurbaşkanlığı Arşivi*

4.Basılmış Arşiv Belgeleri

56.Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine March 12, 1947, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, Government Printing Office, Washington, 1947, Volume 3

90. The President's Special Conference With the Association of Radio News Analysts, May 13, 1947, Harry S. Truman, Public Papers Of The Presidents Of The United States, 1947, Volume 3

107. The President's News Conference, June 5, 1947, Public Papers, Harry S. Truman, Public Papers of the presidents of the United States,1945-1953,U.S. Government Printing Office, 1961,Volume 3

181. Statement by the President on the Review of the 1948 Budget August 20, 1947, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, United States Government Printing Office, Washington,1947, Volume 3

28. Special Message to the Congress Transmitting Second Report on Assistance to Greece and Turkey , February 16, 1948,Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, United States Government Printing Office, Washington, 1948, Volume 4, s.140 (NOTE: The report is printed in House Document 534 (80th Cong., 2d sess.)

* Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

* Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

* Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

175. Statement by the President: The Midyear Review of the Budget August 15, 1948, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, United States Government Printing Office, Washington, 1948, Volume 4

263. Statement by the President on the National Holiday of Turkey October 29, 1948, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, Government Printing Office, Washington, 1948, Volume 4

8. Annual Budget Message to the Congress: Fiscal Year 1950, ([Released January 10, 1949. Dated January 3, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, Government Printing Office, Washington, 1964, s.44-96

163. Special Message to the Congress on the Need for a Military Aid Program, July 25, 1949, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, Government Printing Office, Washington, 1949, Volume 5

142. Letters of Appreciation on the Third Anniversary of the Greek-Turkish Aid Program May 22, 1950, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, Government Printing Office, 1950, Volume 6

114. Special Message to the Congress on the Mutual Security Program May 24, 1951, Harry S. Truman, Public Papers of The Presidents of The United States, United States Government Printing Office, Washington, 1965

Military Assistance Program Report of the Committee on Foreign Relations and the Committee on Armed Services on H.R. 5895, An Act to Promote The Foreign Policy And Provide For The Defence And General Welfare Of The United States By Furnishing Military Assistance To Foreign Nations, 81st Congress 1st Session, Report No:1068, United States Government Printing Office, Washington, 1949

B. Kitap ve Makaleler

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil Yayınları, İstanbul 1996

Akalın, Cüneyt, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye – 1*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003

Akgün, Birol, “Türkiye’de Siyasi Parti Gelişimi ve Demokratik İstikrar”,
<http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/27/17-birol-akgun-turkiye'de-siyasi-parti-sisteminin-gelisimi-ve-demokratik-istikrar.pdf> , [Erişim15.04,2017]

Akıncı, Abdolvahap, Türkiye’de Darbe Geleneği, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan 2014, Cilt 9, S.1 s.55-72

Akkaya, Bülent, “Türkiye’nin NATO üyeliği ve Kore Savaşı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Ocak-Şubat 2012, S.28 s. 1-20

Albayrak, Mustafa, “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk On Yılı”, *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara, 2014, sayı 1 s.1-18

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007

Ayata, Ali, “Türkiye-ABD İlişkileri”, *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası*, (Ed.) Murat Ercan, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2011

Balcı, Ali, *Türkiye Dış Politikası*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013

Bayar, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, Truva Yayınları, İstanbul 2010

Bayram, Mürsel, “Soğuk Savaş Döneminde Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askeri Darbelerin Rolü”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, Cilt 2, s.31-43

Benhür, Çağatay, “Stalin Dönemi Türk Sovyet İlişkileri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 2004, S.15 s.325-337

Modern Türkiye Tarihi, Ed: Beyoğlu, Süleyman - Satan, Ali, Marmara Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2014

“Birleşmiş Milletler Antlaşması”,
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> [Erişim 27.2.2019]

Criss, Nur Bilge, “*The American Cold War Military Presence in Turkey*”, American Turkish Encounters Politics and Culture 1830-1989, (Editör) Nur Bilge Criss - Selçuk Esenbel - Tony Greenwood - Louis Mazzari, Cambridge Scholars Publishing, United Kingdom 2011

Çakır, Hamza - Yavalar, Deniz Elif, “Demokrat Parti ve Basın”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, Cilt 6, Sayı 3, S.259, s.257-270

Çolak, Filiz, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945- 1950)”, *Türkler Ansiklopedisi*, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.774-782

Demirel, Ahmet, *Tek Parti İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset*, İletişim Yayınları 2013

Duman, Olcay Özkaya - Bırsel, Haktan, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler”, *Atatürk Dergisi*, 2012, Cilt1, S.1 s.259-318

Dursun, Soner, “Türkiye’nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Bahar-Güz 2008, Cilt 7, S.16-17 s.421-433

Weisband, Edward, *II. Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası*, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, Temmuz 2000

Erdem, Ufuk, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den İstekleri ve İngiltere (1945-1946)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Aralık 2017, Yıl 10, S.32 s. 179-209

Erhan, Çağrı, “Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi”, (Ed.) İdris Bal, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Nobel Yayınları, Ankara 2004

Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1990

Esmer, Ahmet Şükrü - Sander, Oral, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası” *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993

Evşile, Mehmet, “Demokrat Parti’nin İktisadi İstiklal Mücadelesi”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2018, Cilt 2, S.3, s.61-75

Goloğlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III Milli Şef Dönemi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012

Göktepe Cihat - Seydi, Süleyman, “Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası”, *Bilig Dergisi*, Kış 2015, S.72 s.197-222

- Gönlübol, Mehmet - Sar, Cem, “1919-1938 Yıllar Arasında Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996
- Gürün, Kamuran, *Dış ilişkiler ve Türk Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983
- Hale, William, *Türk Dış Politikası 1700-2000*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003
- Harris, George S., *Troubled Alliance: Turkish-American Relations in Historical Perspective 1945-1971*, American Enterprize Institute Hoover Policy Study 2, Washington 1972
- İlyas, Ahmet - Turan, Orhan, İnönü Dönemi Türk Dış Politikası, *Atatürk Dergisi*, cilt 1, Sayı 1 s.319-341
- Karpat, Kemal, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010
- Kaya, Sezgin, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’nin Değişen Ulusal Güvenlik Algılaması ve Politikaları”, *Avrasya Dosyası*, 2005, Cilt 11, S.2 s.212-239
- Keskin, Yusuf Ziya, “Demokrat Parti ve Günümüze Yansımaları”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2002, Cilt 5, Sayı 1 s.107-130
- Kırkpınar, Leyla, “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2000 S.9-10 s.85-98
- Koçak, Cemil, “Siyasal Tarih 1923-1950” Türkiye Tarihi4- *Çağdaş Türkiye Tarihi*, Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul 1990
- Kozat, Burçak Keskin, “ Reinterpreting Turkey’s Marshall Plan: Of Machine, Experts, and Knowledge”, *American Turkish Encounters Politics and Culture 1830-1989*, (Editörler) Nur Bilge Criss - Selçuk Esenbel - Tony Greenwood - Louis Mazzari, Cambridge Scholars Publishing, United Kingdom 2011
- LaFeber, Walter, *America, Russia, and the Cold War 1945-1992*, Cornell University, United States of America 1993
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993

Little, Douglas, *American Orientalism The United States and The Middle East Since 1945*, The University of North Carolina Press, 2008

Malkoç, Eminalp, “‘Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye’ye Amerikan Yardımları (1947-1950)’”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5/2006, Sayı: 9 s.89-127

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2009

Özata, Murat, *Türk Amerikan İlişkileri (1971-1984)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017

Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2007

Sander, Oral, *Türkiye’nin Dış Politikası*, İmge Yayınları, İstanbul 2000

Sarınay, Yusuf, “‘Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme’”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 2000, Cilt 16, S. 48 s. 857-886

Serbest, M. Bürkan, “‘Bağdat Paktı’nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye’nin Rolü’”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, Cilt 5, S.5 s.401-424

Soysal, İsmail, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000

Sönmezoğlu, Faruk, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2011

Sönmezoğlu, Faruk, *II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2006

Spanier, John, *American Foreign Policy Since World War II*, Tata McGraw-Hill Publishing Company Limited, New Delhi 1988

Taş, Mahir, “‘Menderes Dönemi Ekonomi Politiği ve 1958 İstikrar Programı’”, *Mevzuat Dergisi*, Nisan 2004, Yıl 7, S.76,

<https://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/02.htm#> , [Erişim 10.04.2019]

Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ocak 2001

Toker, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye Geçiş*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1980

Tuncay, Mete, ‘‘ Siyasal Tarih 1950-1960’’, *Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye*, Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul 1990

Tuncer, Hüner, *İsmet İnönü’nün Dış politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012

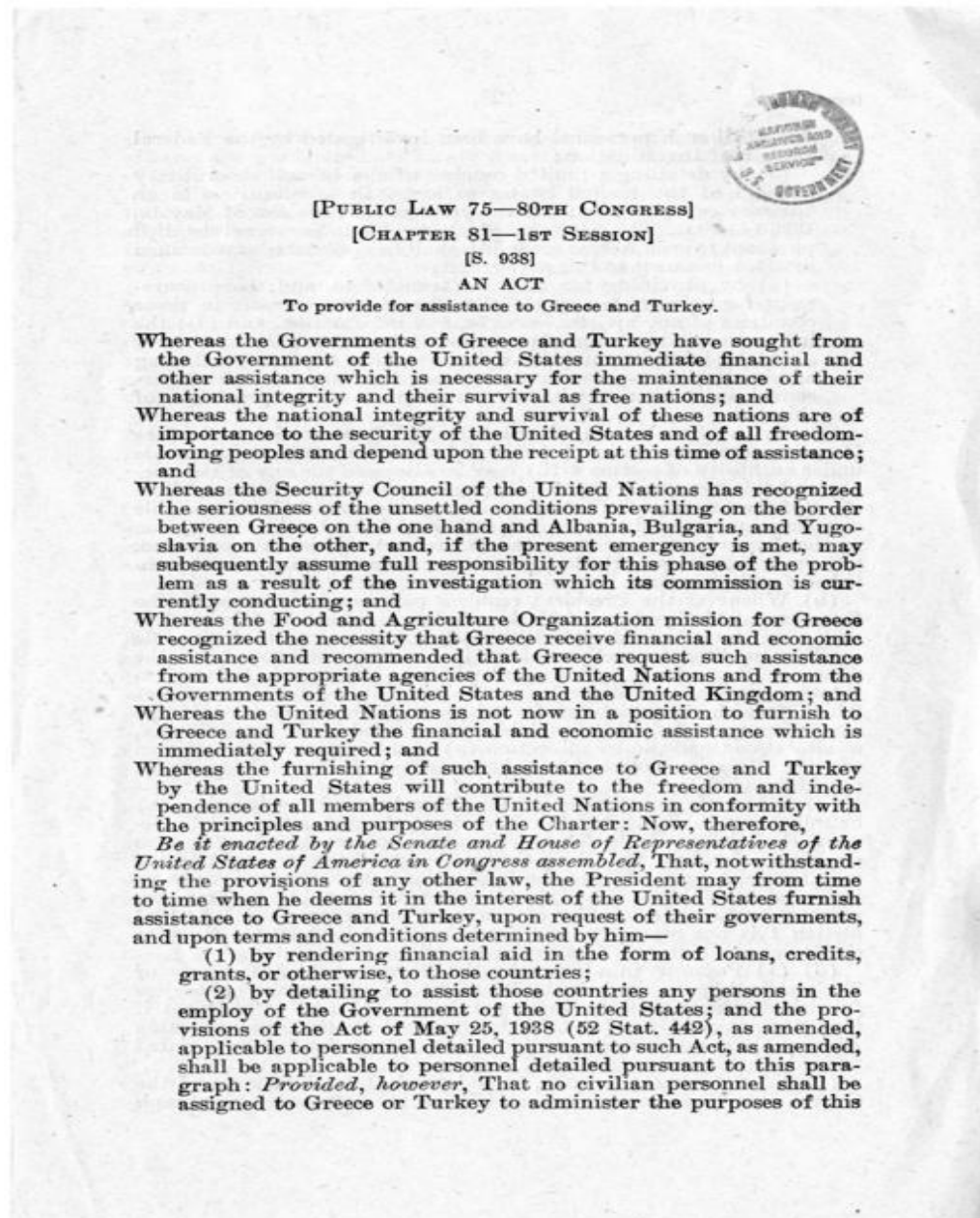
Turp, Muharrem, ‘‘Demokratikleşme Sürecinde 1950 Seçimleri’’, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 18, S.37 s.677-714

Türkman, Sayim, ABD, *Orta Doğu ve Türkiye*, Nobel Yayınları, Ankara 2007

Zürcher, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000

EKLER

EK-1: Türk-Yunan Yardım Yasası³³²



³³² HSTPLMA

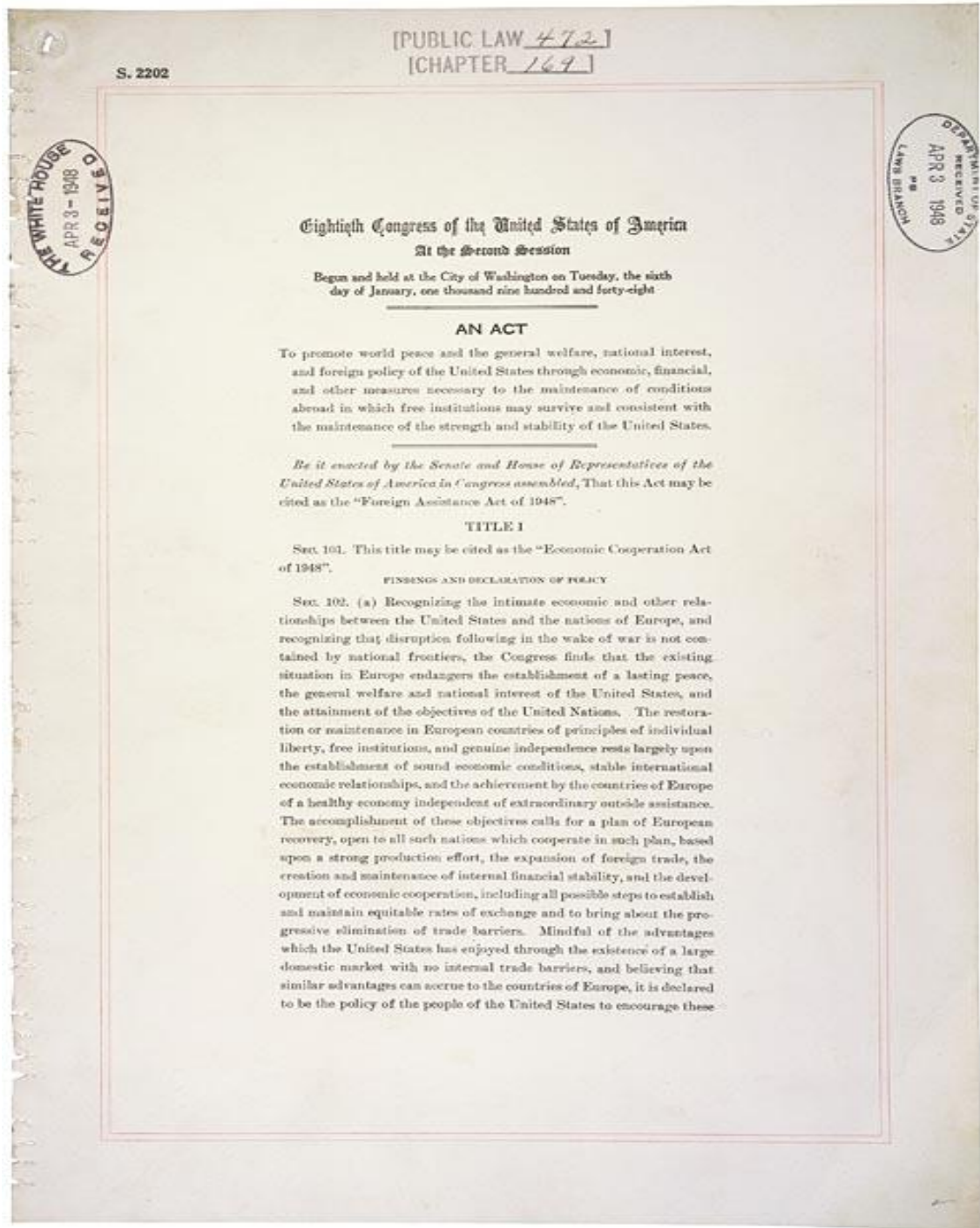
(A) THE GREEK-TURKISH AID PROGRAM (THE TRUMAN DOCTRINE)

The Greek-Turkish Aid Program was in direct response to appeals to the United States Government by the Governments of Greece and Turkey for financial and economic assistance to meet the emergencies with which the two countries were faced early in 1947. The threat of communist domination lay over both and there was danger that, without outside help, Greece would not survive as an independent democracy and that Turkey might be unable to resist the pressure to which the Soviets were subjecting her.

During the war both countries had received aid from Great Britain and the United States. Turkey maintained its independence but Greece came under the domination of the Nazis and the four years of enemy occupation wrought great destruction of its resources, with the result that during the two years following the liberation of the country, little progress was made toward recovery despite relief assistance from the United Nations Relief and Rehabilitation Administration, supplemented by substantial aid from Great Britain. Communist elements took advantage of the situation and the country was torn by civil warfare carried on largely by guerrilla forces supported by communist groups outside the country.

While conditions in Turkey were less serious economically, the nation had been under constant pressure from the Soviet Government which necessitated the maintenance of armed forces at full strength. It was feared that if the situation continued Turkey's ability to withstand the pressure would be destroyed.

The United States, acting in accordance with agreement reached at the Yalta Conference in February, 1945, to assist liberated countries in establishing democratic governments, had sent a mission to participate with representatives of Great Britain and France in observing the Greek elections on March 31, 1946. President Truman, by executive order on November 17, 1945, appointed Henry F. Grady as his representative to head the mission and on



³³⁴ HSTPLMA

EK-4: Başkan Truman kendi adını taşıyan doktrini senatoya okurken³³⁵



³³⁵ HSTPLMA

EK-5: Açıklama: Kraliyet Hava Kuvvetleri Hava Komutanı CG Wigglesworth, (solda), Teğmen Albay Cevdet Tolgay, Türkiye Cumhurbaşkanlığı Askeri Yardımcısı (ortada) ve General Frank N. Roberts, ABD Büyükelçiliği Askeri Ataşesi, Ankara, Türkiye. Arka plandaki diğerleri tanımlanmamıştır.³³⁶



³³⁶ HSTPLMA

EK-6:Başkan Truman NATO Antlaşması'nı imzalarken.³³⁷

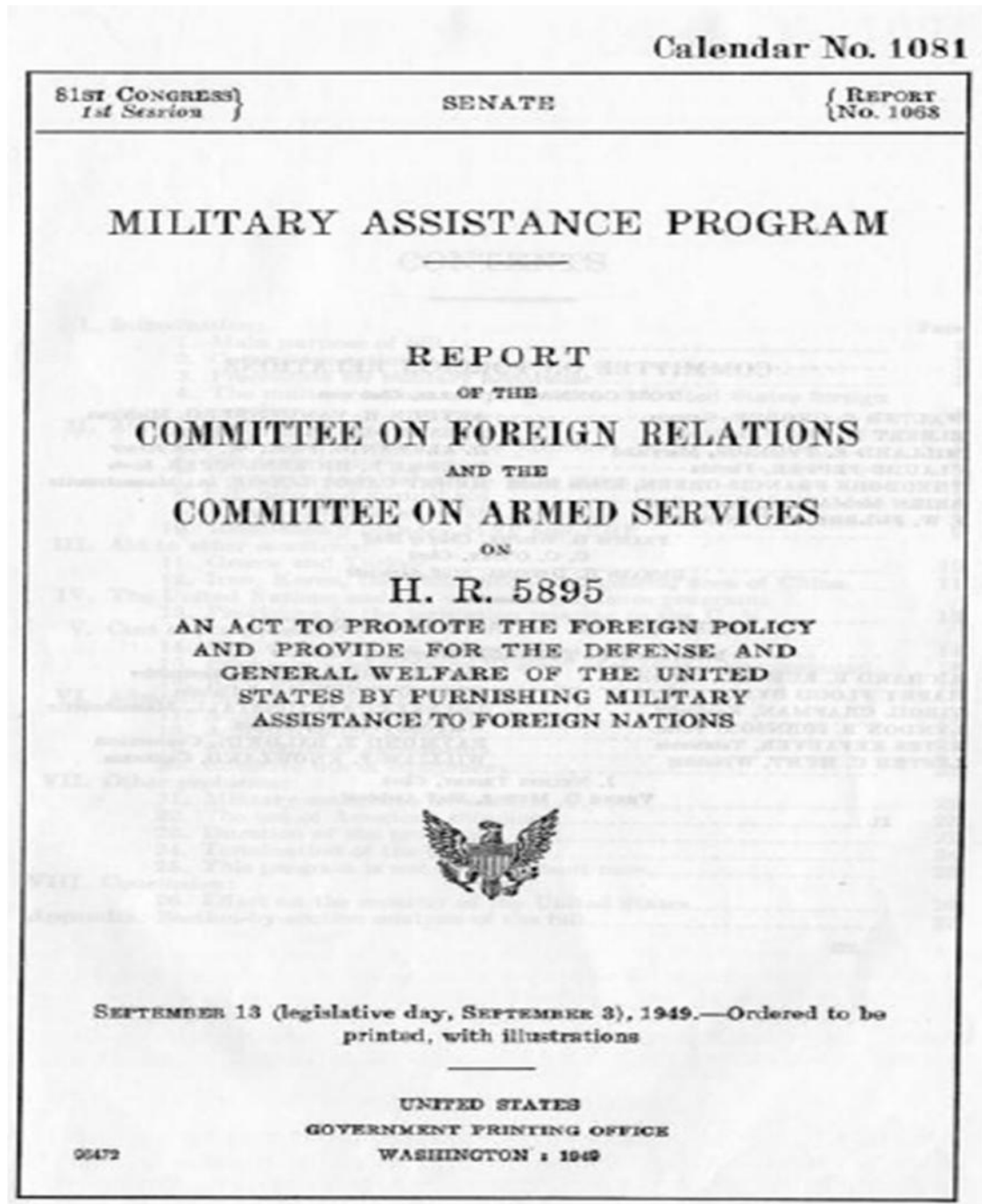


³³⁷ HSTPLMA

EK-7: NATO müttefik gemisinden Türkiye sahillerine asker çıkışı.³³⁸

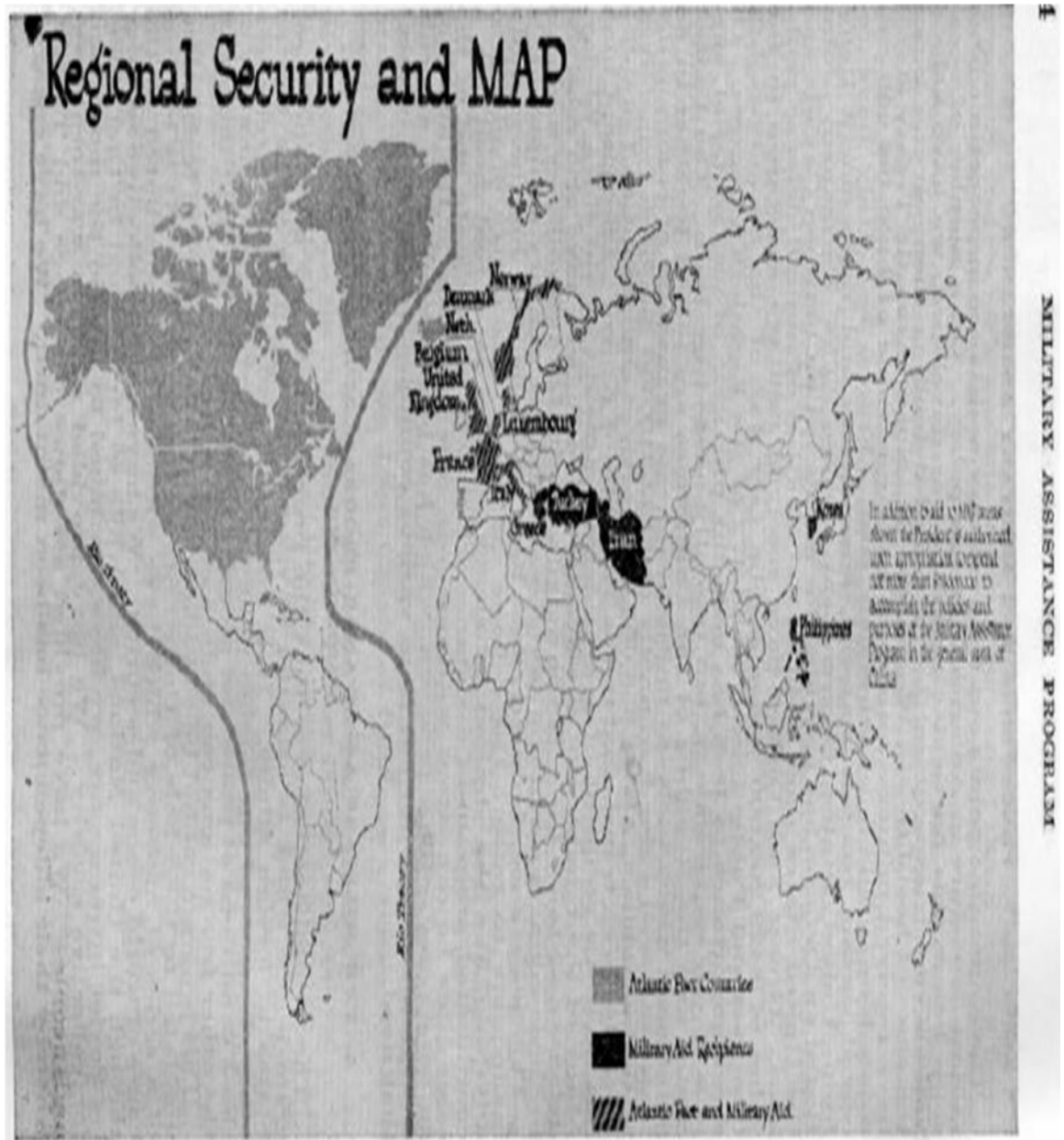


³³⁸ HSTPLMA

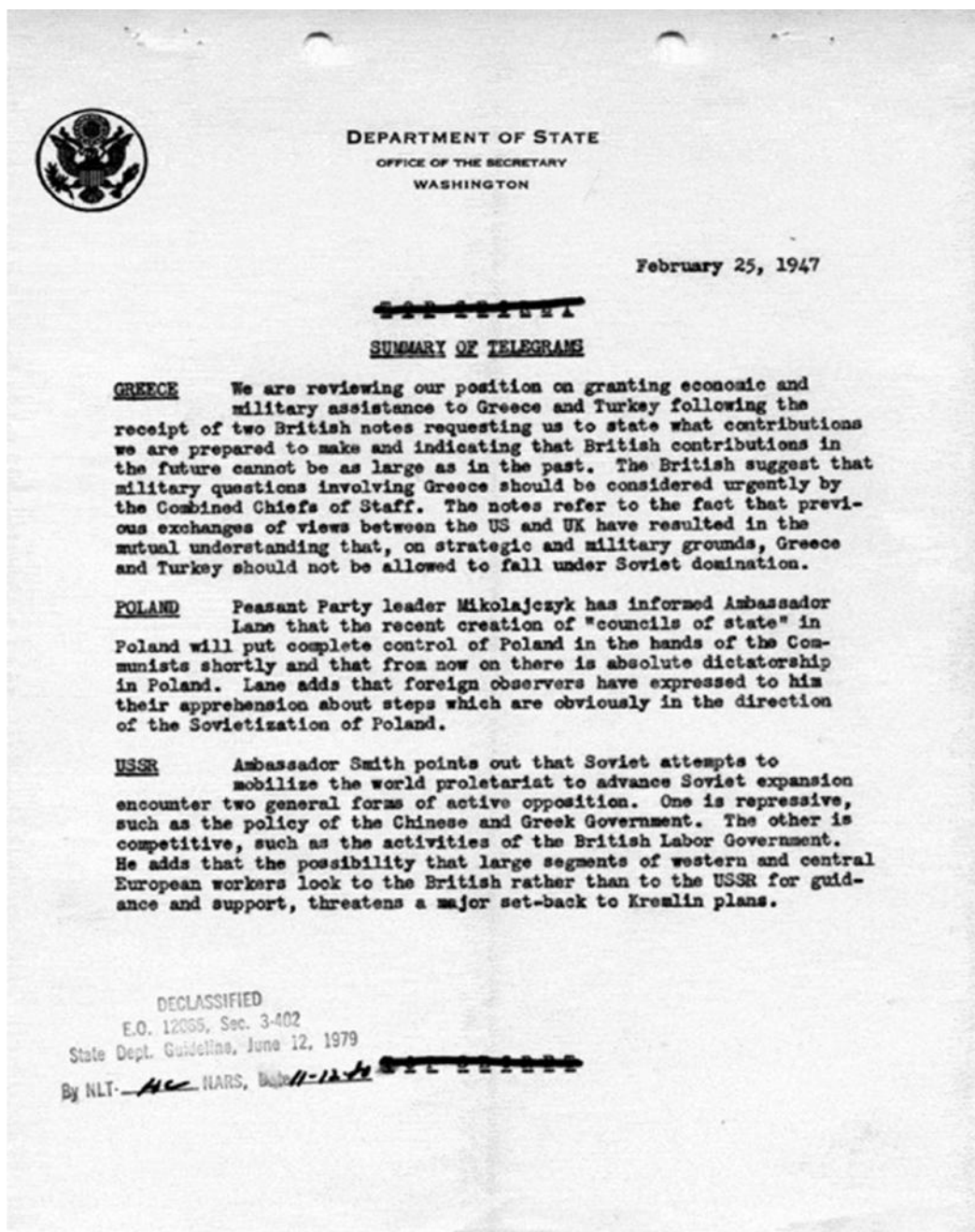


³³⁹ HSTPLMA

EK-9:Akeri Yardım Programı dâhilinde yardım edilecek ülkeler.³⁴⁰



340 HSTPLMA



57)

Against this background, more
questions must be considered.

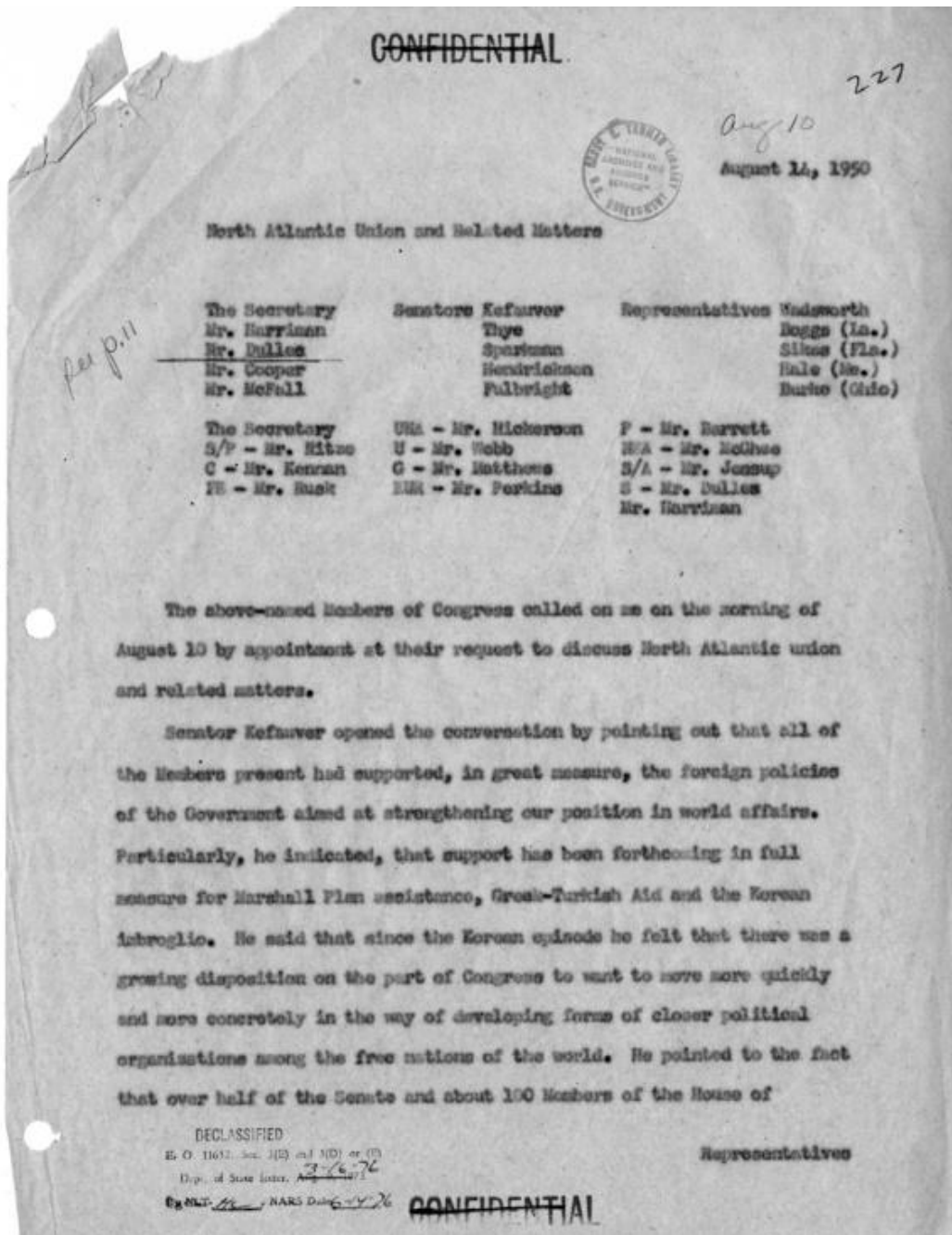
This administration has led the
world toward international collaboration.
Atomic Energy, U.N. Forces, Economic
action, GTO etc. But this was not to
be permitted by the U.S.S.R.

None of the fire eaters saw this earlier
or took more forceful action than H.S.T.
In fact, he was almost alone on
many actions.

- a) Iran in 1945-6
- b) The problem of the Straits in 1946.
- c) Greek Turkish Aid.
- d) The Marshall Plan.
- e) The Italian crisis
- f) Berlin.

³⁴² HSTPLMA

EK-12: W. Averell Harriman, John Foster Dulles, Mr. Cooper ve Jack McFall;
Senators Estes Kefauver, Edward Thyne, ile görüşme bildirisi.³⁴³



³⁴³HSTPLMA

EK-13:Türkiye Büyükelçisi Feridun Erkin ile William O. Baxter'ın görüşme bildirisi³⁴⁴

5/5
282

DEPARTMENT OF STATE
Memorandum of Conversation
~~CONFIDENTIAL SECURITY INFORMATION~~ DATE: September 22, 1952

SUBJECT: Turkish Request for MSA Aid to Meet EPU Deficits.

PARTICIPANTS: Mr. Feridun C. Erkin, Turkish Ambassador.
The Secretary
Mr. William O. Baxter, Deputy Director, OTI.

COPIES TO: S/S Ankara - BY STAMP
S/MSA
NEA

U. S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE 16-51180-1

Ambassador Erkin called on me today at his request to present his Government's views on the serious problem facing Turkey as a result of large recent deficits in its EPU balance of payments.

The Ambassador said he wished to refer briefly to the unprecedented improvement in various fields of economic endeavor in Turkey. He mentioned the rapid expansion of Turkish agriculture as evidenced by a large exportable surplus of wheat now being sold at world prices; the stability of price levels; industrial development projects; and a balanced budget. Despite these encouraging aspects, Turkey is faced at the moment with a serious but temporary dollar gap in its EPU balance of payments. As Turkey's exports are preponderantly agricultural, the summer and fall months are always a slack season in the Turkish economic cycle, and the present temporary imbalance is one which may be expected to persist until this year's crops get into export trade.

Ambassador Erkin explained that, though he had tried to handle this matter without troubling me, his Government viewed its position with such concern that it wished to have the matter brought to my personal attention. In summarizing the background, he said that Turkey had requested MSA to authorize the use of Special Resource funds to meet current EPU deficits. In reply MSA suggested that EPU might help, but EPU recommended that Turkey turn to MSA. The Ambassador thought there was some mutual resentment between MSA and EPU which had the net effect of preventing any action to help Turkey.

As remedial

DECLASSIFIED
E.O. 12958, Sec. 1(E) and 1(F) of (E)
Dept. of State letter, 10-26-76
By NLP, NARS Date 11-29-76

~~CONFIDENTIAL SECURITY INFORMATION~~

³⁴⁴ HSTPLMA

SECRET

DEPARTMENT OF STATE

000875
213

DECLASSIFIED
E.O. 11652, Sec. 3(E) and 3(D) or (E)
7-25-75
Dep. of State letter, August, 1973
NARS Date 4-21-76

Memorandum of Conversation

DATE: April 12, 1949

SUBJECT: Turkish-American Relations

PARTICIPANTS: The Secretary - Mr. Acheson
The Turkish Foreign Minister - Necmeddin Sadak
Feridun Erkin, Turkish Ambassador

COPIES TO: Ambassador Edwin C. Wilson, S/P
J. C. Satterthwaite, Director, NEA

EUR, UNA, GTI, Ankara, London, Athens

120
Conf -

1-1463

After an exchange of amenities during the course of which Mr. Sadak said that he had been instructed by President Ismet Inonu to transmit to the President and me the latter's warmest greetings, the Minister said that with my permission he would review the position in which Turkey found itself as a result of the recent signature of the North Atlantic Treaty. In March 1947 the United States Government had announced its program in support of the independence and security of Turkey. Subsequent to that time, this support was confirmed through the very effective military assistance which Turkey has received from the U.S.

Later the formation of the Western Union took place, and then came reports that negotiations would begin looking to a security arrangement with the United States for the North Atlantic area. In the autumn of 1948 conversations took place at Ankara with the U.S. and U.K. Ambassadors in which the Turkish Government raised the question of Turkey's position in the contemplated security arrangement. The Turkish Government was informed in reply by written memoranda received from the U.S. and U.K. Ambassadors, that while details of the proposed arrangement had not yet been formulated, the conception was clearly a geographical one, restricted geographically in scope to countries

SECRET

ÖZGEÇMİŞ

Erzincan'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Erzincan'da tamamladı. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Türk Memleketleri Tarihi bölümünden 2007 yılında mezun oldu. 2013 yılında Kansas State Üniversitesi İngilizce Eğitim Programı'na başladı ve bu programda bir yıl eğitim aldı. 2016 yılında İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimine başladı. 2016-2017 yılları arasında English Time Dil Öğretim Kursu'nda öğretmen ve 2017-2018 yılları arasında da 29 Mayıs Üniversitesi Kız Konukevi'nde koordinatör olarak görev yapmıştır. İlgi alanları siyasi tarih, şiir, resim, fotoğrafçılık ve mutfak sanatlarıdır.

İletişim: semihaakdeniz83@gmail.com